

HİTİT EKONOMİ VE POLİTİKA DERGİSİ

HİTİT JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS

2023/Cilt:3 – Sayı:2

2023/Volume:3 – Issue:2

Aralık 2023 / December 2023

HİTİT EKONOMİ VE POLİTİKA DERGİSİ

e-ISSN 2791-7142

Cilt: 3 Sayı: 2

(30 Aralık 2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hepdergi>

HITIT JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS

e-ISSN 2791-7142

Volume: 3 Issue: 2

(30 December 2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hepdergi>

HİTİT EKONOMİ VE POLİTİKA DERGİSİ

HITIT JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS

e-ISSN 2791-7142

Cilt: 3 Sayı: 2 (30 Haziran 2023)
Volume: 3 Issue: 2 (30 December 2023)

Periyot: Yılda 2 Sayı (30 Haziran & 30 Aralık)
Period: Biannually (30 June & 30 December)

Kapsam/ Scope: İktisadi, İdari ve Siyasi Bilimlere Yönelik
Araştırmalar/Economics, Administrative and Political Studies

Yazışma Adresi | Contact Address

Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (Dergi),
ÇORUM Tel: 0090 364 2257700 Fax: 0090 364 2257711

Yayın Dili - Language of Publication

Türkçe & İngilizce - Turkish & English

Yayıncı - Publisher

Yayınevi | Publisher: Hitit Üniversitesi Yayınları | Hitit University Press
Hitit Üniversitesi Üçtutlar Mah. Kuzey Kampüsü Çevre Yolu Bulvarı 19030
Çorum / TÜRKİYE

Yayınevi Sertifika No: 49188

<https://yayin.hitit.edu.tr> | publisher@hitit.edu.tr

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

ISNI: <https://isni.org/isni/000000040369655X>

HİTİT EKONOMİ VE POLİTİKA DERGİSİ | HITIT JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS

Hitit Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Hitit University

Prof. Dr. Ali Osman Öztürk, Rector of Hitit University,
aliosmanozturk@hitit.edu.tr

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Prof. Dr. İsmail Yıldırım, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Hitit University Çorum, TURKEY
ismailyildirim@hitit.edu.tr

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. İsmail Yıldırım
(Hitit Üniversitesi İİBF ismailyildirim@hitit.edu.tr)

EDİTÖR YARDIMCILARI | EDITOR ASSISTANTS

Doç.Dr. Buğra Bağcı
(Hitit Üniversitesi İİBF bugrabagci@hitit.edu.tr)

BİLİM VE DANIŞMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof.Dr.Burcu Selin YILMAZ (selin.yilmaz@deu.edu.tr), Dokuz Eylül Üniversitesi -
Türkiye)
- Prof.Dr.Bülent Derviş (bulent.dervis@vizyon.edu.mk), Uluslararası Vizyon Üniversitesi-
Kuzey Makedonya)
- Prof.Dr.Çiğdem BAŞFIRINCI (cbasfirinci@ktu.edu.tr), Karadeniz Teknik Üniversitesi-
Türkiye)
- Prof.Dr.Fatma Neval GENÇ (fnrenc@adu.edu.tr), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi-
Türkiye)
- Prof.Dr.Feride Bahar İŞİN (bahar@baskent.edu.tr), Başkent Üniversitesi-Türkiye)
- Prof.Dr.Hamit Emrah BERİŞ (hamit.beris@hbv.edu.tr), Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi-Türkiye)
- Prof.Dr.M.Asif YOLDAŞ (muhammedasifyoldas@hitit.edu.tr), Hitit Üniversitesi-Türkiye)
- Prof.Dr.Mithat Arman KARASU (makarasu@harran.edu.tr), Harran Üniversitesi-Türkiye)
- Prof.Dr.Nuray E. KESKİN (nekeskin@omu.edu.tr), Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye)
- Prof.Dr.Satybaldy Omurzakov (Uluslararası Kantörö Şaripoviç Toktomamatov
Üniversitesi-Kazakistan)
- Prof.Dr.Soyalp TAMÇELİK (t.soyalp@hbv.edu.tr), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-
Türkiye)
- Prof.Dr.Sunay İL (suil@hacettepe.edu.tr), Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
- Prof.Dr.Volkan ALPTEKİN (volkan.alptekin@ikcu.edu.tr), Katip Çelebi Üniversitesi-
Türkiye)
- Prof.Dr.Zeynep ARIKAN (zeynep.arikan@deu.edu.tr), Dokuz Eylül Üniversitesi-Türkiye)
- Prof.Dr.Abdurrahman.Nazif ÇATIK (a.nazif.catik@ege.edu.tr), Ege Üniversitesi-Türkiye)
- Prof.Dr.Metehan TOLON (metehan.tolon@hbv.edu.tr), Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi-Türkiye)

Doç.Dr.Abişlı Laçın VEZİROĞLU (Bakü Devlet Üniversitesi-Azerbaycan)
Doç.Dr.Cebrailov İkrım İSMAİL OĞLU (Bakü Devlet Üniversitesi-Azerbaycan)
Doç.Dr.Çağrı Ergezer (Uluslararası Kantörö Şaripoviç Toktomamatov Üniversitesi-Kırgızistan)
Doç.Dr.Gökben BAYRAMOĞLU (gokbenbayramoglu@hitit.edu.tr, Hitit Üniversitesi-Türkiye)
Doç.Dr.Yusuf Joseph Ugras (ugras@lasalle.edu, La Salle University-ABD)
Doç.Dr.Yavuz Kağan YASIM (yavuz.yasim@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Rudabeh Shahid (University of York and Atlantic Council-ABD)
Dr.Öğr.Üyesi Anıl VAREL (anilvarel@hitit.edu.tr, Hitit Üniversitesi-Türkiye)

DİL EDİTÖRLERİ | LANGUAGE EDITORS

Doç.Dr.İsa SARI (Hitit Üniversitesi FEF
isasari@hitit.edu.tr)

Dr.Öğr.Üyesi Mustafa Onur TETİK (Hitit Üniversitesi İİBF)
mustafaonurtetik@hitit.edu.tr

İSTATİSTİK EDİTÖRLERİ | STATISTICS EDITORS

Prof. Dr. Cem Koçak (Hitit Üniversitesi İİBF cemkocak@hitit.edu.tr)
Arş. Gör. Dr. Safa Hoş (Hitit Üniversitesi İİBF safahos@hitit.edu.tr)

YAYIN KURULU | EDITORIAL BOARD

Prof.Dr.Ahmet MUTLU (ahmet.mutlu@omu.edu.tr, Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr.Fatih DUMAN (fatihduman@hitit.edu.tr, Hitit Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr.Mehmet BAŞ (mehmet.bas@hbv.edu.tr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr.Sabiha KILIÇ (sabihakilic@hitit.edu.tr, Hitit Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr.Taha Bahadır SARAÇ (tahabahadirsarac@hitit.edu.tr, Hitit Üniversitesi-Türkiye)
Prof.Dr.Deniz AYTAÇ (denizaytac@hitit.edu.tr, Hitit Üniversitesi-Türkiye)
Prof..Dr.İsmail YILDIRIM (ismailyildirim@hitit.edu.tr Hitit Üniversitesi-Editör-Türkiye)
Doç.Dr. Ayşe Cansu GÖK KISA (cansugok@hitit.edu.tr, Hitit Üniversitesi-Türkiye)
Doç.Dr. Buğra BAĞCI (bugrabagci@hitit.edu.tr, Hitit Üniversitesi-Editör Yardımcısı-Türkiye)
Doç.Dr. Sami KİRAZ (samikiraz@hitit.edu.tr, Hitit Üniversitesi-Türkiye)
Doç.Dr.Yusuf Joseph Ugras (ugras@lasalle.edu, La Salle University-ABD)
Dr.Öğr.Üyesi Tuba Gülcemal (tgulcemal@cumhuriyet.edu.tr, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi-Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV (azamat.maksudunov@manas.edu.kg Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Dr.Rudabeh Shahid (University of York and Atlantic Council-ABD)
Dr. Javaria Nasir (Javaria.nasir@uaf.edu.pk University of Agriculture Faisalabad-Pakistan)
Dr. Esther Aderinto (esthercareer@yahoo.com, Lead City University-Nijerya)

HAKEM KURULU

Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi, iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakem-lik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

REFEREE BOARD

Hitit Journal of Economics and Politics uses double-blind review fulfilled by two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

Hitit Ekonomi ve Politika Dergisinde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in The Hitit Journal of Economics and Politics belongs to the authors.

DİZİNLER | INDEXING

ProQuest | Ulrich's Periodicals Directory: Indexing Start: November of 2023
EBSCO: Indexing Start: December of 2023

HİTİT EKONOMİ VE HİTİT JOURNAL OF
POLİTİKA DERGİSİ ECONOMICS AND POLITICS

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

EDİTÖRDEN | FROM THE EDITOR

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

Türkiye Lojistik Sektöründe Araç Kullanımının Sera Gazı Emisyonları Üzerindeki Etkilerinin Vektör Otoregresif Model İle Analizi

Analysis of The Effects of Vehicle Use On Greenhouse Gas Emissions in Turkey's Logistics Sector with Vector Autoregressive Model

Kaan Akalan 53-70

Kırsal Kalkınmada Kadınların Rolü: Karamusul Köyü Örneği ve Tarımsal Eğitim İhtiyaçları

The Role of Women in Rural Development: A Case Study of Karamusul Village and Agricultural Education Needs

Gülen Özdemir

Emine Yılmaz

Tayfun Varnalı71-92

Vergi Harcamaları ve Yükselen Piyasalarda Bir Karşılaştırma: Türkiye ve Latin Amerika

A Comparison in Tax Expenditures and Emerging Markets: Türkiye and Latin America

Rabia Kapucu

Deniz Aytaç93-127

Türkiye Lojistik Sektöründe Araç Kullanımının Sera Gazı Emisyonları Üzerindeki Etkilerinin Vektör Otoregresif Model İle Analizi

Kaan Akalan | ORCID 0000-0003-3609-6094 | kaanakalann@gmail.com

Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/02brte405>

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de lojistik sektöründe araç kullanımının sera gazı emisyonları üzerindeki etkisini Vektör Otoregresif Model (VAR modeli) kullanarak incelemektedir. Araştırma, lojistik faaliyetlerinin çevresel etkilerine dair içgörü sağlamayı ve emisyon azaltımıyla ilgili bilgi vermek amaçlamakta ve bu bağlamda araç kullanım göstergeleri ile emisyon verileri arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Bulgular, Türkiye'deki lojistik sektöründe araç kullanımı ile sera gazı emisyonları arasında tutarlı şekilde bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Çalışma, taşımacılık modlarında toplam araç sayısının artışıyla sera gazı emisyonunun da arttığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, araç kullanımının optimize edilmesinin, lojistik sektöründeki sera gazı emisyonlarının azaltılmasında önemli bir strateji olduğunu vurgulamaktadır. Gelecekteki çalışmalar, boylamsal analizlere, karşılaştırmalı çalışmalara, teknolojik yeniliklere, politika çıkarımlarına ve entegre bir yaklaşıma odaklanarak bu ilişkiyi daha da derinlemesine anlamamıza ve sürdürülebilir lojistik stratejilerinin geliştirilmesine rehberlik etmeye odaklanmalıdır. Bu şekilde lojistik sektörü, sürdürülebilirliğe ve verimliliğe katkıda bulunarak Türkiye'de ve uluslararası alanda daha yeşil ve dirençli bir sektörün gelişimine yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler

Taşımacılık Modları Araç Sayısı, Sera Gazı Emisyonu, Vektör Otoregresif Model

Atıf Bilgisi

Akalan, Kaan. “Türkiye Lojistik Sektöründe Araç Kullanımının Sera Gazı Emisyonları Üzerindeki Etkilerinin Vektör Otoregresif Model İle Analizi”. Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi Cilt No 3/Sayı No 3 (Aralık 2023), 53-70

Geliş Tarihi	02.09.2023
Kabul Tarihi	20.12.2023
Yayın Tarihi	30.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yazar Katkısı	%100
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Etik Bildirim	hepdergi@hitit.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Analysis of the Effects of Vehicle Use on Greenhouse Gas Emissions in Turkey's Logistics Sector with Vector Autoregressive Model

Kaan Akalan | ORCID 0000-0003-3609-6094 | kaanakalann@gmail.com

Samsun University, Graduate Education Institute, Department of International Trade and Business Administration, Samsun, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/02brte405>

Abstract

This study examines the impact of vehicle utilization on greenhouse gas emissions in the logistics sector in Turkey using a Vector Autoregressive Model (VAR model). The research aims to provide insights into the environmental impacts of logistics activities and provide information on emission mitigation, and in this context, it analyzes the relationship between vehicle utilization indicators and emission data. The findings show that there is a consistent correlation between vehicle utilization and GHG emissions in the logistics sector in Turkey. The study reveals that GHG emissions increase with the increase in the total number of vehicles in transportation modes. These findings highlight that optimizing vehicle utilization is an important strategy for reducing GHG emissions in the logistics sector. Future studies should focus on longitudinal analyses, comparative studies, technological innovations, policy implications and an integrated approach to further deepen our understanding of this relationship and guide the development of sustainable logistics strategies. In this way, the logistics sector can contribute to sustainability and efficiency, helping the development of a greener and more resilient sector in Turkey and internationally.

Keywords

Transportation Modes Number of Vehicles, Greenhouse Gas Emissions, Vector Autoregressive Model

Citation

Akalan, Kaan. “Analysis of the Effects of Vehicle Use on Greenhouse Gas Emissions in Turkey's Logistics Sector with Vector Autoregressive Model”. Hitit Journal of Economics and Politics Volume 3/Issue 2 (December 2023), 53-70.

Date of Submission	02.09.2023
Date of Acceptance	20.12.2023
Date of Publication	30.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Author Contribution	100%
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	hepdergi@hitit.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Son yıllarda, iklim değişikliğinin yarattığı acil sorun, çeşitli sektörlerde sera gazı (GHG) emisyonlarının azaltılmasına yönelik önemli küresel çabaları teşvik etmiştir. Bu sektörler arasında lojistik sektörü, genel emisyonlara yaptığı önemli katkı nedeniyle kritik bir rol oynamaktadır. Mal ve hizmetlere olan talep artmaya devam ettikçe, verimli ulaşım ve dağıtım ağlarına olan ihtiyaç da artmakta ve lojistik modern ekonomilerin vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmektedir. Bununla birlikte, lojistik faaliyetlerinin çevresel etkileri, özellikle de sera gazı emisyonlarının atmosfere salınması açısından göz ardı edilemez.

Taşımacılık, depolama ve dağıtım gibi faaliyetleri kapsayan lojistik sektörü, küresel sera gazı emisyonlarının önemli bir kısmından sorumludur. Lojistik operasyonlarının bel kemiği olan kamyon, gemi, uçak ve trenlerde fosil yakıtların yakılması, insan kaynaklı iklim değişikliğine katkıda bulunan başlıca unsurlar olan karbondioksit (CO₂), metan (CH₄) ve azotoksit (N₂O) salınımına neden olmaktadır. Bu emisyonlar sadece küresel ısınma olgusuna katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda hava kalitesi, insan sağlığı ve ekosistemler üzerinde de olumsuz etkilere sahiptir.

Lojistikle ilgili sera gazı emisyonlarının çevresel etkisi yerel ve bölgesel sınırların ötesine uzanmaktadır. Mallar ülkeler ve kıtalar arasında taşındığından, lojistik faaliyetlerden kaynaklanan emisyonlar geniş kapsamlı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, lojistik sektörünün çevresel ayak izini ele almak ve sera gazı emisyonlarını azaltmak için etkili stratejiler belirlemek çok önemlidir.

Politika yapımcılar, araştırmacılar ve sektör paydaşları, lojistik faaliyetleri ile sera gazı emisyonları arasındaki ilişkiyi anlayarak ve inceleyerek sürdürülebilirliği teşvik etmek ve çevresel etkiyi azaltmak için bilinçli stratejiler geliştirebilirler. Bu aciliyetin farkında olan araştırmacılar, araç kullanımının rolü de dahil olmak üzere lojistik sektöründe sera gazı emisyonlarını etkileyen faktörleri araştırmaya giderek daha fazla odaklanmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye lojistiğinde araç kullanımının sera gazı emisyonları üzerindeki etkisini inceleyerek mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Taşımacılık verimliliğinin önemli bir belirleyicisi olan araç kullanımı, emisyonları önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahiptir. Bu araştırma, VAR (Vektör Otoregresyon) altında nedensellik testi yaparak, araç kullanımı ile sera gazı emisyonları arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi ve politika yapımcılar, lojistik operatörleri ve çevre savunucuları için değerli bilgiler sağlamayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışmanın bulguları sürdürülebilir uygulamaların geliştirilmesine, hedeflenen politikaların oluşturulmasına ve Türkiye lojistik sektöründe sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik etkili tedbirlerin uygulanmasına yardımcı olacaktır. Lojistik faaliyetlerinin çevresel etkilerini ele alarak hem gezegenimizin hem de gelecek nesillerin refahını sağlayarak daha sürdürülebilir ve dirençli bir geleceğe doğru ilerleyebiliriz.

1. Taşımacılık Modları Araç Sayıları ile Sera Gazı Emisyonu Arasındaki İlişkinin Teorik Çerçevesi

Kapsamlı taşımacılık faaliyetleriyle karakterize edilen lojistik sektörü, küresel sera gazı (GHG) emisyonlarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu sektörde, araç kullanımı ve sera gazı emisyonları arasındaki ilişki, araştırmacılar ve politika yapımcılar arasında giderek artan bir ilgi konusu olmuştur. Bu literatür taraması, lojistik sektöründe sera gazı emisyonlarını etkileyen faktörlere ve sürdürülebilir uygulamalara yönelik çıkarımlara ışık tutarak, bu ilişki hakkındaki bilgi birikimini incelemeyi amaçlamaktadır.

Çok sayıda çalışma, lojistik sektöründe araç kullanımının sera gazı emisyonları üzerindeki önemli etkisini vurgulamıştır. Kamyon, kamyonet ve gemi gibi araçların verimli kullanımı, taşımacılıkla ilişkili emisyonların

azaltılması için hayati önem taşımaktadır. Etkili rota planlaması, yük optimizasyonu ve iyileştirilmiş araç doluluğu, gelişmiş araç kullanımına katkıda bulunan ve daha sonra daha düşük sera gazı emisyonlarına yol açan temel stratejilerden bazılarıdır.

Holmberg ve Sandbrook (1992), çalışmasında, sürdürülebilir kalkınma modelini ekonomik faktör, sosyal faktör ve çevresel faktör bağlamında üç ana bileşenden oluşan bir sistem olarak incelemiş ve bu üç bileşenin birbirleri ile olan bağlantısını incelemiştir. İnceleme sonucunda sosyal, çevresel ve ekonomik faktörlerin birbirleri ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. MacKinnon (2007), çalışmasında Birleşik Krallık içerisinde mevcut yük taşımacılığı sektöründe karbondioksit (CO₂) emisyon değerlerini hesaplayarak elde edilen değerlerin özet olarak sunulduğu bir çalışmaya imza atmıştır. Çalışma sonucunda, Birleşik Krallık'ta lojistik yük taşımacılığı kaynaklı karbondioksit, karbon emisyonu değerlerinde %78,5 ile ağır yük taşıtları, %13,3 kamyonetler, %6,8 suyu ile yapılan taşımacılık ve %1,1 ile demiryolu pay sahibi olmuştur. Boru hattı ve havayolu taşımacılığının karbon emisyonuna olan olumsuz katkıları ise düşük seviyededir. MacKinnon (2011), Southampton Üniversitesi bünyesinde düzenlenen lojistik araştırmaları konferansında sunduğu bildirisinde, lojistik kaynaklı yük taşımacılığına yönelik faaliyet gösteren firmaların bu faaliyetlerde karbondioksit salınımının ortadan kaldırılması için yedi aşamalı bir strateji önerisi sunmuştur. Bunlar,

- Sektörde faaliyet gösteren firmaların karbon azaltımı hususundaki istikrarlı tavrı,
- Dış Ticaret ve lojistik süreçler ile bağlantılı işlemlerdeki karbon izinin hesaplanması,
- Taşımacılık faaliyetlerdeki karbon azaltımındaki hedeflerin belirlenmesi,
- Bu hedeflerin gerçekleşmesi için önlemlerin alınması,
- Alınacak önlemlerin karbon azaltımı yönündeki etkilerinin araştırılması,
- Periyodik planların uygulanması,
- Tedbirlerin uygulanmasından sonraki etkilerinin incelenmesi süreçlerinden oluşmaktadır.

Johnson vd. (2018), tarafından yürütülen araştırma, büyük ölçekli bir lojistik operasyonunda araç kullanım oranları ile sera gazı emisyonları arasında güçlü bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada, rota optimizasyonu ve verimli programlama yoluyla boş veya az kullanılan araç seferlerinin en aza indirilmesinin önemi vurgulanmış ve bunun sonucunda emisyonlarda önemli düşüşler sağlanmıştır. Bu bulgular, araç kullanımının iyileştirilmesinin lojistik operasyonlarında sera gazı emisyonlarını azaltmak için etkili bir strateji olabileceğini göstermektedir. Türkay (2018), yaptığı çalışmasında, karayolu ulaşım araçlarının sebep olduğu sera gazı emisyonu değerlerini Eskişehir bazlı bir incelemede bulunmuştur. Yapılan bu çalışmada IPCC tarafından yayınlanmış olan Tier yaklaşımı kullanılmıştır. Yapılan bu çalışmada ele alınan dönem olan 2012-2017 yılları arasında sera gazı emisyonlarında artış olduğu belirtilmiştir. Yaşanan bu artış, nüfusun giderek yükselmesi ve bununla birlikte artış gösteren taşıt sayısı ve bu bağlamda artan yakıt tüketiminin etkili olduğu bildirilmiştir. Bu çalışmada karayolu ulaşımından kaynaklı sera gazı yayılımını azaltabilecek önerilerde bulunulmuştur.

Ayrıca, çalışmalar belirli araç kullanım uygulamalarının sera gazı emisyonları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Örneğin, Li vd. (2019), tarafından yapılan araştırma, yük konsolidasyonu ve havuzlama stratejilerinin yük taşımacılığı sektöründeki emisyonlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Elde ettikleri bulgular, sevkiyatların birleştirilmesinin ve iş birliğine dayalı teslimat ağlarının uygulanmasının, araç kullanımında iyileşmeye ve sera gazı emisyonlarında önemli düşüşlere yol açtığını göstermiştir. Özdemir (2019), karbon emisyonlarını ele aldığı çalışmasında, lojistik sektörünün sürdürülebilir bir sektör konumunda olabilmesi için sera gazı emisyonlarını inceleyen çalışmaların artması gerektiğini söylemiştir. Yaptığı bu çalışmasında sera gazı emisyonunun izlenmesi ve raporlanmasının önemli olduğunu vurgulamış ve bu amaç doğrultusunda kullanılacak yöntemler hakkında bilgilendirmelerde bulunmuştur. Sera gazı

emisyonu azaltma noktasında lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yeşil lojistik uygulamalarına yöneldiğini söylerken, yeşil lojistiği kapsamlı bir şekilde açıklamış ve yeşil lojistik kapsamında öneriler sunmuştur. Çimtay (2020), çalışmasında, şehir lojistiği kapsamında AHP ve TOPSİS yöntemleri ile İstanbul ili düşük emisyon lokasyonlarını belirlemeyi hedeflemiş ve üzerinde çalışmıştır.

Teknolojideki gelişmeler ve yenilikçi lojistik modellerinin ortaya çıkması, araç kullanımını artırmak ve emisyonları azaltmak için yeni yollar sağlamıştır. Wang vd. (2020) ile Chen vd. (2021) tarafından yapılan çalışmalar, paylaşım ekonomisine dayalı platformların ve kitlesel gönderim modellerinin araç kullanımını optimize etme ve sera gazı emisyonlarını azaltma potansiyelini vurgulamıştır. Bu modeller, atıl kapasiteden yararlanarak ve kaynak paylaşımını teşvik ederek, yoldaki araç sayısını en aza indirme ve böylece daha sürdürülebilir lojistik operasyonları sağlama becerisini göstermiştir. Son olarak Dündar ve Kolay (2021), çalışmalarında karayolu yük taşımacılığının çevresel sürdürülebilirlik bakımından değerlendirilmesi ve Konya ili sera gazı emisyonunun hesaplanması başlıklı çalışmada Tier yaklaşımını kullanmıştır. Çalışma sonucunda Konya ilinde karayolu yük ve yolcu taşımacılığında kaynaklı sera gazı emisyonlarının yıllar içerisinde artış gösterdiği bariz bir şekilde ortaya koyulmuştur. Çalışma sonucunda ilgili kurum ve kuruluşlara önerilerde bulunulmuştur.

Lojistik sektöründe sera gazı emisyonları değerlendirilirken araç kullanımının tek başına ele alınamayacağını belirtmek önemlidir. Filo kompozisyonu, yakıt verimliliği ve alternatif enerji kaynakları gibi diğer faktörler de emisyonlara önemli ölçüde katkıda bulunur. Bununla birlikte, çeşitli çalışmalardan elde edilen kanıtlar, verimli araç kullanımının emisyon azaltımının temel belirleyicisi olarak rolünü tutarlı bir şekilde vurgulamaktadır.

Önceki araştırmalar değerli bilgiler sağlamış olsa da hala ele alınması gereken araştırma boşlukları bulunmaktadır. Gelecekteki çalışmalar, bu bağlamlarda araç kullanımı ve sera gazı emisyonları arasındaki ilişkinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması için araç kullanımının hava taşımacılığı veya deniz taşımacılığı gibi belirli taşımacılık modları üzerindeki etkisini araştırmalıdır. Ayrıca, farklı lojistik ağ yapılarının ve tedarik zinciri konfigürasyonlarının araç kullanımı ve emisyonlar üzerindeki etkisinin incelenmesi literatürü daha da zenginleştirecektir.

Sonuç olarak, incelenen literatür, lojistik sektöründe sera gazı emisyonlarının azaltılmasında araç kullanımının önemini ortaya koymaktadır. Rota optimizasyonu, yük konsolidasyonu, iş birliğine dayalı modeller ve yenilikçi lojistik teknolojileri aracılığıyla optimum araç kullanımı, emisyonların azaltılmasına önemli ölçüde katkıda bulunabilir. Daha fazla araştırma yapılması ve bu bulgulara dayalı sürdürülebilir uygulamaların hayata geçirilmesi, daha yeşil ve çevre dostu lojistik operasyonlarının geliştirilmesinde hayati bir rol oynayacaktır.

2. Türkiye Lojistik Sektöründe Kullanılan Taşımacılık Modları, Toplam Araç Sayısı Ve Sera Gazı Emisyonu Verileri

Karayolu Taşımacılığı; Karayolu taşımacılığı, devletler arasında en çok tercih edilen taşımacılık modudur. Yaygın bir şekilde kullanılan bu taşımacılık modu mal veya hizmetlerin, üretim noktasından son tüketim noktasına kadar doğrudan hızlı bir şekilde aktarılmasına olanak sağlar. Bu nedenle diğer taşımacılık modlarına göre daha fazla tercih edilmektedir. Karayolu taşımacılığı kullanıcılarına doğrudan teslimat imkânı sağlamaktadır. Ürünlerin birden fazla yükleme ve boşaltma hizmetlerine gerek duyulmaması sebebiyle ürünlerin yıpranmasının da önüne geçmektedir. Ürünlerin daha kısa sürede varış noktasına ulaştırılabilmesi, ülke içerisinde en yaygın ulaşım ağının karayolu olması ve diğer taşımacılık modlarına göre daha esnetilebilir ve düzenli olması da tercih edilme sebeplerindedir. Karayolu taşımacılığının olumsuz yönleri ise şu şekildedir; diğer taşıma modlarına oranla daha az çevreci olması, gürültü kirliliği yaratması,

fosil yakıtlara bağlı bir ulaşım sistemi olması ve diğer taşıma modlarına göre daha fazla risk barındırması başlıca olumsuzlukları olarak sıralanabilir (Kaplan, 2019: 22-23).

Havayolu Taşımacılığı; mal ve ürünlerin bir yerden başka bir yere aktarılması hususunda en hızlı ulaştırma aracıdır. Teslimat süresinin maliyetin önüne geçtiği durumlarda daha çok önem kazanmaktadır. Havayolu araçlarının yüksek hıza ulaşabilmesi, geniş ulaşım ağına sahip olması, güvenli, konforlu ve diğer ulaşım türlerine göre daha rahat bir ulaştırma modudur. Havayolu taşımacılığı ülkemizde ve dünyada daha çok sivil havacılık sektöründe gelişmiştir. Coğrafi özelliklere bakıldığında yerleşim yerlerinin dağılık olduğu ve yüz ölçümü büyük ülkelerde daha çok tercih edilmektedir (Bingöl, 2015: 33-34). Küreselleşen ticarete ülkelerin gelişim süreçleri ve sermaye aktarımlarının farklılaşması, havayolu ile kargo taşımacılığının, uluslararası ticarete önemli bir paya sahip olmasında rol oynamaktadır. (Koban ve Keser, 2007: 36). Havayolu kargo taşımacılığı diğer taşımacılık türlerine göre tarihi daha yakın zamana dayanmaktadır. Bu taşımacılık modu son yıllarda gittikçe kullanımı artan bir taşımacılık şekli olmuştur. Havayolu kargo taşımacılığında taşınan eşyalar genellikle yük olarak hafif, değer olarak ise yüksek ürünlerdir. Uluslararası ticarete konu olan ürünlerin çeşitlenmesi ile ülkeler arasında rekabet artmış, lojistik süreçleri hızlandırmak için havayolu taşıtlarının kullanımı dahada artış göstermiştir. Havayolu taşımacılığına konu olan mallar daha çok çabuk bozulan sebze ve meyveler, çiçekler, teknik eşyalar ve değerli taşlar gibi yüksek değerli, yükte hafif ürünleri kapsamaktadır. Havayolu taşımacılığında gönderici ve alıcı firma birçok bürokratik işlemle karşı karşıya bırakıldığı için daha çok bu tür işlemleri alanında uzman bir işletmeye devretmektedir (Utikad, 2021).

Demiryolu Taşımacılığı; yüksek tonajlı yük ve mal taşınmasında denizyolu ile en önemli alternatif taşımacılık modudur. Demiryolu taşımacılığı karayolu taşımacılığının aksine daha çevreci bir taşımacılık modelidir. Demiryollarının yüksek maliyetli olması daha fazla yatırım gerektirmesi sebebiyle dünyada daha az kullanım alanına sahiptir. Türkiye toprakları içerisinde demiryollarının altyapı yetersizliği nedeniyle sınırlar arasında karayolu taşımacılığı ön plana çıkmaktadır. Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında ülkemizde ve AB ülkelerinde demiryolu taşımacılığına yapılan yatırımlar artırılmıştır. Bu durum ticarete demiryolu ağlarının kullanımını artırmıştır. Günümüzde Avrupa'da demiryolu alt yapısının geliştirilmesiyle beraber sanayileşmiş alanlarda demiryolu ağı fabrikalara kadar sokulmuş durumdadır. Bu sebeple demiryolu haricinde başka taşımacılık moduna ihtiyaç duymadan lojistik faaliyetler yürütülebilmektedir. Türkiye'de demiryolu taşımacılığının kullanım oranı ise tüm taşımacılık modlarının içerisinde sadece %2'lik bir dilime denk gelmektedir. Bu oranın yükseltilmesi için, gerekli alt yapı çalışmaları yapılmalıdır. Dış ticaret hacmi gelişmiş diğer ülkeler gibi Türkiye'de dış ticaretinde karayolu taşımacılığı yerine demiryolu ve denizyoluna daha çok yatırım yapılmalıdır.

Denizyolu Taşımacılığı; tüm taşımacılık modları arasında en uygun maliyet ile kullanılan taşımacılık türüdür. Sektöre sağlamış olduğu maliyet avantajı sayesinde lojistik sektörünün vazgeçilmez bir yapıtaş haline gelmiştir. Günümüzde, tüm dünyada denizyolu taşımacılığı hızla gelişmekte ve liman altyapı çalışmaları hız kesmeden devam etmektedir. Denizyolu taşımacılığı taşımacılık modları arasında dökme yük, hububat, mineral yağlar ve yakıtlar gibi yüklerin taşınmasında en uygun taşımacılık modudur. Son olarak denizyolu taşımacılığı; gemi yapımı teknolojilerinin artması ve çeşitlilik kazanması, elleçleme ekipmanlarının geliştirilmesi, yakıt tüketiminin daha az olması, tek seferde daha yüksek seviyede yük taşıyabilmesi, diğer taşıma modlarına göre daha uygun fiyatlı olması, taşımaya konu olan mallara zarar gelme olasılığının daha az olması, lojistik üslerinin fazlalığı, gümrük faaliyetlerinin diğer taşımacılık modlarına göre daha az olması bu taşımacılık modunu gün geçtikçe daha önemli bir noktaya getirmektedir (Kaplan, 2019: 24).

Karma Taşımacılık; aynı yükün birden fazla taşımacılık modu ile taşınmasına karma taşımacılık denmektedir. İki veya ikiden fazla taşımacılık modunun kullanılarak yapıldığı taşımacılık işlemi multimodal taşımacılık olarak adlandırılmaktadır. Modlar arası taşımacılık (intermodal) türünde ise taşımaya konu edilen yüklerin taşınması noktasında aynı taşıma kabı ile iki veya ikiden fazla taşımacılık modu kullanılarak yapılmaktadır (Erkayman, 2007: 35). Taşımacılık sürecinde kullanılan kaplar, taşımacılık modu değişimi esnasında elleçlenmektedir. Karma taşımacılık modunun bir diğer modeline ise kombine taşımacılık denmektedir.

Kombine taşımacılığında, taşıma işlemi başlama ve son evresinde karayolu taşımacılığı kullanılarak yapılmaktadır. Aradaki taşıma süreci diğer taşımacılık modları ile yapılabilir (Douglas, 2012: 119).

Aşağıda tablo 1'de lojistik faaliyetlerde kullanılan taşımacılık modlarının toplam araç sayıları görülmektedir;

Tablo 1. Taşımacılık Modları Toplam Araç Sayısı 1997-2021 (Adet)

Yıl	Taşımacılık Modları Toplam Araç Sayısı	Yıl	Taşımacılık Modları Toplam Araç Sayısı
1997	900.562	2010	3.144.167
1998	1.014.156	2011	3.358.781
1999	1.089.115	2012	3.565.484
2000	1.205.600	2013	3.708.661
2001	1.246.181	2014	3.856.219
2002	1.291.077	2015	4.079.718
2003	1.395.032	2016	4.287.982
2004	1.923.853	2017	4.501.765
2005	2.168.795	2018	4.620.848
2006	2.422.243	2019	4.661.075
2007	2.637.539	2020	4.816.904
2008	2.828.220	2021	5.019.701
2009	2.950.826		

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü, TCDD, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü ve Denizcilik Genel Müdürlüğü verilerinden tarafıma derlenmiştir.

Aşağıda tablo 2'de, çalışmada kullanılan sera gazı emisyon değerleri (ulaştırma sektörü) gösterilmiştir;

Tablo 2. Türkiye Sera Gazı Emisyon CO₂ Değerleri 1997-2021 (Ulaştırma Sektörü Milyon Ton)

Yıl	Toplam	CO ₂	CH ₄	N ₂ O
1997	278,8	212,1	42,2	24,1
1998	280,3	212,1	42,4	25,3
1999	277,8	207,9	43,8	25,6
2000	298,9	229,9	43,7	24,8
2001	279,7	213,6	42,9	22,6
2002	285,6	221,2	41,0	22,6
2003	304,8	236,8	43,0	24,0
2004	314,4	244,8	43,5	24,8
2005	337,6	264,9	45,2	26,0
2006	358,0	282,4	46,6	27,2
2007	391,7	313,7	49,1	26,8
2008	388,5	310,6	50,2	25,4
2009	395,2	316,4	49,9	26,6
2010	398,8	316,2	51,6	27,4
2011	428,6	342,1	54,2	28,5

2012	448,2	356,1	57,8	29,7
2013	440,2	347,3	56,7	31,5
2014	459,5	364,0	58,5	31,7
2015	475,0	384,9	52,8	32,3
2016	501,1	406,0	55,6	34,3
2017	528,6	430,9	56,8	35,4
2018	523,1	422,1	60,4	35,5
2019	508,7	402,7	63,2	37,0
2020	524,0	412,9	63,9	40,5
2021	564,4	452,7	64,0	40,3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Sera Gazı Emisyon İstatistiklerinden tarafımda derlenmiştir

3. Araştırmanın Amacı, Veri Seti ve Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye lojistik sektöründe araç kullanımının sera gazı emisyonları üzerine olan etkilerini ortaya koymaktır. Lojistik sektöründeki araç kullanımı ile sera gazı emisyonları arasındaki ilişki ampirik çalışma ile ortaya konulup Türkiye lojistik sektöründe araç sayısının yıllar içerisindeki değişiminin sera gazı emisyon değerlerini nasıl etkileyebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3.2. Veri Seti

Bu analiz için veriler, devlet raporları ve Türkiye'deki ulaştırma kurumları gibi ilgili kaynaklardan toplanmıştır. Taşımacılık modlarında kullanılan araç sayıları, karbondioksit (CO₂), metan (CH₄) ve azotoksit (N₂O) gibi sera gazı emisyonlarına ilişkin veriler çalışmada kullanılmak üzere ilgili kurumlardan temin edilmiştir.

Tablo 3. Veri Setinde Kullanılan Değişkenler ve Veri Kaynağı

Değişken	Değişkenin Tanımı	Kullanılan Veri Kaynağı
ARC	Karayolu, Demiryolu, Havayolu, Denizyolu Araç Sayısı (Adet)	Karayolları Genel Müdürlüğü, TCDD, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, Denizcilik Genel Müdürlüğü
SEO	Sera Gazı Emisyonları (Milyon Ton)	Türkiye İstatistik Kurumu

Bu çalışmanın veri seti, konuya ilişkin literatür dikkate alınarak oluşturulmuştur. Literatürde yapılan çalışmalar ise şu şekildedir;

Tablo 4. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Ait Hesaplama Yöntemleri ve Beklenen Sonuçlar

Değişkenler	Hesaplama Yöntemi	Daha Önceki Çalışmalara Dayanarak Beklenen Sonuç
Bağımlı Değişken		
Sera Gazı Emisyonları (SEO)		
Bağımsız Değişkenler		
Karayolu, Demiryolu, Havayolu, Denizyolu Araç	IPCC Tier Yaklaşımı, Tier 1,2,3.	Karayolu, Demiryolu, Havayolu ve Denizyolu toplam araç sayısının sera gazı emisyonları üzerinde pozitif

Sayısı (ARC)	etkiye neden olacağı tahmin edilmektedir (Pekin, 2006; Yanarocak, 2007; Fırat, Yurtsever ve Bilssem, 2015; Dündar ve Kolay, 2021).
-----------------	--

4.3.Yöntem

(Granger, 1969: 153), nedenselliği; “Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında X'in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir” şeklinde tanımlamıştır. Bu ifadenin doğruluğu sınırdan sonra ilişki X»Y şeklinde gösterilir. Aşağıda tahmin edilecek modeller gösterilmiştir.

$$X_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i X(t-i) + \sum_{j=1}^m \beta_j Y(t-j) + u(1t) \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \delta_i Y(t-i) + \sum_{j=1}^m \phi_j X(t-j) + u(2t) \quad (2)$$

Yaptığımız çalışmaya uygun olarak yukarı bahsi geçen X değişkeninin yerine karayolu, demiryolu, havayolu, denizyolu araç sayısı (ARC) ve Y değişkeninin yerine de sera gazı emisyonları (SEO) değişkenini koyduğumuzda;

$$ARC = \sum_{i=1}^m \alpha_i ARC(t-i) + \sum_{j=1}^m \beta_j SEO(t-j) + u(1t) \quad (3)$$

$$SEO = \sum_{i=1}^m \delta_i SEO(t-i) + \sum_{j=1}^m \phi_j ARC(t-j) + u(2t) \quad (4)$$

Burada u(1t), ve u(2t), hata terimlerinin ilişkisiz oldukları varsayılarak oluşturulmuştur. (4) denklemi, bugünkü X'in, geçmiş X değerleri ve Y değerleriyle ilişkisi olduğunu göstermektedir (Takım, 2010).

Etki-Tepki analizleri ve varyans ayrıştırma dolaylı yoldan değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını gösterebilir. VAR sistemi serilerin durağan olduğu varsayımı altında çalışmaktadır (Yamak & Erdem, 2017: 194).

Granger Nedensellik Testi

- Hipotez testi χ^2 dağılımıyla yapılır.
- Örneğin; bağımlı değişken çalışmada LARC olduğunda, hipotez şu şekilde çalışır:

H₀: LSEO neden LARC sonuç değil

- Örneğin; bağımlı değişken çalışmada LSEO olduğunda, hipotez şu şekilde çalışır:

H₀: LARC neden LSEO sonuç değil

şeklinde kurulur.

5.Ampirik Analizler

5.1.Birim Kök Testi

Tablo 5'te ARC ve SEO değişkenlerinin ortalama, ortanca, maksimum, minimum, standart sapma, çarpıklık, basıklık, Jarque-Bera ve anlamlılıktan oluşan tanıtıcı istatistikleri gösterilmiştir:

Tablo 5'te görüldüğü üzere, ARC değişkeni ortalama 2995810 değerindedir. LARC değişkeni en yüksek noktasına 5.019.701 değeri ile 2021 yılında erişmiştir. En düşük değerine ise 900.562 ile 1997 yılında sahip olmuştur. Değişkenin dağılımı ise sola çarpık ve sivri yapıdadır. SEO değişkeni ise ortalama 3.996.596 değerindedir. SEO değişkeni en yüksek noktasına 564.3897 değeri ile 2021 yılında ulaşmıştır. En düşük

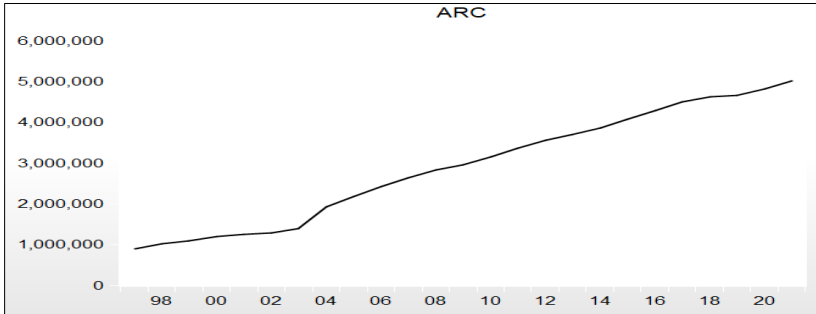
değerine, 277.7768 ile 1999 yılında sahip olmuştur. Değişkenin dağılımı ise sağa çarpık ve sivri yapıdadır. Tabloda gösterilen değişkenlerin Jarque-Bera istatistiklerine bakıldığında ise iki değişkenin de normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. İki değişkenin de standart sapması serilerin oynaklıklarını göstermektedir. Daha düşük değere sahip olan değişkenin daha az oynak bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Tanıtıcı İstatistikler

	ARC	SEO
Ortalama	2907780	3.996.596
Ortanca	2950826	3.951771
Maksimum	5019701	564.3897
Minimum	900562.0	277.7768
Standart Sapma	1376583	94.43333
Çarpıklık	-0.044834	0.116736
Basıklık	1.620526	1.665934
Jarque-Bera	1.990614	1.910669
Anlamlılık	0.369610	0.384684

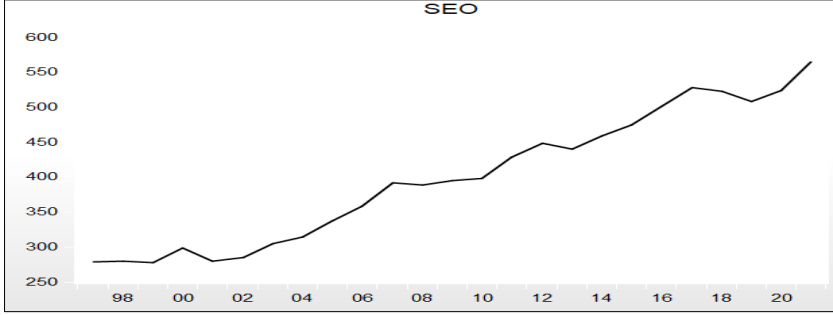
Tanıtıcı istatistikleri sunulan iki değişkeninde ele alınan dönemdeki eğilimlerinin daha detaylı incelenebilmesi ve görsel olarak ifade edilebilmesi için tablo 5'te gösterilen değişkenlere ait verilerin grafiksel gösterimi şekil 1 ve 2'de sırasıyla ortaya konulmuştur.

Şekil 1'de ARC değişkeninin grafiksel gösterimine bakıldığında serinin, düzenli bir trendinin olduğu görülmektedir. Lojistik faaliyetlerde kullanılan tüm taşımacılık modlarında, lojistik sektörünün küreselleşmesi ile sektördeki lojistik işletmeleri araç filolarını geliştirme yönünde adımlar atmışlardır. Bu durum aşağıda verilen şekilde açık bir şekilde gösterilmektedir.

Şekil 1. ARC Grafiksel Gösterimi

Şekil 2'ye bakıldığında ise SEO değişkeni için serinin düzenli bir trendinin olduğu görülmektedir. Lojistik faaliyetlerde kullanılan araç sayısının artmasını ile sera gazı emisyonu miktarının artacağı yönünde etkileyebileceği savını doğrulamaktadır.

Şekil 2. SEO Grafiksel Gösterimi

Zaman serisi analizlerinde, serilerin durağan olmaması durumu karşılaşılan bir durumdur. Çalışmalarda oluşturulan modellerde durağan olmayan modellerin kullanılması durumunda sahte regresyon problemi ile karşılaşma durumu yaşanılmaktadır. Bu problemin ortaya çıkması durumunda ise çalışmalarda kurulan modeller ile elde edilen sonuçların güvenilirliğinin sorgulanmasına ve kullanılan değişkenler arasında sahte bir ilişkinin yansımaya neden olabilmektedir (MacKinnon, 1991'den aktaran: Uğurlu ve Keser, 2020: 2064). Bu bağlamda zaman serisi analizlerinde kesin ve güvenilir sonuçlar elde edebilmek için ilk olarak kullanılan serilerin durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Birim kök testlerine başlamadan yapılacak olan regresyon analizleri güvenilirlik açısından eksik olacak ve serilerin birbirleri ile eşgüdümlü olup olmadıklarının anlaşılabilmesi imkânsız hale gelecektir. Yapılan bu çalışmada öncelikle serilerin birim kök test analizleri yapılarak durağan olup olmadıklarına bakılmıştır.

Durağanlık analizi için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testi sonuçları aşağıda tablo 6'da sunulmuştur.

ADF birim kök test sonuçlarına göre LARC ve LSEO değişkenleri seviyesinde sabitli, seviyesinde sabitli trendli ve seviyesinde sabitsiz/trendsiz modelde durağan olmadığı tespit edilmiştir. PP birim kök test sonuçlarına göre de seviyesinde sabitli, seviyesinde sabitli trendli ve seviyesinde sabitsiz/trendsiz modelde durağan olmadığı tespit edilmiştir. Bu yüzden tüm değişkenlerin birinci seviyeleri alınmıştır. ADF ve PP birim kök testlerine ait sonuçlar ele alındığında çalışmanın analiz kısmında kullanılan bütün değişkenlerin birinci seviyesinde durağan ve anlamlı oldukları kabul edilmiştir.

Tablo 6. Birim Kök Testine İlişkin Bulgular

	ADF			PP		
	SABİTLİ	SABİTLİ/ TRENDLİ	SABİTSİZ/ TRENDSİZ	SABİTLİ	SABİTLİ/ TRENDLİ	SABİTSİZ/ TRENDSİZ
LARC	-2.588262	0.608472	5.622796	-2.588262	-0.608472	4.500648
ALARC	-3.373925**	-3.938166**	-2.169846**	-3.373925***	-3.892413**	-2.070770**
LSEO	-0.64964	-2.685170	3.667810	0.117542	-2.685170	4.683902
ALSEO	4.815.213***	-4.701019***	-3.130881***	-4.869043***	-4.730559***	-3.081786***

Not: ***%1, **%5, *%10 değişkenlerin anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Δ ise değişkenlerin birinci farklarının alındığını temsil etmektedir. L; logaritmayı ifade etmektedir.

5.2. Var (Vektör Otoregresif Model) Nedensellik Testi Sonuçları

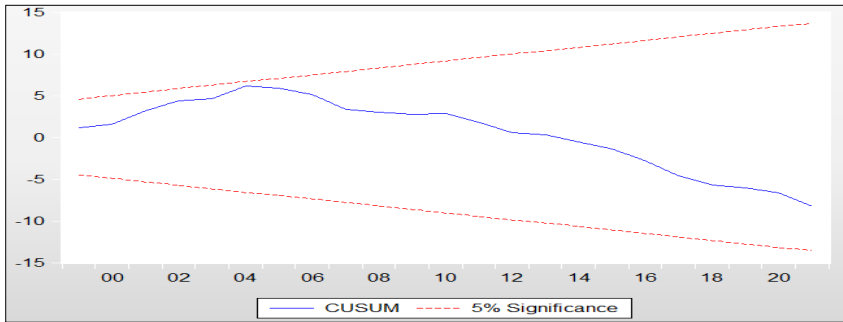
Tablo 7’de LARC ve LSEO arasında nedensellik testi sonuçlarına yer verilmiştir. . Test sonuçlarına göre LARC neden LSEO sonuç hipotezi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. LSEO ve LARC arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. 0.0031 anlamlılık değeriyle LARC neden LSEO sonuçtur. Bu durumda lojistik faaliyetlerde kullanılan araç sayısı arttıkça sera gazı emisyon miktarı da artış gösterecektir.

Tablo 7: VAR Nedensellik Testi Sonuçları

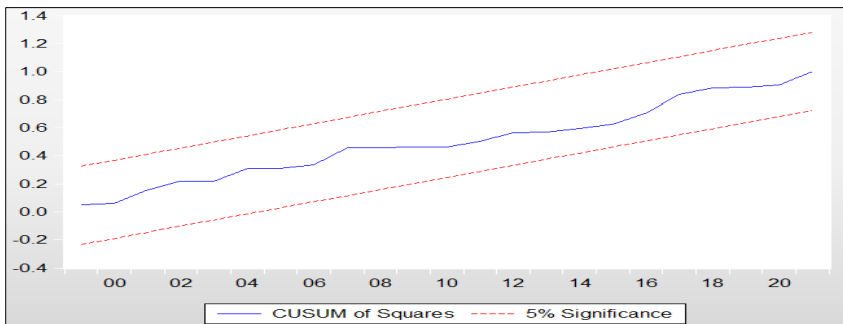
LSEO	Temel Hipotez	Chi-sq
H_0	LARC \rightarrow LSEO	8.757595**

Not: ** ilgili değerin istatistiksel olarak %5 seviyesinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Şekil 3 ve Şekil 4’te sırasıyla CUSUM ve CUSUM SQ yapısal değişim test sonuçlarına verilmiştir. Her iki şekil incelenecek olunursa %5 bant aralığı dışına taşmamıştır. Buna göre tahmin edilen regresyon denkleminde katsayılar açısından yapısal iktidarsızlık söz konusu değildir. Yani, tahmin edilen regresyon denklemi istikrarlı bir denklem olmakla birlikte ele alınan dönem içerisinde yapısal kırılma bulunmamaktadır. Özet bir yorum yapacak olunursa tahmin edilen model yapısal iktidarsızlık içermemektedir. Dolayısıyla tahmin edilen katsayılar Türkiye lojistik sektöründe araç kullanımının sera gazı emisyonlarına etkisi açısından yorumlanabilir niteliktedir.

Şekil 3. CUSUM Grafiği

Şekil 4. CUSUM SQ Grafiği

Sonuç

Bu çalışma Türkiye lojistik sektöründe araç kullanımının sera gazı (GHG) emisyonları üzerindeki etkisini Vektör Otoregresyon (VAR) modeli altında nedensellik analizi kullanılarak incelemiştir. Araç kullanımı ve sera gazı emisyonları arasındaki ilişkiyi analiz eden bu araştırma, lojistik faaliyetlerinin çevresel etkilerini anlamamıza katkıda bulunmakta ve politika yapımcılar, lojistik operatörleri, çevre savunucuları için değerli bilgiler sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, Türkiye lojistik sektöründe araç kullanımı ile sera gazı emisyonları arasında tutarlı bir şekilde önemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Dündar ve Kolay'ın (2021) Konya ili çerçevesinde karayolu yük ve yolcu taşımacılığının çevresel sürdürülebilirlik üzerine gerçekleştirdiği çalışmada lojistik ve yolcu taşımacılığı kaynaklı sera gazı emisyonunun 2010 yılından 2018 yılına kadar %87'lik bir artışa yol açtığı bulunmuştur. Dündar ve Kolay'ın (2021) araştırmasında Tier 1 yöntem olarak benimsenmiştir ve karayolları yük ve yolcu taşımacılığında kullanılan yakıt çeşidi ve miktarına göre varsayılan emisyon faktörler açısından analiz edilmiştir. Bahsedilen araştırmanın sonucu ve yöntemi göz önünde bulundurulduğunda elde edilen bulgular çalışmamızı destekler niteliktedir. Aydın, Öztürk ve Akgül'ün (2021) hava kargo yük trafiğinin 1990 yılından 2018 yılına kadar sera gazı emisyonları üzerindeki etkisi üzerine çalışmada yalnızca karayolunda değil hava kargo sektöründe de sera gazı emisyon miktarı üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bahsedilen bu araştırmalar, Türkiye lojistik sektöründeki araç kullanımının sera gazı emisyon miktarını arttırması hakkındaki hipotezi destekler niteliktedir.

Var altında nedensellik sonuçlarına göre lojistik faaliyetlerde kullanılan araç sayısının artışı sera gazı emisyon miktarının artmasına neden olacaktır, sonucuna ulaşılmıştır. Analiz, rota optimizasyonu, yük konsolidasyonu ve iyileştirilmiş doluluk oranları gibi stratejilerle karakterize edilen verimli araç kullanımının emisyonlarda önemli düşüselere yol açabileceğini araç kullanımı bağlamında ortaya koymuştur. Turgut ve Budak'ın (2022) lojistik ve taşımacılığın karbon ayak izi hakkında derlediği meta analiz çalışmasında incelediği 24 çalışmanın sonuçlarına bakıldığında çevre dostu alternatif araç kullanımının sera gazı emisyon miktarını azaltacağı yönünde bulgular elde edildiği görülmüştür. Bu sonuçlar, lojistik sektöründe sera gazı emisyonlarının azaltılmasında araç kullanımının optimize edilmesinin kilit bir strateji olarak önemini vurgulamaktadır.

Çalışma ayrıca, Türkiye'de lojistik alanında sürdürülebilir uygulamalara ve politika müdahalelerine duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Lojistik sağlayıcılar arasında iş birliğinin teşvik edilmesi, teslimat rotalarının optimize edilmesi ve ileri teknolojilerin benimsenmesi gibi araç kullanımını arttırmaya yönelik tedbirlerin uygulanmasıyla sera gazı emisyonlarında önemli düşüşler sağlanabilir. Bu önlemler çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunmanın yanı sıra lojistik şirketleri için potansiyel maliyet tasarrufu ve operasyonel verimlilik iyileştirmeleri de sunmaktadır. Bu konuda çalışma yapacak diğer araştırmacılara öneri anlamında; boylamsal analiz, karşılaştırmalı analiz, teknolojik yenilikler, politika çıkarımları ve entegre yaklaşım gibi araştırma boşluklarını dikkate almaları önerilmektedir. Bunun sonucunda lojistik sektöründe araç kullanımı ve sera gazı emisyonları arasındaki ilişki hakkındaki bilgilerimizi daha da geliştirebilir ve nihayetinde Türkiye'de ve ötesinde sürdürülebilir lojistik operasyonları için daha etkili politika, strateji ve teknolojilerin geliştirilmesine katkıda bulunabiliriz.

Özetle, bu çalışma Türkiye lojistiğinde sera gazı emisyonlarını azaltmak için araç kullanımını optimize etmenin önemini vurgulamakla birlikte sektör verimliliği ve iş birliğini artıran stratejiler uygulayarak operasyonel performansı artırırken çevresel sürdürülebilirliğe de katkıda bulunabilir. Gelecekteki araştırmalar, bu ilişkiye dair anlayışımızı keşfetmeye ve geliştirmeye devam etmeli, sürdürülebilir uygulamaların benimsenmesini kolaylaştırmalı ve Türkiye'de daha yeşil, daha dirençli bir lojistik sektörüne geçişi desteklemelidir.

Kaynakça

- Aydın, A., Öztürk, E., & Akgül, G. (2021). Hava Kargo Yük Trafikinin Sera Gazı Emisyonları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması. *Pearson Journal*, 6(13), 10–32.
- Bingöl, K. (2015). Lojistik Faaliyetlerde Taşımacılık Yöntemleri. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Chen, C., Fu, X., Li, L., & Wei, X. (2021). Study on the Effects of Sharing Economy on the Urban Express Logistics Carbon Emission Based on a New Integrated Couriers Delivery Mode. *Sustainability*, 13(4), 1805.
- Çimtay, M. A. (2020). Kentsel Lojistik Açısından Düşük Emisyon Bölgelerinin Belirlenmesi: İstanbul Uygulaması. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Denizcilik Genel Müdürlüğü, Faaliyet Raporları. <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/>. İndirme Tarihi: 04.03.2023.
- Douglas L. (2012). *Uluslararası Lojistik Küresel Tedarik Zinciri Yönetimi*, (Çev.Mehmet Tanyaş, Murat Düzgün), İstanbul, Nobel Yayınları.
- Dündar A.O. & Kolay A. (2021). Karayolu Yük ve Yolcu Taşımacılığının Çevresel Sürdürülebilirlik Bakımından Değerlendirilmesi ve Konya İli Sera Gazı Emisyonunun Hesaplanması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 14(1), 317-334.
- Erkayman, B. (2007). Lojistikte Taşıma Şekillerinin Belirlenmesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Fırat, S. Ü., Yurtsever, Ö., & Bilsel, M. (2015, Ekim). Türkiye’de Kara Taşıtlarının Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından İstatistiki Analizi. TMMOB Makina Mühendisleri Odası X. Endüstri-İşletme Mühendisliği Kurultayı.
- Granger, C. (1969). Investigating Causal Relation by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*. 37, 424-438.
- Holmberg, J. & Sandbrook, R. (1992). Sustainable Development: What is to be done? In J. Holmberg (Eds.) *Making Development Sustainable: Redefining Institutions, Policy, and Economics* (pp 19-38). Washington D.C. : Island Press.
- Johnson, T. R., Miller, J. W., & Sahu, S. (2018). Logistics and the Greenhouse Gas Emissions of Commercial Vehicle Operations: A Systematic Review. *Journal of Cleaner Production*, 184, 1043-1058.
- Kaplan, B. (2019). Türkiye Lojistik Sektörünün Dış Ticaret Üzerine Etkileri (Otomotiv Endüstrisi Örneği). (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Karayolları Genel Müdürlüğü, İstatistikler. <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Istatistikler/DevletvelYolEnvanteri.aspx> İndirme Tarihi: 04.05.2023.
- Koban, E. & Keser, .H.Y. (2008). *Dış Ticarete Lojistik*. Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Li, J., Zhou, Y., & Cai, X. (2019). Evaluating the Environmental Impacts of Consolidated Freight

- Transportation: A Case Study of a Regional Distribution Center in China. *Journal of Cleaner Production*, 219, 733-743.
- MacKinnon, A.C. (2007). CO2 Emissions from Freight Transport: an Analysis of UK Data. Logist Res Network Conference'da Sunulan Bildiri, University of Hull, Hull.UK.
- MacKinnon, A.C. (2011, September). Developing a Decarbonisation Strategy for Logistics. 16th Annual Logistics Research Network Conference'da Sunulan Bildiri, University of Southampton, Southampton.
- Özdemir Sain, S. (2019 Mayıs). Lojistik Sektörünün Geleceği: Yeşil Lojistik ve C- Ayakizi. IRDITECH 2019 Uluslararası Ar-Ge, İnovasyon ve Teknoloji Yönetimi Kongresi'nde Sunulan Bildiri, Okan Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: <https://www.okan.edu.tr/uploads/pages/bildiri-kitapcigi/kongre-kitapcigi30102019.pdf>.
- Pekin, M.A. (2006). Ulaştırma Sektöründen Kaynaklanan Sera Gazı Emisyonları. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, Faaliyet Raporları. <https://web.shgm.gov.tr/tr/kurumsal/4006-faaliyet-raporlarimiz>. Erişim Tarihi: 16.03.2023.
- T.C. Devlet Demiryolları, Faaliyet Raporları. <https://www.tcdd.gov.tr/kurumsal/raporlar>. İndirme Tarihi: 12.04.2023.
- Takım, A. (2010). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (27) , - .
- Turgut, A. & Budak, T. (2022). Lojistik ve Taşımacılığın Karbon Ayak İzi: Sistematik Bir Literatür İncelemesi. *Kent Akademisi Dergisi*, 15(2), 916-930.
- Türkay, M. (2018). Karayolu Ulaşımından Kaynaklanan Sera Gazı Emisyonunun (Karbon Ayak İzinin) Hesaplanması: Eskişehir İli Örneği. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Uğurlu, S. & Keser, E. (2020). Dış Ticaretin Gelişiminde Lojistik Sektörünün Rolü: Ekonometrik Bir Analiz. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*. 6(2630-631X). 2061-2069.
- UTİKAD, 2021 Faaliyet Raporları. <https://www.utikad.org.tr/UTIKAD-Faaliyet-Raporlari>. İndirme Tarihi: 12.04.2023.
- Yamak, R. & Erdem, H. F. (2017). *Uygulamalı Zaman Serisi Analizleri*. Trabzon, Celepler Matbaa Yayın ve Dağıtım.
- Yanarocak, R.H. (2007). Marmaray Projesinin Karayolu Ulaşımından Kaynaklanan Sera Gazı Emisyonlarına Etkisi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Wang, X., Xu, X., & Yu, G. (2020). Sharing Economy-Based Platform: Optimization of Empty Vehicle Return Problem Considering the Carbon Footprint. *Transportation Research Part*

D: Transport and Environment, 80, 102262.

Kırsal Kalkınmada Kadınların Rolü: Karamusul Köyü Örneği ve Tarımsal Eğitim İhtiyaçları

Gülen Özdemir | ORCID 0000-0003-3107-972X | gozdemir@nku.edu.tr

Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tekirdağ, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01a0mk874>

Emine Yılmaz | ORCID 0000-0002-3434-8932 | emineyilmaz@nku.edu.tr

Namık Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tekirdağ, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01a0mk874>

Tayfun Varnalı | ORCID 0000-0003-3895-8620 | tayfun_kkk@hotmail.com

Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01a0mk874>

Öz

Bu makale, kırsal alanlardaki kadın çiftçilerin durumunu, tarım eğitimlerinin kırsal kalkınmadaki rolünü ve kadınların kırsal alanda birlik, kooperatif ve dernek üyeliği gibi konuları derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, kadınların tarımsal üretimdeki potansiyellerini tam anlamıyla kullanmalarını sağlamak, kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için politika ve programların geliştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Bu çalışmanın önemi, kadın çiftçilerin tarımsal üretimdeki rolünün vurgulanması ve bu alanda karşılaştıkları zorlukların anlaşılmasıdır. Kadınların eğitime ve bilgiye erişiminin artırılması, sürdürülebilir tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, kırsal ekonomik faaliyetlerin güçlenmesine ve toplumsal refahın artmasına katkı sağlayacaktır.

Aynı zamanda, kadınların kırsal alanda örgütlenmelerde aktif rol alması ve birlikte hareket etmesi, seslerini duyurmalarını sağlayacak ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratacaktır. Bu örgütlenmeler, kadın çiftçilere destek ve kaynak sağlayarak onların güçlenmelerini ve kalkınma süreçlerine etkin katılımlarını teşvik edecektir.

Sonuç olarak, bu araştırma, kırsal alanda kadın çiftçilerin durumunu anlamak, tarım eğitimlerinin önemini vurgulamak ve kadınların örgütlenmelerdeki rolünü vurgulamak amacıyla yapılmaktadır. Elde edilen bulgular, politika yapıcıları ve paydaşları kırsal kalkınma stratejileri ve programları geliştirirken kadın çiftçilerin ihtiyaçlarına ve

potansiyellerine daha iyi yanıt verebilmelerine yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler

Kadın Çiftçiler, Kırsal Kalkınma, Kırsal Alanlar

Atıf Bilgisi

Özdemir, Gülen. Yılmaz, Emine. Varnalı, Tayfun. "Kırsal Kalkınmada Kadınların Rolü: Karamusul Köyü Örneği ve Tarımsal Eğitim İhtiyaçları". Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi Cilt No 3/Sayı No 3 (Aralık 2023), 71-92

Geliş Tarihi	23.09.2023
Kabul Tarihi	22.12.2023
Yayın Tarihi	30.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yazar Katkısı	%33, %33, %33
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Etik Bildirim	hepdergi@hitit.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Role of Women in Rural Development: A Case Study of Karamusul Village and Agricultural Education Needs

Gülen Özdemir | ORCID 0000-0003-3107-972X | gozdemir@nku.edu.tr

Namık Kemal University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics, Tekirdağ,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01a0mk874>

Emine Yılmaz | ORCID 0000-0002-3434-8932 | emineyilmaz@nku.edu.tr

Namık Kemal University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics, Tekirdağ,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01a0mk874>

Tayfun Varnalı | ORCID 0000-0003-3895-8620 | tayfun_kkk@hotmail.com

Namık Kemal University, Institute of Social Sciences, Tekirdağ, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01a0mk874>

Abstract

This article aims to deeply examine the status of women farmers in rural areas, the role of agricultural education in rural development, and subjects such as women's involvement in rural unity, cooperatives, and associations. The fundamental objective of the research is to contribute to the development of policies and programs that enable women to fully harness their potential in agricultural production, support sustainable development in rural areas, and promote gender equality.

The significance of this study lies in highlighting the role of women farmers in agricultural production and understanding the challenges they face in this realm. Enhancing women's access to education and knowledge, disseminating sustainable agricultural practices, and developing marketing strategies will contribute to strengthening rural economic activities and increasing societal well-being.

Simultaneously, women's active participation and collaboration in rural organizations will amplify their voices, fostering awareness about gender equality. These associations will support and provide resources to women farmers, encouraging their empowerment and effective engagement in development processes.

In conclusion, this research is conducted to comprehend the status of women farmers in rural areas, underscore the importance of agricultural education, and emphasize the role of women in organizational structures. The findings will assist policymakers and stakeholders in better

addressing the needs and potential of women farmers while formulating rural development strategies and programs.

Keywords

Women Farmers, Rural Development, Rural Areas

Citation

Özdemir, Gülen. Yılmaz, Emine. Varnalı, Tayfun. “The Role of Women in Rural Development: A Case Study of Karamusul Village and Agricultural Education Needs”. Hitit Journal of Economics and Politics Volume 3/Issue 2 (December 2023), 71-92.

Date of Submission	23.09.2023
Date of Acceptance	22.12.2023
Date of Publication	30.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Author Contribution	33%, 33%, 33%
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	hepdergi@hitit.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Günümüzde kırsal alanlarda kadın çiftçilerin durumu, tarım sektörünün sürdürülebilir kalkınmasının önemli bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Kadınlar, tarımsal üretimde önemli bir rol oynamakta ve kırsal ekonomilerin büyümesine ve toplumsal refahın artmasına katkı sağlamaktadır. Ancak, kadın çiftçiler, birçok zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Eğitim eksikliği, finansmana erişimdeki zorluklar, toprak sahipliği konusundaki adaletsizlikler ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi faktörler, kadınların potansiyellerini tam olarak kullanmalarını engelleyebilmektedir.

Bu bağlamda, kadınlara verilen tarım eğitimlerinin kırsal kalkınmadaki rolü büyük bir önem taşımaktadır. Tarım eğitimleri, kadın çiftçilere teknik bilgi ve becerileri sağlamakta, sürdürülebilir tarım uygulamalarını benimsemelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, bu eğitimler kadınların pazarlama stratejilerini geliştirmelerini ve katma değeri yüksek ürünler üretmelerini teşvik etmektedir. Kadınların tarım eğitimlerine erişimlerinin artırılması, onların üretim kapasitelerini artırmakla kalmayıp aynı zamanda ekonomik ve sosyal açıdan güçlenmelerini sağlayacaktır.

Bunun yanı sıra, kadınların kırsal alanda birlik, kooperatif ve dernek üyeliği gibi örgütlenmelere katılımı da kırsal kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır. Bu örgütlenmeler, kadınların seslerini duyurmasını sağlamakta, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmakta ve kadınların kırsal ekonomik faaliyetlere aktif olarak katılımını teşvik etmektedir. Birlikler, kooperatifler ve dernekler, kadın çiftçilere ortak pazarlama imkanları, mikro kredi hizmetleri ve teknik destek sunarak onların kalkınma süreçlerinde güçlenmelerini sağlamaktadır.

Bu makalede, kırsalda kadın çiftçilerin durumu, kadınlara verilen tarım eğitimlerinin kırsal kalkınmadaki rolü ve kadınların kırsal alanda birlik, kooperatif ve dernek üyeliği gibi konular derinlemesine incelenecektir. Bu konuların analizi, kadınların tarımsal üretimdeki potansiyellerini tam anlamıyla kullanmalarını sağlamak, kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için politika ve programların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

1. Kırsalda Kadın Çiftçilerin Durumu

Kırsalda çiftçilikle uğraşan hane halklarında kadının yeri çok önemlidir. Köylerde ve meralarda kadın bireyler, hayvancılık ve tarımcılık faaliyetlerinde bulunmaktadır. Kırsalda yaşayan kadın bireyler, şehir ve metropollere göç ettiklerinde istihdam dışı kalmakta ve eğitim-öğretim olanaklarından yararlanamamaktadır. Bu nedenle, düşük maaşlı diğer sektörlerde istihdam sağlanmakta ve şehir veya metropollerde fason işlerde, asgari ücretin çok altında çalıştırılmaktadır. (Şener, 2009). Türkiye'de kadın bireyler, tarım ve hayvancılık sektöründe önemli bir oranda yer almaktadır, bu oran yaklaşık olarak %60'tır. Tarım işletmeleri genellikle küçük, orta ve büyük ölçekli olarak sınıflandırılmaktadır. Kadın bireyler, genellikle küçük ölçekli aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışmaktadır. Tarım sektöründe istihdam edilen kişiler arasında en fazla kadınlar bulunduğu için, kırsal alanda faaliyet gösteren kadın bireylerin %40'ı ücret almayan aile işçileridir. Ancak, gün geçtikçe tarım sektöründeki daralma, kadın bireyler arasında maaşlı çalışmanın önemini artırmaktadır (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010: 2). Bununla birlikte, kadın bireylerin istihdama katılımında şehir/metropoller ile kırsal arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Köy ve meralarda faaliyet gösteren erkek birey oranı, kadın birey oranından daha yüksektir. Günümüzde kadın bireyler, şehirlerde veya metropollerde iş güvencesi olan işlerde kendi mali özgürlüklerini sağlamak için çalışırken, kırsal alanda ise güvencesiz koşullarda çalışmaktadır. Kırsalda ücretsiz olarak çalışan kadınlar, ülkemizin tarım ekonomisinde temel bir etkiye sahiptir. Kırsalda yaşayan kadın bireyler genellikle fiziksel güçleriyle çalışmakta ve aynı zamanda ev hanımı ve çocuk yetiştirme gibi sorumlulukları üstlenmektedirler (Yılmaz ve diğ., 2019). Kırsal alanda çalışan kadınların tarım sektöründeki üretimdeki emeğinin payı oldukça yüksektir.

Kırsalda yaşayan kuşaklar, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta ve yaptıkları iş yükü erkek bireylerden daha fazla olmaktadır (Fazlıoğlu, 2002).

Kırsalda mamul üretimin her kademesinde çoğunlukla bulunan kadınlar açlık, yoksulluk ve az gelişmişlikten en çok etkilenen bireylerdir. Bir iş yerinde çalışma imkânının zor olduğu şartlarda eğitim/ öğretim ve sağlık ile ilgili hizmetlerin kısıtlı olduğu ülkelerde kadının istihdamına ve statüsüne yönelik problemler dikkatleri üzerine toplamaktadır (Gülçubuk, 2011).

Kırsal kesimdeki kadın istihdamına ilişkin sorunlar aşağıda belirtilmiştir:

1.İş olanaklarının yetersiz olması: Kırsal kesimdeki kadınlar genellikle kalifiye işlere ve sosyal güvenlik kapsamına dahil olan işlere erişimde zorluklar yaşamaktadır.

2.Esnek çalışma koşulları: Kırsal kesimdeki kadınlar genellikle düşük statüdeki işlerde istihdam edildiği için çalışma koşulları esnek olabilmektedir.

3.Eğitim olanaklarındaki eksiklik: Kırsal kesimdeki kadınlar, örgün ve yaygın eğitim olanaklarına erişimde sınırlamalarla karşılaşmaktadır. Bu da tarım dışı iş imkanlarının sınırlı olmasına yol açmaktadır.

4.Yetersiz mesleki eğitim imkanları: Kırsal kesimdeki kadınlara yönelik mesleki eğitim programları yetersizdir, bu da istihdam olanaklarını kısıtlamaktadır.

5.Toplum baskısı ve ataerkil yapı: Geleneksel rol tanımlamaları ve ataerkil yapı, kırsal kadınların istihdamını sınırlayan bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

6.Sınırlı kadın girişimciliği: Kırsal kesimdeki kadın girişimcilerin sayısı ve iş geliştirme faaliyetleri yetersizdir.

7.Finansal kaynaklara erişimde zorluklar: Kırsal kesimdeki kadınlar, iş geliştirme için gerekli finansal kaynaklara ulaşmada güçlükler yaşamaktadır.

8.Bölgesel farklılıklar: Kırsal bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıklar, kadınların istihdam olanaklarını etkilemektedir.

Bu sorunların çözümü için kadınların eğitime ve mesleki becerilerinin geliştirilmesine önem verilmeli, kadın girişimciliği desteklenmeli, finansal kaynaklara erişim kolaylaştırılmalı ve ataerkil yapıyla mücadele edilmelidir. Ayrıca, kırsal bölgelerdeki kadınların istihdam olanaklarına erişimini artırmak için kamu politikaları ve programlar geliştirilmelidir.

2. Kadınlara Verilen Tarım Eğitimlerinin Kırsal Kalkınmada Rolü

Eğitim, toplumda yaşayan bireylerin davranışlarını bilinçli bir şekilde değiştirmek için kendi deneyimleri yoluyla yapılan bir süreci ifade eder. Bir eğitim programı tasarlarken, bireylerin öğrenme isteği ve arzusu gibi faktörlerin varlığı önemli bir kriterdir. Ayrıca, bu programların toplumun tüm kesimlerine ulaşması için imkân ve kabiliyetin sağlanması gerekmektedir (Malkoç, 1996). Eğitimle ilgili programların hangi amaçlarla planlandığı, hangi hizmet gruplarına yönelik olduğu da önemlidir. Bir program, sadece bireylerin veya belirli bir grup veya kurumun problemlerini ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geliştirilir (Okçabol, 1996).

Dünya genelinde birçok ülke tarım sektörüne yönelik eğitimler vermiştir. Bu eğitimlerin genel amacı, verimliliği artırmak, sürdürülebilirlik, ekonomik gelişme, gıda güvenliği ve kalite sağlamaktır. Tarıma yönelik eğitimlerin ürün verimliliği üzerindeki etkileriyle ilgili ilk çalışmalar 1920'lerde başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1920 yılında tarıma yönelik eğitimlerle üretimde bir ilişki olduğu gözlenmiştir. İngiltere'de verilen eğitimlerin çiftçilerin performansını artırdığı belirlenmiştir (Than, 2011).

Afrika kıtasında çiftçilere uzaktan veya yüz yüze eğitimler verilmesi sonucunda, kırsal kesimde yaşayan bireylerin istihdam oranlarının arttığı ve yoksulluğun azaldığı tespit edilmiştir. Verilen eğitimlerle ülkenin gıda güvenliği konusundaki sorunlarında azalma yaşanmıştır. Afrika'da çiftçilere yüz yüze verilen eğitimler, kırsal kesimde nitelikli işgücü talebini karşılamakla birlikte, kaliteli ürün yetiştirmek açısından da kamu ve özel sektör için önem arz etmektedir (Lindley vd., 1996).

Tarım sektörüne yönelik verilen eğitimlerin oranı arttıkça, ülkeler arasındaki verimlilik düzeyi ve kaliteli ürün üretimi seviyeleri de artmaktadır (Hayami, 1969; Hayami ve Ruttan, 1970). Filipinler'de çiftçilere verilen eğitimler sonucunda, kırsal aile işletmelerinin eğitim seviyelerine bağlı olarak kapasitelerini artırdıkları ve diğer işletmelerle rekabet edebildikleri gözlenmiştir (Herd ve Mandac, 1981). Tayland'da kırsal kesimde yaşayanlara uzaktan ve yüz yüze eğitimler verilmesi sonucunda kimyasal gübre kullanım oranlarının arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca yüz yüze verilen eğitimlerin Kore, Malezya ve Tayland'da çiftçilerin kaliteli üretim yapma konusundaki sürekliliğini sağladığı Jamison ve Lau'nun 1982'de yaptığı araştırmada kanıtlanmıştır (Jamison ve Lau, 1982).

Pakistan'da pirinç üreticilerine doğru gübreleme ve sulama teknikleri konusunda verilen eğitimler sayesinde üretimde artış olduğu gözlenmiştir. Ayrıca üretim artışının yanı sıra kaliteli pirinç üretiminde de artışlar yaşanmıştır" (Ali ve Flinn, 1989).

Dominik Cumhuriyeti'nde kırsal kesimde yaşayanlara teknik, tahsis ve ekonomi üzerine verilen eğitimlerde, 60 yaş ve üstü çiftçilerin bu eğitimlere ilgi göstermediği, ancak daha genç çiftçilerin modern tekniklerle üretim yapma isteğiyle eğitimlere katıldığı gözlenmiştir. Bu eğitimleri alan çiftçiler, aile işletmelerinde ekonomik etkinlik sağlamışlardır (Bravo-Ureta ve Pinheiro, 1997).

Ülkemizde ise 1923 yılından beri kadınların eğitim durumlarını, ekonomik, siyasal ve sosyal kimliklerini amaçlayan etkinlikler veya faaliyetler sürekli olarak hükümetler tarafından gündemde tutulmuştur. Kırsalda yaşayan kadınların mamul üretimi becerilerini artırmaya, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaya, örgütlenmeye ve kooperatifleşmelerine yönelik uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalar sınırlı sayıda da olsa Birleşmiş Milletler tarafından desteklenmiş ve bazı kamu kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmüştür (Saltık ve ark., 1994).

Ülkemizde tarımda iş güvenliği eğitimini örnek vermek gerekirse, kırsalda yaşayan kadın ve erkek bireylerle eğitim verilmek istense de iş güvenliği ve sağlığı kültürü istenilen seviyelere ulaşamamıştır. Bunun nedeni, tarımla uğraşan çiftçilerin eğitim seviyelerinin düşük olmasıdır. Ülkemizde tarım sektöründe yaşanan iş kazaları incelendiğinde, yapılan her araştırmada çiftçilerimizin çoğunlukla ilkökul seviyesinde olduğu gözlemlenmiştir (Öz, 2005; Çakmak ve ark., 2012; Yurtlu ve ark., 2012).

Sonuç olarak, kırsalda yaşayan bireylerin teknik beceri açısından düşük seviyelerde olması sebebiyle her gün ortaya çıkan gelişme ve teknolojileri takip etmeleri engellenmektedir. Bu durum, ülkemizde kadın ve erkek çiftçilere etkili bir eğitim planlaması yapılması gerektirdiği sonucunu doğurur. Türkiye'de yapılan araştırmalara göre, kimyasal gübrelerin doğru kullanılmasıyla etkin verimlilik artışı elde etmek için eğitim verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çiftçilerimizin gübreleri nasıl kullanacaklarını bilmediği için ürünlerde gözle görülür bir verim artışı görülememektedir (Özçatalbaşı ve Sözer, 2002).

Verdiğimiz paragraftaki yazım hatalarını ve cümle düşüklüklerini düzeltmek için aşağıda düzenlenmiş bir versiyonunu bulabilirsiniz:

"Pakistan'da pirinç üreticilerine doğru gübreleme ve sulama teknikleri konusunda verilen eğitimler sayesinde üretimde artış gözlenmiştir. Ayrıca, üretim artışının yanı sıra kaliteli pirinç üretiminde de iyileşmeler yaşanmıştır" (Ali ve Flinn, 1989).

Dominik Cumhuriyeti'nde kırsal kesimde yaşayanlara teknik, tahsis ve ekonomi üzerine verilen eğitimlerde, 60 yaş ve üstü çiftçilerin bu eğitimlere ilgi göstermediği ancak genç çiftçilerin modern tekniklerle üretim

yapma isteğiyle eğitimlere katıldığı gözlenmiştir. Bu eğitimleri alan çiftçiler, aile işletmelerinde ekonomik etkinlik sağlamışlardır (Bravo-Ureta ve Pinheiro, 1997).

Ülkemizde ise 1923 yılından beri kadınların eğitim durumlarını, ekonomik, siyasal ve sosyal kimliklerini amaçlayan etkinlikler veya faaliyetler sürekli olarak hükümetler tarafından gündemde tutulmuştur. Kırsalda yaşayan kadınların mamul üretimi becerilerini artırmaya, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaya, örgütlenmeye ve kooperatif oluşturmaya yönelik uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalar sınırlı sayıda da olsa Birleşmiş Milletler tarafından desteklenmiş ve bazı kamu kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmüştür (Saltık ve ark., 1994).

Ülkemizde tarımda iş güvenliği eğitimi örneğini ele alırsak, kırsalda yaşayan kadın ve erkek bireylere eğitim verilmek istenmesine rağmen iş güvenliği ve sağlıklı kültürü istenilen seviyelere ulaşamamıştır. Bunun nedeni, tarımla uğraşan çiftçilerin eğitim seviyelerinin düşük olmasıdır. Tarım sektöründe yaşanan iş kazaları incelendiğinde, yapılan her araştırmada çiftçilerin çoğunlukla ilkökul seviyesinde olduğu gözlemlenmiştir (Öz, 2005; Çakmak ve ark., 2012; Yurtlu ve ark., 2012).

Sonuç olarak, kırsalda yaşayan bireylerin teknik beceri açısından düşük seviyelerde olmaları, her gün ortaya çıkan gelişmeleri ve teknolojileri takip etmelerine engel olmaktadır. Bu nedenle, ülkemizde kadın ve erkek çiftçilere uzaktan veya yüz yüze etkili bir eğitim planlaması yaparak eğitim verilmelidir. Özellikle kimyasal gübrelerin doğru kullanılmasıyla etkin verimlilik artışına yönelik eğitimler önem taşımaktadır. Çiftçilerimizin gübreleri nasıl kullanacaklarını bilmemeleri nedeniyle ürünlerde gözle görülür bir verim artışı sağlanamamaktadır (Özçatalbaş ve Sözer, 2002).

Bu şekilde verilen eğitimler sayesinde çiftçilerimiz daha verimli üretim yapabilir, ekonomik etkinliklerini artırabilir ve tarımsal uygulamalarda güvenlik standartlarını sağlayabilirler. Ayrıca, kadın çiftçilerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları ve sosyal rollerini güçlendirmeleri için destekleyici eğitim programlarına odaklanılmalıdır.

Böylece, tarımsal üretimde kalite ve verimlilik artışı sağlanabilir, çiftçilerimizin yaşam koşulları iyileştirilebilir ve tarımsal sektörün sürdürülebilirliği desteklenebilir. Eğitim ve bilgiye erişim, kırsalda yaşayan bireylerin gelişimine ve kalkınmasına önemli bir katkı sağlayacaktır.

Türkiye'de kırsalda yaşayan kadınlara yönelik olarak Erzurum ilinde hane ekonomisi, hayvanlarda oluşabilecek hastalıklar ve süt sağım yöntemleri eğitimi verilmiştir (Gıda hattı, 2016). Ayrıca, Terme ilçesinde tarımda zirai ilaç kullanımı yöntemleri, hayvan yetiştiriciliği, hayvan bakımı ve hayvan besleme-aşılama yöntemleri üzerine eğitimler düzenlenmiştir (Hürriyet, .2016).

Bu eğitimlerin sonucunda, mamul üretiminde kalite ve sürdürülebilirlikte artış sağlanmış ve bu eğitimlere katılan kadın bireylerin sürekli olarak eğitimlere devam ettiği gözlenmiştir. Kadınların ekonomiye katkıları da bu faaliyetler sayesinde artmıştır. Bu tür eğitim programları, kadın çiftçilerin bilgi ve becerilerini geliştirerek daha verimli ve sürdürülebilir tarımsal üretim yapmalarını sağlamak ve ekonomik bağımsızlıklarını artırmaktadır.

Kadınlara yönelik verilen bu eğitimler, kırsal kesimde yaşayan kadınların tarımsal faaliyetlerde aktif rol almalarını teşvik etmektedir. Aynı zamanda, kadınların sosyal ve ekonomik statülerinin yükselmesine katkıda bulunarak toplumsal cinsiyet eşitliği ve kırsal kalkınma hedeflerini desteklemektedir.

Bu tür eğitim faaliyetlerinin sürdürülebilir olması ve daha fazla kadının bu programlardan faydalanabilmesi için, kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar arasında iş birliği önem taşımaktadır. Ayrıca, eğitim programlarının içeriği ve yöntemleri, kadınların ihtiyaçlarına ve bölgesel koşullara uygun şekilde tasarlanmalıdır.

3. Kadınların Kırsalda Birlik, Kooperatif ve Dernek Üyeliği

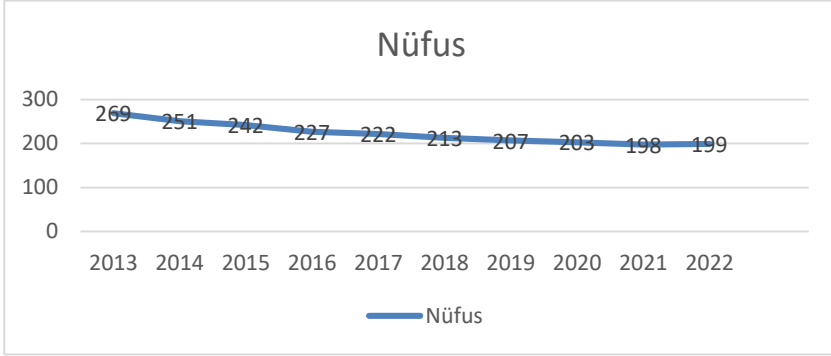
Ülkelerde kalkınma için giderek daha yaygınlaşan ve popülerlik kazanan kadın kooperatifleri, kadın bireylerin hem ekonomik hem de sosyal açıdan gelişmesi için etkili bir modeldir (Anon, 2015; Aksoy ve Günay, 2018). Yapılan araştırmalar, son 20 yılda uluslararası düzeyde kooperatiflere katılım ve ortaklık oranının kadın bireylerde %75 oranında arttığını göstermektedir (Aksoy, Demirci ve Günay, 2018). Kadınların, kırsalda çalışanlar arasında gıda üretimi ve çocuk bakımı gibi işlerle uğraştığı göz önüne alındığında, devletlerin kendi toplulukları için gıda güvenliği sağlamada kadınların önemi her zaman vurgulanmaktadır (Ofreneo ve Hega, 2016). Son yıllarda, kadınlar gıda güvenliğini sağlamak amacıyla kooperatiflere yönelmekte ve ortak olmaktadır (Yaman, 2020). Ülkelerde kurulan kooperatifler, kadın bireylerin fırsatlara ve kaynaklara erişimini artırmak için imkanlar sunmaktadır. Bu şekilde, kadın kooperatifleri iktisadi ve sosyal dayanışmanın önemli örneklerinden biridir (Demircan Yıldırım, 2020). Kadınlar, sosyal ve ekonomik olarak kapalı bir çevrede buldukları durumlarda kooperatifler sayesinde özgüvenlerini artırırken, aynı zamanda bu kapalı çevreden kurtulmaktadır. Genellikle aldıkları eğitim ve öğretimle birlikte kadınlar, yeni roller ve imajlar geliştirme fırsatına sahip olmaktadır (Topaloğlu vd., 2017). Mevcut araştırmalar ve çalışmalar, kadınların kooperatiflerde işletmelere kıyasla liderlik pozisyonlarında daha fazla temsil edildiğini ortaya koymaktadır (Duguid vd., 2015).

Tarım, tüketim ve sosyal hizmet gibi sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflerde kadınların temsil oranları daha yüksektir. Ancak karlılık seviyesi yüksek, toprak mülkiyeti daha fazla ve yüksek sermaye oranlarına sahip kooperatiflerde erkek bireylerin temsil oranları daha yüksektir. Örneğin, Orta Amerika'da Nikaragua'da tarım kooperatiflerinde kadınların temsil oranı daha yüksekken erkeklerin toprak mülkiyeti daha fazladır (Manchon ve Macleod, 2010). Türkiye'de ise tarımsal kalkınma kooperatifleri ve ziraat odalarında kadınların katılım ve temsil oranları sınırlı olsa da bulunmaktadır. Ancak, ülkemizde bu temsil oranları istenilen düzeyde değildir (Özdemir vd., 2019). Türkiye'de yapılan araştırmalar, ülkemizde bulunan 140 kadın kooperatifinden sadece 40'ının tarımsal kalkınma ile ilgili olduğunu göstermektedir (Sefer, 2020). Kadın bireylerin düşük eğitim seviyeleri, sınırlı iş tecrübeleri, eşlerine ait toprakların varlığı, ekonomik kaynaklara erişimde yaşanan zorluklar ve cinsiyet eşitsizliği gibi faktörler, kooperatif ortaklığı konusunda karşılaşılan zorluklardır (Duguid vd., 2015). Günümüzde kadınların kooperatif kurmalarının nedenleri arasında genellikle düşük maliyetli ürünlere ulaşma, istihdam fırsatlarından yararlanma ve finansal araçlara erişme gibi faktörler bulunmaktadır. Kadınlar, kooperatif kurma ve işletme sürecinde sınırlı sermaye, ev içi bakım sorumlulukları, yetersiz çocuk bakımı desteği ve ekonomik zorluklar gibi engellerle karşılaşmaktadır (Duguid vd., 2015). Kadınlar için hayati öneme sahip olan kooperatifler, gelişmiş ülkelerin yanı sıra Filistin, Nepal, Hindistan, Mısır, Guatemala, Peru, Etiyopya, Yunanistan, Namibya, Kenya, Fas, Mali, Bolivya ve İspanya gibi birçok gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkede kadınların yaşamlarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu ülkelerde kadınlar tarafından kurulan kooperatifler, toplulukların ekonomik ve sosyal kalkınmasında etkili bir araç olarak hizmet vermektedir (Anon 2018'a; Anon, 2018b). Örnek olarak, Japonya'da Liberal Demokrat Parti tarafından neo-liberal politikaları, toplumun genellikle kadınların kooperatiflere ortak olmalarına sebep olmuştur (Kitazawa, 2010). Bu politikalar, insanların daha fazla ekonomik güvence sağlama ve kendi işletmelerini kurma arayışına yönelmelerine yol açmıştır.

4. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın ana materyalini, Kırklareli iline bağlı Lüleburgaz ilçesinde yer alan Karamusul Köyü'nde yaşayan 199 hane üzerinde gerçekleştirilen anketler oluşturmaktadır. Ankete katılan 100 kadın çiftçiyle yüz yüze görüşmeler yapılmış ve elde edilen veriler bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Anketler, rasgele seçilen ailelere uygulanmıştır. Araştırma konusu daha önce yapılan çeşitli çalışmalardan yararlanılarak belirlenmiştir (Malhotra, 1999). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2022 yılı verilerine göre Karamusul köyünde toplam 230 erkek ve 199 kadın nüfusu bulunmaktadır. Köyün son on yıllık nüfus verilerini incelediğimizde her yıl kadın nüfus oranının azaldığı gözlenmektedir. Bu durum, bir köy veya

şehirde nüfus oranının azalması ya da artmaması durumunda ekonomik gerilemenin başladığı anlamına gelmektedir (Şekil1).

Şekil 1. Karamusul Köyü Kadın Nüfus Oranları

Kaynak: <https://www.nufusune.com/19614-kirklareli-luleburgaz-karamusul-koy-nufusu>

4.1.Araştırma Bulguları

Köy, Kırklareli il merkezine 79 kilometre, Lüleburgaz ilçesine ise 19 kilometre uzaklıkta Ergene Nehri kenarında yer alması, arazi koşullarını ve köyde yaşamı zorlaştırmaktadır. Bu zorluklar ve imkansızlıklar, köyde yaşayan hane halkının yanı sıra kadın bireyleri de olumsuz yönde etkilemektedir. Kadınlar genellikle ev işlerinin yanı sıra tarla, bahçe gibi alanlarda da yoğun bir şekilde çalışmaktadır. Erkekler ise genellikle şehirlerde çalışarak ailelerine maddi ve manevi destek sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak köylerde yaşayan kadınlar, hem hane halkının gıda güvenliğine katkıda bulunmakta hem de köylerin ekonomik olarak kalkınmasına önemli bir şekilde destek sağlamaktadır (Demir, 2002). Kadın bireylerin yaş aralıkları ve diğer özellikleri, ilişkilerinin incelenmesi açısından önemlidir. Türkiye'de kadın ve erkek bireylerin toplumda kabul görmesi ve çevrelerini etkilemeleri, yaş faktörünün önemli bir etken olduğunu göstermektedir (Yıldırak ve ark., 2003). Bu nedenle Karamusul köyünde yapılan araştırma kapsamında köyde yaşayan kadınların yaş durumları Tablo 1'de verilmiştir. Tabloya göre araştırmada örnek alınan köyde yaşayan kadınların yaklaşık %33'ü 30-39 yaş grubunda, %21'nin 40-49 yaş grubunda, %20'nin 50-59 yaş grubunda olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Karamusul Köyü Eğitim Durumu, Medeni Durum, Yaş ve Sosyal Güvence Oranları

Medeni Durumu	%	Eğitim Durumu	%	Yaşınız	%
Bekar	32	Okuma-Yazma Bilmiyor	5	20'den Küçük	5
Evli	68	Okuma- Yazma Biliyor	14	20-30	11
Sosyal Güvenceniz	%	İlk Öğretim	26	30-39	33
Bağ-kur	40	Lise	27	40-49	21
Sgk	37	Ön Lisans	12	50-59	20
Eşinden	21	Lisans	13	60 ve üzeri	10
Yok	37	Lisans Üstü	3		

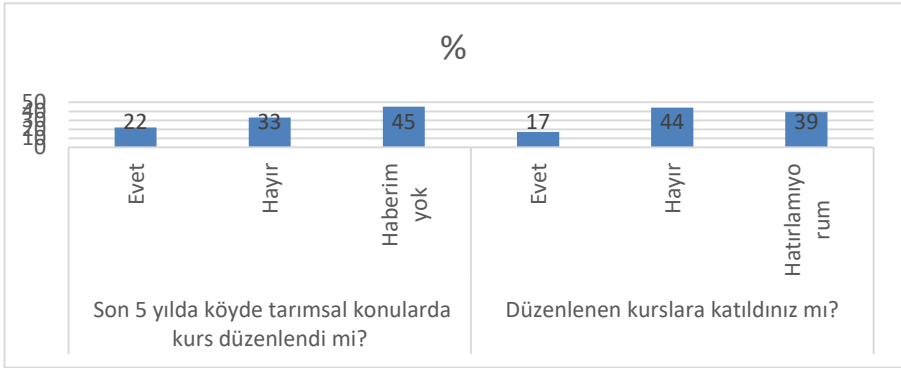
Ülkelerin kalkınması için eğitim ve öğretimin önemli bir faktör olduğu göz önünde bulundurulduğunda, dünya genelinde ülkeler eğitime yatırım yaparak kalkınmayı desteklemektedir. Ancak Türkiye'de kırsal kesimde yaşayan kadın bireylerin eğitim düzeyi hala istenilen seviyede değildir (Ufuk, 2011). Yapılan anket araştırması köyümüzde yaşayan kadınların eğitim seviyelerini incelediğimizde, %26'sının ilköğretim, %27'sinin lise, %14'ünün okuma-yazma bildiği ve %13'ünün lisans düzeyinde eğitim aldığı görülmüştür. Ayrıca araştırmaya katılan kadınların %40'ının Bağ-Kur, %37'sinin SSK gibi bir sağlık güvencesine sahip olduğu, ancak %37'sinin hiçbir sosyal güvencesinin olmadığı belirlenmiştir. Bu durum hem ev işlerinde hem de ev işlerinin dışında çalışan kadın bireyler için olumsuz bir etkidir. Bir kadının sosyal güvencesinin olmaması, yaşadığı hayatın erkek bireylere bağlı olduğunu göstermektedir.

Bir ülkede kadın bireylerin eğitim seviyesi ne kadar yüksekse, o ülkenin ekonomisine katkı oranı da o kadar artar. Kadın bireylerin eğitim imkanlarından her kademe ve düzeyde faydalanması, verimlilik artışını sağlar. Aynı zamanda hane halklarının bireysel gelir düzeyini yükseltir, çocuk ölüm ve doğurganlık oranlarını azaltır, kuşaklar arasındaki farklılıkları azaltır. Özetle, bir kadının eğitim seviyesini artırmak, toplumu eğitmek anlamına gelir.

Sonuç olarak, ülkelerdeki kadın bireylerin eğitilmesi, ülkelerin gelişimi için olumlu bir katkı sağlarken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kadınların eğitimine daha fazla önem vermesi gerekmektedir (Bubolz, 2001; Yumuşak, 2004).

Kırsal alanda yapılan aynı araştırmaya göre, son beş yılda köylerinde tarımsal üretimle ilgili düzenlenen kurslardan sadece %22'si kadın bireylerin haberdar olduğunu, %45'inin ise bu konuda bilgilerinin olmadığını göstermiştir. Ayrıca, bu kurslara %17 oranında katılım sağlanırken %44 oranında katılım sağlanmadığı, %39 oranında ise düzenlenen kurslara katılıp katılmadıklarını hatırlamadıkları şeklinde veriler sunulmuştur (Şekil 2).

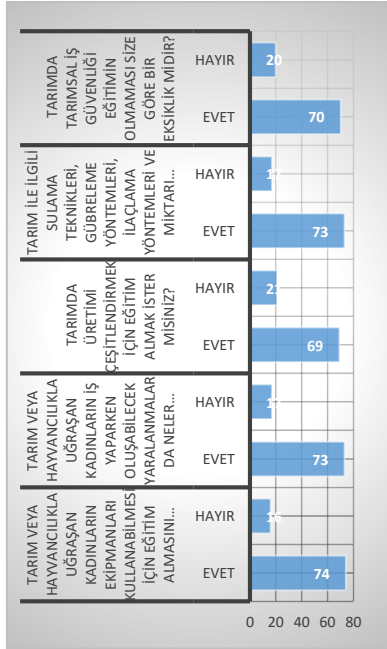
Kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için, kırsalda verilen kurs veya eğitimlerin kadın bireylere çeşitli etkinliklerle duyurulması ve katılımın artması için teşviklerin verilmesi gerekmektedir. Bu şekilde, kadın bireylerin tarımsal üretim ve diğer kalkınma faaliyetlerine daha aktif bir şekilde katılmaları sağlanabilir.

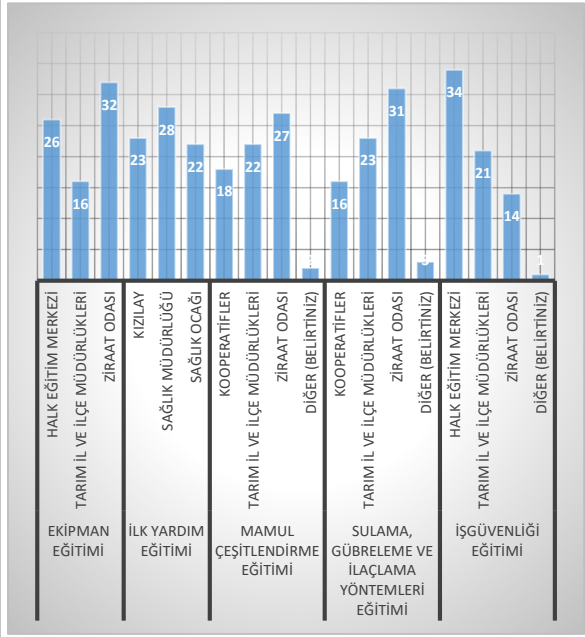
Şekil 2. Karamusul Köyünde Kurslara Katılım Oranları

Yapılan araştırmaya göre, katılımcıların %74'ünün tarımsal ekipmanların kullanımıyla ilgili, %73'ünün ilk yardım eğitimiyle ilgili, %69'unun tarımsal üretimi çeşitlendirmekle ilgili, %73'ünün sulama, gübreleme ve ilaçlama yöntemleriyle ilgili ve %70'inin tarımsal iş güvenliği eğitimiyle ilgili eksiklikler olduğunu fark ettikleri ve bu konularda eğitim almak istedikleri tespit edilmiştir (Şekil 3).

Ek olarak, bu eğitimlerin %32'sinin ekipman eğitimini ziraat odasının, %28'inin ilk yardım eğitimini sağlık müdürlüğünün, %27'sinin mamul çeşitlendirme eğitimlerini ziraat odasının, %31'inin sulama-gübreleme-ilaçlama eğitimlerini ve %34'ünün iş güvenliği eğitimini halk eğitim merkezinin vermesi gerektiğini düşündükleri görülmüştür (Şekil 4).

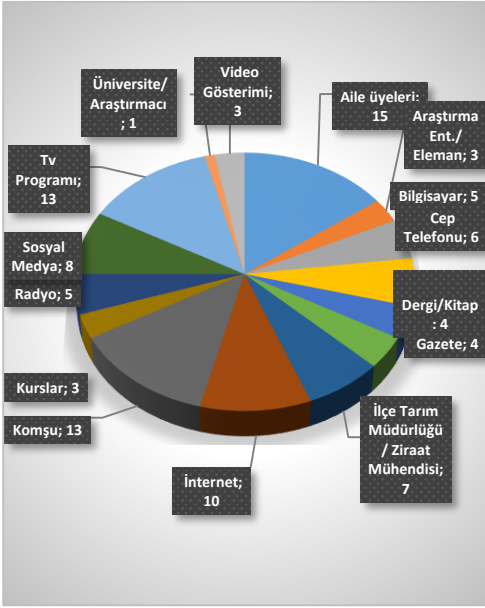

Şekil 3. Karamusul Köyünde Kadın Bireylerin Katılmak İstedikleri Eğitimlerin Oranları

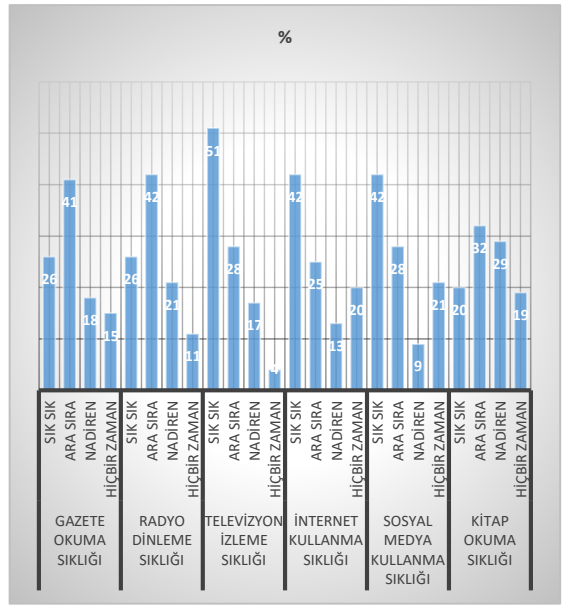

Şekil 4. Karamusul Köyünde Kadın Bireylerin Hangi Kurumdan Eğitim Almak İstedikleri ile ilgili Oranları

Kadınların tarımsal ve hayvancılıkla ilgili bilgi edinmek için kullandıkları kaynaklar da Şekil 5'te verilmiştir. Kırsalda yaşayan kadın bireyler, tarımsal ve hayvancılıkla ilgili bilgi edinmek için çevreleriyle etkileşimde bulunmaktadır. Yapılan araştırmada elde edilen bilgilere göre, kadın bireylerin aile üyelerinden, komşulardan, internette, televizyon ve cep telefonlarından bilgi edindikleri görülmüştür. Sonuç olarak, kadınların %15'inin aile üyelerinden, %13'ünün komşulardan ve televizyon programlarından bilgi edinmesi, kadınların tarımsal konularda kitle iletişim araçlarını kullanmadığını göstermektedir. Şekil 6, kadınların kitle iletişim araçlarını kullanma oranlarını göstermektedir. Şekle göre, kadınların gazete (%41) ve kitap (%32) okuma oranları, ara sıra radyo (%42) dinleme oranları, sık sık televizyon izleme (%51) ve internet-sosyal medya kullanma (%42) oranları tespit edilmiştir.

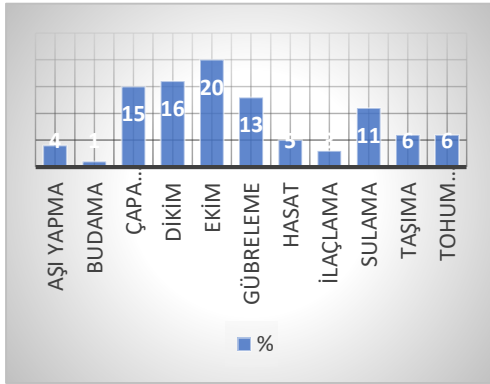
Şekil 5. Karamusul Köyünde Kadın Bireylerin Tarımsal ve Hayvancılıkla İlgili Bilgi Edinmek İçin Kullandıkları Kaynakların Oranları

Şekil 6. Karamusul Köyünde Kadın Bireylerin Kitle İletişim Araçlarını Kullanma Oranları

Küresel olarak ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de tarım ve hayvancılık, önemli bir geçim kaynağı olmanın yanı sıra ülke gıda güvenliği için de büyük öneme sahiptir. Türkiye'de genellikle tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen ürünler, kadın emeğiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durum, elde edilen mamullerin kazançlarının ülke ekonomisine ve üretimine olumlu katkı sağladığı anlamına gelmektedir. Araştırmanın yapıldığı köyde de tarım ve hayvancılık faaliyetlerine katılım oranları kadınlar arasında yüksektir.

Son dönemde, yeni yetişen neslin şehir merkezlerine ve sanayi bölgelerine taşınması sonucunda tarımla ilgili faaliyetlerden uzaklaşması gözlemlenmektedir. Bu durum, kırsalda yaşayan kadınların hem ev içindeki hem de ev dışındaki sorumluluklarını sürekli olarak artırmaktadır. Kırsalda yaşayan kadınların sorumluluklarındaki artış, tarımsal ve hayvansal üretimdeki katılımlarını da artırmıştır (Fazlıoğlu, 2002).

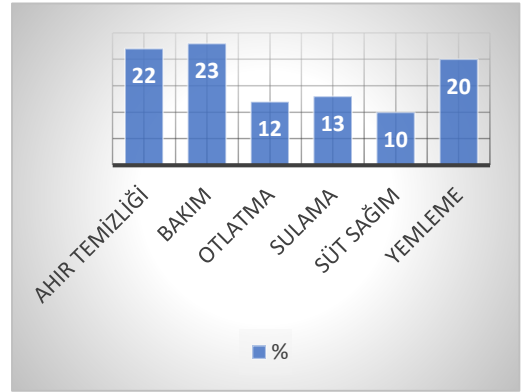

Şekil 7. Karamusul Köyünde Kadın Bireylerin Tarım İle İlgili Faaliyetlerde Bulunma Oranları

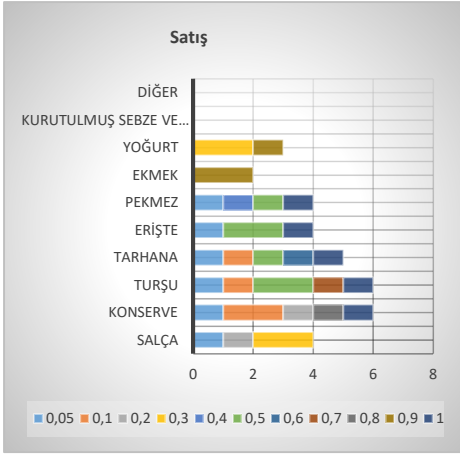
Ankete katılan kadınların kırsal alanda yaptıkları faaliyetler tarımsal ve hayvansal üretim olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Şekil 7 incelendiğinde, kadınların en çok (%20) ekim, dikim (%16), çapa yapma (%15) ve sulama (%11) gibi tarımsal faaliyetlerde çalıştıkları görülmektedir. En az oranda ise budama (%1), ilaçlama (%3) ve aşı yapma (%4) gibi faaliyetleri gerçekleştirdikleri belirlenmiştir (Şekil 7). Hayvansal üretimde ise kadınların en çok hayvan bakımı (%23), ahır temizliği (%22), yemleme (%20), hayvan sulama (%12), otlatma (%12) ve süt sağımı (%10) gibi işleri yaptığı tespit edilmiştir (Şekil 8).

Türkiye'de kırsalda yaşayan kadın bireylerin mamul üretiminin her aşamasında yer aldığı söylenebilir. Yapılan araştırmaya göre, tarımsal ve hayvansal üretimde çalışan kadınların %70'i devlet desteği aldığı ifade etmişken, %94'ü kırsalda geçim kaynaklarını yetersiz bulmaktadır. Bu durum, devletin kırsal alanda yapılan faaliyetler için sağladığı desteklerin yetersiz kaldığını ve kadınların geçim sıkıntısı içinde yaşadığını göstermektedir.

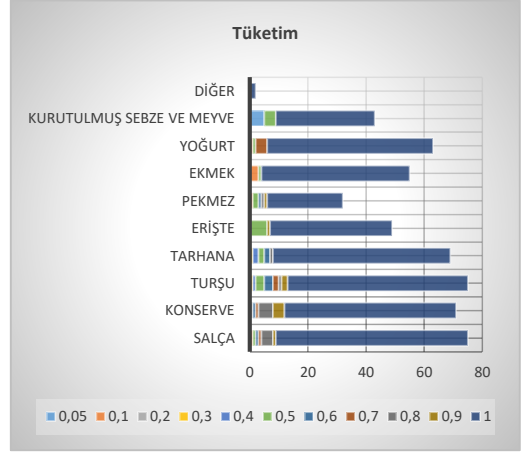
Kadınların kırsal alanda yaptıkları faaliyetler sonucunda elde ettikleri mamuller arasında en çok salça, konserve, turşu (%14), tarhana (%13) ve yoğurt (%12) üretip tükettikleri belirlenmiştir. Bu üretilen mamullerden ise sırasıyla konserve ve turşu (%17), tarhana (%15), erişte, pekmez, salça (%12) şeklinde satış yaptıkları gözlenmiştir (Şekil 9).

Şekil 8. Karamusul Köyünde Kadın Bireylerin Hayvancılık İle İlgili Faaliyetlerde Bulunma Oranları

Şekil 9. Karamusul Köyünde Kadın Bireylerin Kendi Üretikleri Ürünlerin Satış İle İlgili Oranları

Şekil 10. Karamusul Köyünde Kadın Bireylerin Kendi Üretikleri Ürünlerin Tüketimi İle İlgili Oranları

Yapılan araştırmaya katılan 100 kadının anket sonuçları incelendiğinde, sadece 18 yaşını doldurmuş olanların dernek üyelikleri ve kooperatif ortaklıkları analiz edilmiştir. Bu durum, yasal düzenlemeler gereği 18 yaşını doldurmuş bireylerin dernek üyesi veya kooperatif ortağı olamayacağından kaynaklanmaktadır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre kadınların %44'ü bir birlik, kooperatif ortağı veya derneğe üyedir; üye-ortak olmayanların oranı ise %56'dır. Kırsal alanda yaşayan kadınların %54'ü kooperatif ortaklığı düşünmemektedir. Aynı tabloya göre, kadınların %45'i ziraat odasına, %32'si bir derneğe, %5'i birliğe ve %8'i kalkınma kooperatifine ortaktır (Şekil 10).

Kooperatife ortak olmak istemeyen kadınların %34'ü kooperatifçilik hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını, %32'si ev işlerini ve iş kadınlığını aynı anda yürütmeme düşüncesinde olduklarını ve %20'si bulunduğu bölgede çalışan kadına olumsuz bakış açısı olduğunu düşünmektedir. Bu verilere göre, kadınların kooperatifçilik konusunda bilgi eksikliği yaşadığı ve birlik ve dayanışmanın ailelerine maddi veya manevi olarak sağlayacağı faydalar hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığı önemli bir eksikliklerdir.

Aynı tabloya göre, kooperatife ortak olmak isteyen kadınların %53'ü para kazanarak aile ekonomilerine katkı sağlamayı, %23'ü iş yaşamlarına katkı sağlamayı ve %20'si ekonomik bağımsızlıklarını kazanma hedefi güttüklerinden dolayı tercih etmektedir. Bu durumda, kırsal alanda yaşayan kadınların genellikle öncelikli olarak ev halkına maddi destek sağlamayı, ikincil olarak iş hayatına katılmak istediklerini ve son olarak bireysel olarak ekonomilerini bir erkeğe bağımlı olmadan güvence altına almak istediklerini gözlemlemekteyiz (Tablo 2).

Tablo 2. Karamusul Köyünde Kadın Bireylerin Kooperatifçilikle İlgili Oranları

Birlik, dernek üyeliğiniz veya Kooperatif ortaklığınız var mı?	%	Kooperatife ortak olmak ister misiniz?	%	Cevabınız hayır ise, niçin kooperatif ortağı olmak istemiyorsunuz?	%
Evet	44	Evet	46	Yaşadığım yörede çalışan kadına olumsuz bakış açısı	20
Hayır	56	Hayır	54	Kooperatifçilik hakkında yeter kadar bilgim yok	34
Birlik, dernek üyeliği veya Kooperatif ortaklığı bulunanların sayısı	%	Cevabınız evet ise, kooperatife niçin ortak olmak istersiniz?	%	Ev işlerini ve iş kadınlığını yürütememe düşüncesi	32
Birlik	15	İş yaşamına katkı sağlamak için	23	Çocuk ve yaşlı bakımı	7
Dernek	32	Kadın olarak ekonomik bağımsızlığımı kazanmak için	20	Diğer	7
Kalkınma Kooperatifi	8	Para kazanmak için	53		
Ziraat odası	45	Diğer	4		

Sonuç

Araştırmada belirtilen verilere göre, Karamusul köyünde yaşayan kadınların eğitim seviyesi düşük olduğu görülmektedir. Katılımcıların %26'sı ilköğretim, %27'si lise, %14'ü okuma-yazma bildiği ve %13'ü lisans düzeyinde eğitim almıştır. Kadınların eğitim seviyesinin düşük olması, köydeki ekonomik kalkınma ve toplumsal gelişim açısından olumsuz bir etki yaratabilir.

Kadın bireylerin eğitim seviyesinin yükselmesi, bir ülkenin ekonomisine ve toplumuna olumlu katkılar sağlar. Eğitim, kadınların iş gücüne katılımını artırır, bireysel gelir düzeylerini yükseltir, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırır ve aile planlaması gibi konuları öğrenmelerini sağlar. Ayrıca, eğitilmiş kadınlar çocuk ölüm oranlarını azaltır, doğurganlık oranlarını düşürür ve kuşaklar arasındaki farklılıkları azaltır. Bu nedenle, kırsal kesimde yaşayan kadınların eğitimine daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

Karamusul köyünde yapılan araştırmaya göre, kadın bireylerin tarımsal üretimle ilgili kurslardan haberdar olma oranı düşüktür. Son beş yılda düzenlenen tarımsal üretim kurslarından sadece %22'si kadınların haberdar olmuş, %45'i ise bu konuda bilgilerinin olmadığını belirtmiştir. Bu durum, kadınların tarımsal faaliyetlerde bilgi ve becerilerini geliştirmelerini engelleyebilir.

Kırsal kalkınmanın sağlanması için kadınların tarımsal ve diğer kalkınma faaliyetlerine daha aktif katılımı teşvik edilmelidir. Kadın bireylere tarımsal eğitimlerin duyurulması ve katılımlarının artırılması için çeşitli teşvikler sağlanmalıdır. Ayrıca, kadınların eksik gördükleri konularda eğitim almaları için fırsatlar

sunulmalıdır. Ankete katılan kadınların %74'ü tarımsal ekipmanların kullanımıyla ilgili, %73'ü ilk yardım eğitimiyle ilgili, %69'u tarımsal üretimi çeşitlendirmekle ilgili, %73'ü sulama, gübreleme ve ilaçlama yöntemleriyle ilgili ve %70'i tarımsal iş güvenliği eğitimiyle ilgili eksiklikler olduğu gözlenmiştir.

Kadınların tarımsal eğitim ihtiyaçlarına yönelik eksiklikler olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, köyde tarımsal eğitim programlarının düzenlenmesi ve kadınlara yönelik kurslar ve atölyelerin oluşturulması önemlidir. Bu kurslar, tarımsal üretim tekniklerini, pazarlama stratejilerini, işletme yönetimini ve diğer kalkınma faaliyetlerini kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır.

Kadınların tarımsal eğitimlere erişimlerini artırmak için, eğitim programlarının köydeki kadınların yoğun olarak bulunduğu alanlarda düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, kadınların eğitimlere katılabilmeleri için çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması ve ulaşım sorunlarının giderilmesi gibi destekler de sunulmalıdır.

Ayrıca, kadınların tarımsal faaliyetlerde liderlik rollerini üstlenebilmeleri ve karar alma süreçlerine katılabilmeleri için güçlendirilmeleri gerekmektedir. Kadınların kooperatiflere, üretici birliklerine ve diğer tarımsal organizasyonlara katılımlarının teşvik edilmesi, onların ekonomik ve sosyal açıdan güçlenmelerini sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Karamusul köyünde yaşayan kadınların eğitim seviyesi düşük olduğu ve tarımsal eğitimlerden yeterince haberdar olmadığı belirlenmiştir. Bu durumu düzeltmek ve kırsal kalkınmayı desteklemek için, kadınlara yönelik tarımsal eğitim programlarının düzenlenmesi, bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi, liderlik rollerini üstlenebilmeleri için desteklenmeleri ve karar alma süreçlerine katılımlarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Böylelikle, kadınlar köydeki ekonomik ve toplumsal gelişime aktif olarak katkıda bulunabilirler..

Kaynakça

- Aksoy Demirci, A. Ve Günay, G. (2018). Türkiye’de kadın kooperatifçiliği. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 53(1), 77-90. Erişim Adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/304348/>
- Ali, M., ve Flinn, J., C. (1987). Profit efficiency among basmati rice producers in pakistan Punjab. American Journal of Agricultural Economics, 71:303-10. Erişim Adresi: <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/37702>
- Anon. (2015a). 5. Kadın kooperatifleri buluşması raporu. 23-24-25 Aralık. İstanbul: Kadın Emekğini Değerlendirme Vakfı.
- Anon. (2018a). Bir mücadele alanı olarak kadın kooperatifleri - I [çevrimiçi]. Erişim Adresi: <http://isyandan.org/makaleler/bir-mucadele-alani-olarak-kadin-kooperatifleri-i/>
- Anon. (2018b). Bir mücadele alanı olarak kadın kooperatifleri - II [çevrimiçi]. Erişim Adresi: <http://isyandan.org/makaleler/bir-mucadele-alani-olarak-kadin-kooperatifleri-ii/>
- Bravo-Ureta, B., E. ve Pinheiro, A. (1997). Technical, economic, and allocative efficiency in peasant farming: evidence from the Dominican Republic. The Developing Economics, 15, 48-67. Erişim Adresi: https://www.ide.go.jp/library/English/Publish/Periodicals/De/pdf/97_01_03.pdf
- Çakmak, B., Öz, E., ve Alayunt, FN. (2012). Tarımsal üretimde ergonomi ve iş Güvenliği. AgroWorld Tarım Dünyası Dergisi, 8, 48 - 56. Erişim Adresi: https://guvenlitarim.csgb.gov.tr/media/dzklqgnq/viii_zmo-teknik-kongre-tarimda-

- is-guvenligi-ve-sagligi.pdf
- Dayıoğlu, M. ve Kırdar, M.G. (2010). Türkiye’de kadınların işgücüne katılımında belirleyici etkenler ve eğilimler. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Ana Çalışma Programı, Çalışma Raporu, Sayı:5.
- Demircan Yıldırım, P., (2020). Kırsal kalkınmada kadın kooperatiflerinin rolü: Ahatlı Kadın Kooperatifi örneği. ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11, 159-170. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/etusbed/issue/56704/773656>
- Duguid, F., Durutaş, G., Wodzicki, M. (2015). Türkiye’de kadın kooperatiflerinin mevcut Durumu. World Bank. Erişim Adresi: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/931051485321696406/pdf/112242-WP-TURKISH-PUBLIC-Rapor-TR.pdf>
- Fazlıoğlu, A. (2002). Kadınların kırsal kalkınmadaki yeri: GAP Örneği. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü ve Tarım Ekonomisi Derneği V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül, Erzurum.
- Gıda Hattı (2016). Kadın çiftçilere gıda muhafaza ve hijyenik süt üretimi eğitimi. Erişim Adresi: <http://www.gidahatti.com/kadin-ciftcilere-gida-muhafaza-ve-hijyenik-sut-uretimi-egitimi-47708>
- Gülçubuk, B. (2011). Kırsal alanda kooperatif örgütlenmesi ve kadın konulu. Toplantıdaki Sunum, (12.12.2012), Ankara.
- Hayami, Y. 1969. Resource endowments and technological change in agriculture: U.S. And Japanese experiences in international perspective, Staff Papers 13762, University Erişim Adresi: <https://ageconsearch.umn.edu/record/13762/files/21270.pdf>
- Hayami, Y. ve Ruttan, V. W. (1970). Korean rice, Taiwan rice and Japanese agricultural stagnation: an economic consequence of colonialism. Staff Papers 13503. University of Minnesota, Department of Applied Economics. Erişim Adresi: <https://ageconsearch.umn.edu/record/13503/files/21529.pdf>
- Herd, R., W. ve Mandac, A., M. (1981). Modern technology and economic efficiency of philippine rice farmers. Economic Development and Cultural Change 29(2): 375-399. Erişim Adresi: <https://ideas.repec.org/a/ucp/ecdecc/v29y1981i2p375-99.html>
- <https://www.nufusune.com/19614-kirklareli-luleburgaz-karamusul-koy-nufusu>
- Hürriyet (2016). Samsun haberleri/kadın Çiftçilere-eğitim. Erişim Adresi: http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/samsun-haberleri/kadin-ciftcilere-egitim_294637/
- Jamison, T. ve Lau, J.L. (1982). Farmer education and farm efficiency, World Bank, The Johns Hopkins University Press, London Erişim Adresi: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/492301467980464502/pdf/REP166000FarmerEfficiency000a0survey.pdf>
- Kitazawa, Y., (2010). Japan’s lost decades and a women-led socio-solidarity economy. Development, 53(3), 416-420.
- Lindley, W.I., Van Crowder, L. ve Doron, N. (1996). Education in agriculture: links with development in Africa, Agricultural Extension and Education Service (SDRE) FAO

- Research, Extension and Training Division. Erişim Adresi: <https://www.fao.org/3/i0760e/i0760e.pdf>
- Malhotra, N.K. (1999). Marketing research, Prentice-Hall International, New Jersey, 864p
- Malkoç, G. (1996). Yetişkin kadınların öğrenme ihtiyaçları le halk eğitim merkezlerindeki faaliyetlere katılma amaçları. II. Ulusal Eğitim Sempozyumu. İstanbul
- Manchon, B. G. ve Macleod, M. (2010). Challenging gender inequality in farmers' organisations in Nicaragua. *Gender & Development*, 18(3), 373-386. Erişim Adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13552074.2010.521984?journalCode=cgde20>
- Ofreneo, R. P., Hega, M. D., (2016). Women's solidarity economy initiatives to strengthen food security in response to disasters. *Disaster Prevention and Management*, 25(2), 168-182. Erişim Adresi: <https://genderandsecurity.org/projects-resources/research/womens-solidarity-economy-initiatives-strengthen-food-security-response>
- Okçabol, R. (1996). Halk eğitimi. (2. Basım). İstanbul: DER Yayınevi.
- Öz, E. (2005). Ege bölgesi'nde meydana gelen traktör kazalarının tarımsal iş güvenliği açısından değerlendirilmesi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42(2), 191-202. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/zfdergi/issue/5082/69444>
- Özçatalbaş, O., ve Sözer, İ., K. (2002). Antalya ili Elmalı ve Korkuteli ilçelerinde tarıma giridi sağlayan kuruluşların faaliyetleri ve yayım açısından değerlendirilmesi. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2002, 15(2),89-100. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizfderg/issue/1586/19707>
- Özdemir, G., Yılmaz, E., Unakıtan, G., Yılmaz, İ. ve Keskin, G. (2019). Kırsalda geleneksel gıda üretiminde kadınların örgütlenme yaklaşımları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24 (3), 253-259. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkutbd/issue/50735/616605>
- Saltık, A., Dersan, N., Fazlıoğlu, A., Okdemr, S., Çakaloz, B. ve Kapucu, A. (1994). GAP bölgesinde kadının statüsü ve kalkınma sürecine entegrasyonu araştırması. Ankara: Afşaroğlu.
- Sefer, B., K. (2020). Türkiye'de tarım alanında kadın kooperatifleşmesine yönelik politikaların sınıf ve cinsiyet perspektifinden değerlendirilmesi. Işıl, Ö. S., Değirmenci, S. (der.). *Yaşamı Örgütleyenler Deneyimler - Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor* içinde. İstanbul: Notabene Yayınları, 116-142.
- Şener, Ü. (2009). Kadın Yoksulluğu, TEPAV Değerlendirme Notu. Erişim Adresi: https://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/TEPAV_DN_kadin_yoksullugu.pdf
- Than, M. K. (2011) A Study of literature reviews on farmer education and farm efficiency . *Yangon University of Distance Education Research Journal*, 3(1), Erişim Adresi: <http://www.yude.edu.mm/demos/Journals/V3N1-15eco.pdf>
- Topaloğlu, E., Ö. ve Topaloğlu, M. (2017). Türkiye'de kadın girişimci kooperatifleri: Bacıyan-1 Meram örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52, 203-218. Erişim Adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/290535/>
- Yaman, M. (2020). Kooperatifler ve "Dayanışma Ekonomileri" ataerkil ilişkilere alternatif mi?

- toplumsal cinsiyet perspektifinden bir değerlendirme. Işıl, Ö. S., Değirmenci, S. (der.). Yaşamı Örgütleyenler Deneyimler – Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor içinde. İstanbul: Notabene Yayınları, 13-35.
- Yılmaz, E., Özdemir, G., Oraman, Y., Unakıtan, G. ve Konyalı, S. (2019). Tarımsal üretimde kadınların karar alma süreçlerine katılımı ve kooperatiflerden beklentileri, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 16(1), 71-81. <https://doi.org/10.33462/jotaf.517029>
- Yurtlu, Y., B., Demiryürek, K., Bozoğlu, M., ve Ceyhan, V., (2012). Çiftçilerin tarım makineleri kullanımına ilişkin risk algıları. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 49 (1): 93-101. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/275347496_Ciftcilerin_Tarim_Makineleri_Kullanimina_Iliskin_Risk_Algilari_The_risk_perception_of_the_farmers_on_agricultural_machinery_using
- Aydın, A., Öztürk, E., & Akgül, G. (2021). Hava Kargo Yük Trafiğinin Sera Gazı Emisyonları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması. *Pearson Journal*, 6(13), 10-32.

Vergi Harcamaları ve Yükselen Piyasalarda Bir Karşılaştırma: Türkiye ve Latin Amerika

Rabia Kapucu | ORCID 0000-0001-9793-7411 | rabiakapucu19@gmail.com

Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Deniz Aytac | ORCID 0000-0001-7546-2734 | denizaytac@hitit.edu.tr

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Öz

Vergiler kamu harcamalarının devamlılığı için önemli olmakla birlikte bireylerin ve grupların ekonomik tercihlerini etkileme fonksiyonuna sahiptir. Mali ve sosyal açıdan etkileri değerlendirildiğinde belirli amaçlar doğrultusunda vergiler maliye politikası aracı olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda çalışmanın konusunu oluşturan vergi harcamaları incelendiğinde bu kavram 1960'lı yılların Federal Almanya Hükümetinde ortaya çıkmaktadır. 63 yıllık bir tarihe sahip olan bu kavram zaman içerisinde literatürde ve bütçede yerini alarak ekonomik tercihleri etkileme amacıyla maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Vergi harcamaları, devletin alacağı vergilerin bir kısmı veya tamamından gönüllü vazgeçiş ile mükelleflerin vergi yükünü kısa vadede hafifletmektedir. Küresel anlamda vergi harcamaları; maliye politikası aracı olarak her ülkede sosyal ve ekonomik yapılarına göre farklı uygulanabilmektedir. Vergi harcamalarının kısa vadede ekonomik tercihleri etkilemesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı eğilimlere sebep olabilmektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerde yatırım ve refah artışı odaklı yapılan uygulama, gelişmekte olan ülkelere gelir adaletsizliğine çözüm olarak uygulanabilmektedir.

Dünya ülkeleri ekonomik yapıları ve piyasa büyüklüklerine göre sınıflandırılmaktadır. Çalışmada baz alınan MSCI (Morgan Stanley Capital International) Küresel Pazar Endeksi'ne göre Yükselen Piyasa Ekonomisi (YPE) kavramı için 1988 yılında ilk sınıflandırma yapılmıştır. 1960-1970'li yıllarda dışa kapalı ekonomilerin küreselleşme sonucu hızlı yükselen riskli dışa açık ekonomileri sonucunda bu gruplandırma oluşturulmuştur. Çalışmada YPE içerisinde Türkiye'de benzer ekonomik büyüme oranlarına sahip Latin Amerika ülkelerini seçilerek ülkemizle karşılaştırması yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Vergi Harcaması, Vergi, Yükselen Piyasa Ekonomileri

Atıf Bilgisi

Kapucu Rabia. Aytaç, Deniz. “Vergi Harcamaları ve Yükselen Piyasalarda Bir Karşılaştırma: Türkiye ve Latin Amerika”. Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi Cilt No 3/Sayı No 3 (Aralık 2023), 93-127

Geliş Tarihi	10.10.2023
Kabul Tarihi	25.12.2023
Yayın Tarihi	30.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışma “Vergi Harcamalarının Gelişimi ve Yükselen Piyasalar: Türkiye ve Latin Amerika Karşılaştırması” adlı yüksek lisans tez çalışmamdan oluşturulmuştur. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Yazar Katkısı	%50 - %50
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Etik Bildirim	hepdergi@hitit.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A Comparison in Tax Expenditures and Emerging Markets: Türkiye and Latin America

Rabia Kapucu | ORCID 0000-0001-9793-7411 | rabiakapucu19@gmail.com

Hitit University, Graduate Education Institute, Department of Finance, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Deniz Aytac | ORCID 0000-0001-7546-2734 | denizaytac@hitit.edu.tr

Hitit University, Graduate Education Institute, Department of Finance, Çorum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01x8m3269>

Abstract

Although taxes are important for the continuity of public expenditures, they have the function of influencing the economic preferences of individuals and groups. When its financial and social effects are evaluated, taxes can be used as a fiscal policy tool for certain purposes. In this direction, when we look at the tax expenditures that constitute the subject of our study, this concept emerges in the Federal German Government of the 1960s. This concept, which has a history of 63 years, has been used as a fiscal policy tool in order to influence economic preferences by taking its place in the literature and budget over time. Tax expenditures alleviate the tax burden of taxpayers in the short term by voluntarily waiving some or all of the taxes to be collected by the state.

Global tax expenditures; As a fiscal policy instrument, it can be applied differently in each country according to their social and economic structures. The effect of tax expenditures on economic preferences in the short term may cause different trends for developed and developing countries. For example, the practice focused on investment and welfare increase in developed countries can be applied as a solution to income inequality in developing countries.

World countries are classified according to their economic structures and market sizes. According to the MSCI (Morgan Stanley Capital International) Global Market Index, which is based on the study, the first classification was made for the concept of Emerging Market Economy in 1988. In the 1960-1970s, this grouping was created as a result of the rapidly rising risky open economies of closed economies as a result of globalization. In the study, Latin American countries with similar economic growth rates as our country are selected in the Emerging Market Economy and their comparison with our country is examined.

Tax expenditures are implemented for various social and economic purposes as a result of reducing the budget but easing the tax burden on individuals. In Turkey and selected

countries, it is generally implemented as an incentive to development and helping socially and economically disadvantaged individuals or groups.

Keywords

Tax Expenditure, Tax, Emerging Market Economies

Citation

Kapucux Rabia. Aytaç, Deniz. "A Comparison in Tax Expenditures and Emerging Markets: Türkiye and Latin America". Hitit Journal of Economics and Politics Volume 3/Issue 2 (December 2023), 93-127.

Date of Submission	02.09.2023
Date of Acceptance	20.12.2023
Date of Publication	30.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	The study was created from my master's thesis titled "The Development of Tax Expenditures and Emerging Markets: Comparison of Turkey and Latin America". It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Author Contribution	50% - 50%
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	hepdergi@hitit.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği için pek çok gereklilik bulunmaktadır. Bu gerekliliklerin en başında ise toplumsal yaşamın zorunlu bir getirisi olarak 'bireylerin örgütlenerek oluşturduğu en üst siyasi örgütlenme' olan devlet oluşumu yer almaktadır. Devletin temel görevleri arasında, egemenlik gücü kullanarak bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak, toplumda güven ve adaleti sağlamak, sosyal ve ekonomik refahı artırmak ve düzeni sağlamak yer almaktadır. Bu görevler kapsamında, devletin toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak için yürüttüğü hizmetlere kamu hizmeti denir.

Toplumun ihtiyaçlarına yönelik gerçekleştirilen kamu hizmetleri zaman içerisinde toplumsal yaşamın bulunduğu sosyal, ekonomik ya da siyasal koşullardan etkilenerek değişim ve gelişim göstermektedir. Bu doğrultuda gelişen devlet anlayışı ile birlikte devletin görev ve sorumlulukları artmaktadır. Devlet sorumlulukları ve görevleri gereği yapacağı kamu hizmetlerinin finansmanı için maddi kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyulan finansman için gereken gelirlerin büyük bir kısmını vergiler oluşturmaktadır. Toplumun vermiş olduğu vergiler, denetimli bir şekilde devlet tarafından kullanılarak toplumsal ihtiyaçların büyük bir kısmı karşılanmaktadır. Vergilerin temel işlevi kamu harcamalarının finansmanı için gereken kaynağın sağlanması olsa da devlet yalnızca gelir elde etmek için değil piyasaya müdahale amacıyla da vergi yoluna başvurmaktadır. Aynı şekilde devletin piyasaya müdahale etmek için uyguladığı diğer bir maliye politikası aracı ise çalışmanın konusunu oluşturan vergi harcamalarıdır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki çalışmamızın temel konusu olan vergi harcamaları kavramının açıklanmasına ilişkin "Vergi Harcaması Kavramsal Çerçeve" başlığı ile yer almaktadır. İkinci bölümde ise çalışmada vergi harcama eğilimleri incelenecek olan seçili ülkelerin, dahil olduğu piyasa sınıflandırması olan Yükselen Piyasa Ekonomisi ile ilgili kavramsal bilgi verilmiştir. Son bölümde de "Yükselen Piyasalarda Vergi Harcaması Uygulamaları: Türkiye ve Latin Amerika Ülkeleri" başlığı altında vergi harcamalarının seçili yükselen piyasa ülkelerindeki eğilimlerinin ve etkilerinin karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

Bu çalışmada devletlerin kaynak dağılımı adaleti ile ekonomik refah gibi mali amaçları doğrultusunda en önemli gelir kaynaklarından biri olan vergilerden gönüllü olarak vazgeçerek uyguladıkları vergi harcama politikalarının yıllara göre uygulanma oranları incelenerek söz konusu politikaların amacına uygun sonuçlar doğurup doğurmadığı ve vergi adaleti ile kaynak dağılımında adalet üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Özellikle ülkemizin de içerisinde bulunduğu seçilmiş yükselen piyasa ekonomilerinde vergi harcamalarının incelenmesi ve olumlu ya da olumsuz değişimlerinin analiz edilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

1. Vergi Harcaması Kavramsal Çerçeve

1.1. Vergi Kavramı Çerçevesinde Vergi Harcaması Kavramının Oluşumu

Devletin toplumsal ihtiyaçları karşılaması konusunda geçmişte ve günümüzde büyük önem arz eden vergiler, devletin en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır (Yüksel ve Kargı, 2010, s. 24-41). Vergiler ilk ortaya çıktığında halkın devlete bir hediyesi olarak algılanmaktayken zaman içerisinde devletin egemenlik gücüne dayanarak cebri olarak aldığı değerler olarak nitelik kazanmıştır. Toplumsal yaşamın başlangıcı kadar eski, köklü bir kavram olan vergiler, tarihsel süreç içerisinde her dönemin koşulları ve devlete bakış açısı gibi çeşitli etkenler doğrultusunda hem teorik hem de uygulama açısından değişim ve gelişim göstermiştir. Örneğin, rasyonalist devlet anlayışına göre vergi; kamu hizmetlerinin bir karşılığı niteliğinde, özel kesimden kamu kesimine aktarılan bir bedel olarak nitelendirilirken, organik devlet anlayışında ise devletin görevlerini yerine getirebilmesi için bireylerin ödeme güçleri doğrultusunda, tek taraflı olarak ödediği zorunlu ödemeler olarak tanımlanmaktadır (Çelebi vd., 2012, s.126). Günümüzde anayasal düzeyde tanım ve fonksiyonları ise temel olarak "Devletin ya da yetki verdiği kuruluşların, egemenlik gücü

doğrultusunda, bireylerden hukuki cebir yolu ile ödeme gücü ve adalet prensipleri gibi vergi mevzuatına göre kanuni olarak aldıkları maddi değerler olarak” tanımlanmaktadır (Karakoç, 2013, s.1259-1308).

Vergilerin mükellefler üzerinde yarattığı gelir azaltıcı etki ekonomik tercihleri etkileyerek, ekonomik ve sosyal açıdan olumsuzluklara sebep olabilmektedir. Bireylerin üzerinde oluşan vergi yükünün ekonomik tercihler yolu ile tüketim, yatırım, tasarruf faaliyetlerini etkilememesi ya da çeşitli ekonomik veya sosyal amaçlarla devlet alacağı vergilerin bir kısmından veya tamamından vazgeçebilmektedir (Cinel, 2021, s.182-203). Devlet bu şekilde örtülü bir teşvik olarak nitelendirilen vergi harcamaları ile amaçlarına yönelik kişi, grup ya da faaliyetlere özgü uygulamalar yapabilmektedir. Vergi harcamaları kamu gelirini azaltıcı etkisinden dolayı kamu harcaması niteliği taşısa da başka bir uygulamaya sahiptir.

Vergi harcamaları kavramsal ve yapısal olarak her ülke için farklı anlam ve nitelendirmelere sahip olabilmekte ve farklı amaçlara hizmet eden bir araç olarak kullanılabilir. Ülkelerin vergi harcamalarına bakış açıları ya da hesaplama ve raporlama yöntemleri farklılık gösterebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi ahlâkının düşük olması, bireylerin vergiden kaçınma eğilimleri ve vergi yükünü geliri düşük mükelleflerin geliri yüksek mükelleflere göre daha fazla hissetmeleri doğrultusunda, devlet sosyal ve ekonomik amaçlarla vergi gelirlerinin belirli bir kısmından gönüllü olarak vazgeçerek belli ölçütlerle kişi, grup ya da sektörler için örtülü bir fon aktarımı niteliği taşıyan vergi harcaması uygulamalarına başvurmaktadır. Vergi harcamaları; kamu otoritelerince Ar-Ge, yatırım, tasarruf vb. ekonomik faaliyetlerin teşvik edilmesi amacıyla vergi kanunlarında yer alan tercihli hükümler olarak doğrudan kamu harcamasına alternatif niteliğinde geliştirilen bir uygulama olarak da nitelendirilebilir (Coşkun, 2010, s. 30-33). Örneğin ülkemizde 2002-2020 yılları arası değişen vergi yükü oranlarını bir tablo yardımı ile inceleyebiliriz.

Tablo 1. Türkiye’de Yıllara Göre Vergi Yükü Oranları (Bin TL)

Yıllar	GSYH (1)	VERGİ GELİRLERİ (2)	VERGİ YÜKÜ (2/1)
	(2009 BAZLI)	(*)	(%)
2002	362.109.648	65.188.479	18,0
2003	472.171.775	89.893.112	19,0
2004	582.852.799	111.335.368	19,1
2005	680.275.847	131.948.778	19,4
2006	795.757.109	151.271.701	19,0
2007	887.714.414	171.098.466	19,3
2008	1.002.756.496	189.980.827	18,9
2009	1.006.372.482	196.313.308	19,5
2010	1.167.664.479	235.714.637	20,2
2011	1.404.927.615	284.490.017	20,2
2012	1.581.479.251	317.218.619	20,1
2013	1.823.427.315	367.517.727	20,2
2014	2.054.897.828	401.683.956	19,5

2015	2.350.941.343	465.229.389	19,8
2016	2.626.559.710	529.607.901	20,2
2017	3.133.704.267	626.082.415	20,0
2018	3.758.315.621	738.180.401	19,6
2019	4.320.191.227	820.148.186	19,0
2020	5.047.909.499	983.069.869	19,5
2021	7.256.141.737	1.395.725.545	19,2
2022	15.011.775.979	2.709.130.767	18,0
(*)			

(GİB, 2023).

Zamanla artan vergi oranları, vergi yüklerinde de bir artışa sebebiyet vermekte ve vergi gelirleri devlet için büyük önem arz etse de toplumun vergiye direnç göstermemesi ve artan vergilerin ekonomik kararlarda olumsuzluğa yol açmaması için hissedilen vergi yükünün minimize edilebilmesi de en az vergi gelirleri kadar önem arz etmektedir. Bu doğrultuda vergi yükünün olumsuz etkilerinin azaltılması adına uygulanan çeşitli politikalarından birisini de vergi harcamaları olarak ifade edebiliriz (Yücedoğru, 2018, s. 161-192).

1.2. Vergi Harcaması Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Devletin geliri ve harcaması iki zıt kavram olmasına rağmen vergi ve harcama kavramlarının bir araya gelmesi ile vergi harcaması kavramı ortaya çıkmıştır. Vergi harcaması, devletin doğrudan harcama yolu ile değil alacaktan vazgeçme yolu ile gerçekleştirdiği bir maliye politikası aracıdır.

Başlangıçta vergi sübvansiyonları olarak ifade edilen vergi harcamaları ilk olarak 1960'lı yıllarda Federal Almanya'da ortaya çıkmış ve 1967 yılında Prof. Dr. Stanley S. Surrey tarafından literatüre kazandırılmıştır. Kavram resmi olarak ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 1974 yılı Bütçe Kanunu içerisinde tanımlanmış ve aynı yılın bütçe kanununda 65-80 milyar \$ tutarında vergi harcaması sınıflandırılarak yer almıştır (Kişioğlu vd., 2019, s.382, Öztürk, 2011, s. 4-21).

Temel olarak "standart vergi yapısından (Benchmark) sapma gösteren ayrıcalıklı vergi hükümleri" olarak nitelendirilen vergi harcamaları devletin toplam gelirlerini azaltıcı etkiye sahip bir uygulamadır (Pedük, 2005, s.1-89). Niteliği, oranları ve fonksiyonları ülkeden ülkeye değişmekle birlikte genel tanımlamalara baktığımızda OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), IMF (International Monetary Fund) gibi uluslararası kuruluşların farklı tanımlamaları bulunmaktadır. 2002 yılında OECD tanımlamasında, "belirli faaliyet ve gruplara uygulanan ayrıcalıklar sonucu vergi gelirlerindeki tahmini azalma ya da standart vergi oranlarındaki değişimlere sebep olan unsurlar" olarak ifade edilmektedir (Longinotti, 2019, s. 9-45). IMF tanımında; "ayrıcalıklı hükümler dolayısıyla devletin vazgeçtiği gelir" olarak yer alan vergi harcamalarını, Dünya Bankası "ülkedeki vergi sistemi dışında kalan ayrıcalıklar" olarak tanımlamaktadır (Buhur, 2019, s.68-75). Vergi harcamalarına bakış açılarından bir diğeri ise Stiglitz tarafından yapılan tanımlamadır. Stiglitz'e göre "vergi sisteminde oluşan kayıp ya da kaçakların kibar bir şekilde adlandırılmasına" vergi harcamaları denmektedir. Devlet sübvansiyon sağlamak istediği belirli grup, sektör ya da faaliyetlere doğrudan harcama yoluyla sübvansiyon ya da transfer yapmak yerine, incelenmesi,

¹ Vergi Gelirleri Rakamları Mahalli İdare ve Fon Payları ile Red ve İadeler Dâhil Tutarlardır. 2008-2020 Yılları Vergi Gelirleri İçerisindeki Gelir Vergisi Tevkifat Rakamına Asgari Geçim İndirimi Tutarı Dâhildir.

denetlenmesi ve soruşturulması görel olarak daha zor olan vergi harcamaları yolu ile örtülü bir şekilde fayda sağlamaktadır. Musgrave' e göre ise, devletin teşvik etmek istediği belirli vergi mükellefleri ya da belirli ekonomik faaliyetlerin, doğrudan nakit sübvansiyonlar yerine dolaylı yoldan vergisel bir ayrıcalık tanınarak sübvansiyon edilmesi anlamı taşımaktadır (Kışoğlu vd., 2019, s. 380-405).

Vergi harcamaları kamu gelirinde azalmaya sebep olsa da klasik kamu harcamalarından farklıdır ve kamu harcaması içerisinde yer alması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Klasik kamu harcamalarında devlet elde etmiş olduğu gelirlerden maddi fon aktarımı sağlayarak somut harcama yapmaktadır. Vergi harcamalarında ise elde edilmiş olan bir gelir ve dolayısı ile somut bir harcama bulunmamaktadır. Bu yüzden vergi harcamaları kamu harcamaları niteliği taşımakta ve kamu harcamalarını ikame etme özelliğinde olsa bile tam olarak nakdi bir harcama değil, ekonomiye yapılan dolaylı vergisel bir müdahale olarak görülmektedir (Edizdoğan vd., 2018, s. 210). Literatürde bir birlik bulunmamakla birlikte, ülkemizde bazı kaynaklarda kamu harcaması niteliği taşımasından dolayı kamu harcamaları sınıflandırması içerisinde yer aldığı bazı kaynaklar da ise kamu harcamaları niteliği taşımasına rağmen kamu harcamaları içerisinde yer almadığı belirtilmektedir. Bu konuda vergi harcamasının resmi olarak ilk kullanıldığı Amerikan vergi sisteminde ise vergilerin vatandaşa ait olduğunu belirten Amerikan vergi görüşü ile bir kamu harcaması olarak kabul edilmediği görülmektedir (Eriçok, 2019, s. 321-352).

Hükümetler yatırım, ar-ge, istihdam gibi alanlarda ekonomik teşviklerin ve yabancı yatırımların daha kolay sağlanacağını düşünebilmekte, bu yüzden vergi harcamalarına gereksinim duymakta ve hedefleri doğrultusunda vergi harcamalarının devletin vazgeçilen geliri oranında oluşan maliyetlerini göz ardı edebilmektedirler (Haldenwang ve Redonda, 2020). Vergi harcama uygulamaları devletin kamu harcamaları ile dolaylı olarak yapacağı uzun vadede etki gösterecek teşvikler yerine kısa vadede etkisini gösterebilecek dolaysız bir teşvik yolu olarak kullanılmaktadır. Ülkeden ülkeye uygulama farklılıkları gösterebilen vergi harcamaları bazı ülkelerde sosyal devlet olmanın getirdiği bir gereklilik olarak görülebilmekte ya da sağladığı faydalar etkisiz görülebilmekte ve daha az uygulanması öngörülebilmektedir. Vergi harcamalarının kamu maliyesi açısından bütçe dengesini bozucu etkiye sahip olması vergi gelirlerindeki azalma sonucu vergi sisteminde karmaşıklık oluşması gibi unsurlar ile vergi yönetimini ve bütçe disiplini olumsuz etkileyebilmektedir (Saraç, 2010, s. 270-277).

1.3. Vergi Harcamalarının Amaçları ve Uygulama Türleri

Vergi harcamalarının ortaya çıkışındaki amaç, vergilerin aksine mali bir amaçtan ziyade esas olarak sosyal ve ekonomik amaçlardır (Sabuncu,2011, s.7-11). Vergi harcamaları tek bir amaçla uygulanmamakta ve devletin çeşitli amaçlarına yönelik pek çok alanda spesifik olarak kullanılabilir. Vergi harcamaları küresel düzeyde üç temel amaçla uygulanmaktadır. Bunlardan ilki ekonomik amaç, ikincisi sosyal amaç ve üçüncüsü ise diğer amaçlar başlığı altında incelenecek olan siyasi ve politik amaçlardır (Çelikay ve Kurt, 2020, s. 511-522). Vergi harcamalarının ekonomik açıdan amaçlarını, toplumdaki kişi ya da grupların, yatırım, tasarruf gibi iktisadi kararlarında, kamu yararı sağlayacak ve ekonomik büyüme ve kalkınma açısından olumlu etki yaratabilecek faaliyetleri için transfer harcama niteliği taşıyan vergi harcaması yolu ile teşvikinin sağlanması olarak açıklayabiliriz.

Vergi harcamaları yoluyla kişi ya da gruplara ekonomik faaliyetleri konusunda örtülü bir teşvik sağlanmakta ve ayrıcalık sağlanan kişi, grup ya da sektörlerin ekonomik kararlarında olumlu etki yaratılarak, ödemeler dengesine, ekonomi ve sanayinin gelişimine katkı sağlama amacı bulunmaktadır (Karaş ve Hayrullahoğlu, 2021).

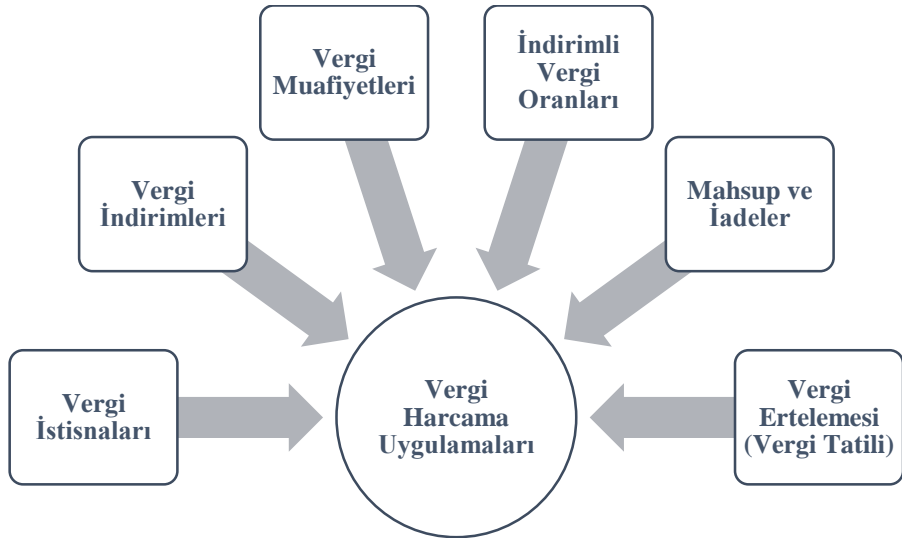
Yalnızca ekonomik amaçla uygulanan vergi harcamaları bu aracın gelir dağılımında ve vergi adaletinde sağlaması gereken faydaların göz ardı edilmesine sebep olabilir. Vergi harcamalarının ekonomik amaçları kadar sosyal ve siyasi amaçları da önem taşımaktadır. Sosyal amaçları ise sosyal devletin temel prensibi olan gelir dağılımında adaletin ve vergi adaletinin sağlanması gibi amaçlardan oluşmaktadır. Sosyal amaçlardan

en önemlisi farklı ekonomik ve sosyal durumlara sahip mükellefler arasında vergi harcamaları yolu ile adaleti sağlamaya çalışmaktır (Karaş ve Hayrulloğlu, 2021). Yaşamını sürdürmekte ve gelir elde etmekte olan, fırsat eşitsizliği yaşayan ve engellerle karşılaşabilen vatandaşların korunması, vergi harcamalarının sosyal amaçları içerisinde yer almaktadır. Özetle vergi harcamalarının sosyal olarak amacını; fırsat eşitliğine ve gelir adaletine olumlu katkı sağlamak, gelir ve fırsat eşitsizliği yaşayan bireylerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürmek için gerekli gelire sahip olabilmeleri amacı ile gelir dağılımında adaletin alınacak vergilerden vazgeçmek yolu ile sağlanması olarak ifade edebiliriz (Şanlı ve Tekin, 2023, s.41-62).

Toplumsal refahın sağlanması için uygulanan ilk iki amaca yönelik harcamaların yanı sıra, seçim yolu ile iktidara gelen siyasi partilerin oy maksimizasyonu amacı ile mükelleflerin vergi yükünde hafifletme yaparak oy toplamak için siyasi ve politik bir amacı bulunmaktadır. Vergi yükü artan mükellef hükümete karşı olumsuz bir canıya sahip olabileceği için, hükümetler seçilmek ve desteklenmek için bazı grup ve konularda istisna, muafiyet, indirim gibi uygulamalara gidebilmektedir. Bu durumda vergi harcamalarının ekonomik ve sosyal amaçlarından ziyade hükümetlerin çıkar maksimizasyonu amacı ile uygulanabildiğini söyleyebiliriz.

Vergi harcamaları uygulama açısından ülkeden ülkeye dar kapsamlı ya da geniş kapsamlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Türkey, 2018). Örneğin İngiltere’de yapısal teşvikler, vergi imtiyazı sağlayan yardım ve ödemeler, ABD’de vergi kredileri gibi uygulamalar da bulunuyor olsa da temel olarak dünyada ve ülkemizde genel kabul gören altı uygulama bulunmaktadır (Gürçam Sökmen ve Tekin, 2015).

Vergi harcamaları uygulama açısından ülkeden ülkeye dar kapsamlı ya da geniş kapsamlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Türkey, 2018). Örneğin İngiltere’de yapısal teşvikler, vergi imtiyazı sağlayan yardım ve ödemeler, ABD’de vergi kredileri gibi uygulamalar da bulunuyor olsa da temel olarak dünyada ve ülkemizde genel kabul gören altı uygulama bulunmaktadır (Gürçam Sökmen ve Tekin, 2015).

Şekil 1. Vergi Harcama Uygulama Türleri

(T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018)

Vergi istisnaları; standart vergi yapısı içinde vergilendirilmesi gereken konuların, devletin sosyal ya da ekonomik amaçları doğrultusunda kısmen ya da tamamen, geçici ya da sürekli olarak vergi dışında

bırakılması işlemidir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018). Vergi dışı bırakılan unsur mükellefin kendisi değil, verginin üzerinden alındığı konu ya da ekonomik faaliyettir. Devlet belirli bir faaliyeti desteklemek için bu yola başvurabilmektedir (Karaş ve Hayrullahoğlu, 2021).

Vergi muafiyetleri; mevzuatta vergilendirilmesine hükmedilen ekonomik faaliyetler ve bu ekonomik faaliyetleri gerçekleştiren bireylerin teşvik amacı ile ödeyecekleri vergiden, kısmen ya da tamamen muaf tutulması durumu ifade etmektedir. Devlet genel olarak vergi muafiyetleriyle, pozitif bir dışsallık sağlanması amacı ile kişi ya da ekonomik faaliyetlere teşvik sağlayarak ekonomiye katkı sağlamak amacı taşımaktadır. Vergi muafiyetinin literatürde en genel örneği esnaf muafılığıdır (Saraç, 2010, s. 265).

Türk Vergi Sisteminde muafiyet ve istisnalar arasında kesin bir ayrım olduğu halde, yabancı literatürde bu iki kavram birbirini ikame eder nitelikte kullanılabilmektedir (Kavaklıdere ve Özcan, 2012, s.341-366).

Vergi indirimleri; vergiden ya da matrahından yapılmaktadır, matrahtan yapılan indirim beyannameler aracılığıyla belli koşullar ve oranlarla mükelleflerin matrahlarında azaltma yapılmasıdır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018). Direkt vergi üzerinden yapılan indirimlerde ise vergi konusunun hacmi ölçülür. Mükellefin vergi yükünü hafiflettiği ölçüde devletin gelirinde azalmaya sebep olan vergi indirimleri, uluslararası anlamda gelişmekte olan ülkelerde yatırım, tasarruf ya da fiyat esnekliği gibi unsurların, gelişmiş ülkelere oranla daha düşük olması dolayısıyla başarılı bir uygulama olarak görülmemektedir (Buhur, 2019, s.68-75).

İndirimli vergi oranları; verginin tamamından vazgeçmek yerine oranda değişime gidilen bir uygulamadır. Türk Vergi Sistemi içerisinde devletin amaçları doğrultusunda teşvik etmek istediği belirli bir ekonomik faaliyet, mükellef ya da grupların standart vergi tarifesinde oluşmuş vergi oranlarının düşürülerek indirim sağlanması indirimli vergiler olarak ifade edilmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018). Bu durum literatürde vergi kolaylığı olarak da ifade edilebilmektedir ve genel olarak Türk Vergi Sistemi içerisinde gelir vergilerinde uygulanmaktadır (Pedük, 2005, s.34-37).

Mahsup ve iadeler; mahsup, bir önceki vergi döneminde ödenen verginin sonrasında oluşacak vergiden indirilmesidir. Bir mükellefin yurt dışında ödediği verginin yurt içinde de sorumlu tutulduğu vergiden mahsup yolu vergi borcunun oluşmasını engellemektir. Yurt içi ve yurt dışında aynı konu üzerinden iki ayrı vergi ödeme anlamına gelen çifte vergilendirme, bir mahsup yoluyla engellenebilmekte ancak çifte vergilendirmenin engellenmesi için yapılan uygulamalar genel olması ve vergi sistemi içerisine dahil olması sebebi ile bir vergi harcaması sayılmamaktadır. Verdi iadeleri ise vergi dairelerinde gerçekleşen mükellefin ödemiş olduğu fazla vergilerden dolayı alacağının tespiti sonucu oluşan vergi borçlarına aktarımı sağlamak suretiyle mükellefe iade yapılmaktadır. Vergi iadesinin bir vergi harcaması olarak sayılması konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır (Doğanalp, 2020, s. 201-205). Vergi iadesi mükelleflerin vergi sistemindeki bürokrasiye uyumunu teşvik etmek amacıyla uygulanır ve bu haliyle devlet için bir vergi harcaması olarak kabul edilebilmektedir (Saraç, 2010, s.264-270).

Vergi erteleme (Vergi tatili); vergi hükümlerince oluşmuş ve ödenmesi gereken verginin ödeme tarihinin daha ileri bir tarihe alınması olarak ifade edilmektedir (Gelirler Genel Müdürlüğü, 2001, s.2-3). Vergi erteleme, diğer vergi harcamalarında görülen transfer niteliği taşıyan harcamalardan ziyade, mükellefin devletten faizsiz olarak bir borç alma niteliğini taşımaktadır. (Giray, 2002, s.28-30).

Vergi harcamaları devletin vergi gelirlerinde azalmaya sebebiyet veren bir unsurdur ancak devletin gelirlerinde azalmaya sebep olan her unsur vergi harcaması sayılmamaktadır. Ülkemizde sıklıkla uygulanan vergi affı uygulamaları da vergi gelirlerinde azalış yaratmaktadır. Ancak vergi afları, vergi harcamaları gibi devletin gelirlerinde azalmaya sebep olan nitelikte bir uygulama olsa da vergi harcamaları içerisinde yer almamaktadır (Eriçok, 2019, s. 321-352).

1.4.Vergi Harcamalarının Hesaplanma Yöntemleri

Vergi harcamalarının hesaplanabilir olması ve raporlanması devlet bütçesindeki yerinin değerlendirilebilmesi için önem arz etmektedir. Ayrıca kamunun bilgilendirilebilmesi içinde sağlıklı bir şekilde tespiti ve raporlanması gerekmektedir. Bütçede oluşturduğu yük ve ekonomiye etkilerinin değerlendirilmesi için vergi harcama raporları önemlidir. Raporlama ve hesaplama sistemleri her ülkede farklı olabilmektedir, ancak genel olarak her ülke için esas noktası, vergi ayrıcalıklarının ve kamu harcamalarının ayrıştırılabilmesi ve daha iyi anlaşılabilmesidir. Bir ülkenin vergi harcaması oranının bütçe içerisindeki yeri, o yıl yapılan vergi harcamalarının GSYH'ye oranı ile gösterilebilmektedir (Kışoğlu vd., 2019, s. 380-405). Vergi harcamalarının uygulanabilirliği açısından en önemli etken vergi harcamalarının hesaplanabilmesidir. Hesaplama yöntemleri olarak literatür de üç yöntem bulunmaktadır;

- Vazgeçilen gelir yöntemi
- Kazanılan gelir yöntemi
- Harcama denkliği yöntemi

Hesaplanma yöntemleri içerisindeki en basit yöntem olarak nitelendirilen vazgeçilen gelir yöntemi kaybolan gelirlerin ölçümü sonucu hesaplanmaktadır. Maliye Bakanlığı tanımlamasına göre vazgeçilen gelir yöntemi devletin vergi gelirlerindeki kaybı ile hesaplanmaktadır (Maliye Bakanlığı, 2007). OECD ülkeleri tarafından en çok kullanılan hesaplama yöntemi vazgeçilen gelir yöntemidir. Vergi harcamalarının bulunmadığı bir sistemde devletin elde ettiği vergi gelirleri ile vergi harcamalarının uygulandığı vergi sisteminde devletin elde ettiği gelir arasındaki fark ölçülerek bulunan oran devletin vazgeçtiği gelirini yani bütçede vergi harcamalarına ayırdığı miktarı ve mükelleflerin vergi borçlarındaki farkları ortaya koymaktadır. Vazgeçilen gelir yöntemi hesaplamasındaki en büyük fayda, vergi harcamalarının olmadığı durumlarda farklı alternatiflerin öngörülebilmesidir (Eriçok, 2019, s. 332-335; Kışoğlu vd., 2019, s.385-405).

Bir diğer yöntem ise gelir sağlama yöntemi olarak da ifade edilen kazanılan gelir yöntemidir. Vergi harcamalarının uygulanmaması durumunda devletin elde edeceği gelir miktarını tahmin etmeye dayalı bir sistemdir. Vazgeçilen gelir yöntemi ile benzer sisteme dayalı bu yöntem vazgeçilen gelir yönteminden farklı olarak mükelleflerin davranışlarında oluşabilecek etkileri de göz önünde bulundurur. Kazanılan gelir yöntemi diğer yöntemlere göre OECD ülkelerinde öncelikli olarak tercih edilmemektedir (Giray, 2002, s.40-41). Bu yöntemde devletin vergi harcamaları uygulamalarından vazgeçmesi durumunda, mükelleflerin vergi yüklerinde azalma olmayacağı ve dolayısıyla bunun davranışlarına nasıl etki edeceği, vergi harcamaları uygulanmadığın da toplanacak ek gelirlerin tahmin edilmesi suretiyle hesaplanmaktadır (Saraç, 2010, s.264-270).

Harcama denkliği yöntemi ise literatürde eşdeğer harcama yöntemi olarak da ifade edilebilmektedir. Harcama denkliği yönteminde devletin sosyal ve ekonomik amaçlarına yönelik aynı yarar seviyesini sağlayabilecek olan, vergi harcamaları dışında başka bir alternatifin kullanılması durumunda oluşacak kamu harcamalarının tahmin edilmesi yoluyla bu hesaplama yapılmaktadır (Maliye Bakanlığı, 2007). Bu yöntem de kaybedilen gelir yöntemi gibi ülkeler tarafından pek tercih edilmemektedir. Çünkü bireylerin kamu harcamalarından sağladıkları fayda sonucu verecekleri ekonomik kararlar da öngörü yapılması oldukça güçtür (Eriçok, 2019, s. 332-335).

Vergi harcamalarının raporlanması, devletin bütçesini öngörmesi ve faaliyetlerine yön vermesi açısından önemlidir. Bu harcamaların sağlıklı bir şekilde raporlanması ve yayınlanması hem devlet bütçesindeki farkındalık hem de mükelleflerin bilgilendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Uygulama da ülkemiz ve diğer ülkeler açısından en çok tercih edilen hesaplama yöntemi vazgeçilen gelir yöntemidir (Kışoğlu vd., 2019, s. 382).

Uluslararası literatürde IMF, Dünya Bankası gibi çok uluslu kuruluşların vergi harcamaları ile ilgili görüşü, bu harcamaların kamu harcamaları ile aynı bütçede yer alması gerektiğidir. Ülkemizde ilk olarak 5018 sayılı

KMYKK²'da geçen "Vergi harcamalarının her yıl Bütçe Kanunu içerisinde yer alması" hükmü ile 2006 yılı itibarıyla Bütçe Kanunu'na ekli B cetvelinde vergi iadeleri olarak kamu harcaması içerisinde vergi harcama tutarları yer almaktadır (Öztürk, 2016, s. 57-83).

Vergi harcama uygulamalarını devletler piyasanın işleyişini ve gelir dağılımını yeniden düzenleyebilecek bir araç olarak kullanmaktadır. Vergi harcama uygulamaları, mali bir araç olarak ülkemizin de içerisinde yer aldığı yükselen piyasa ekonomilerinde de uygulanmaktadır.

2.Yükselen Piyasa Ekonomileri Kavramsal Çerçeve

2.1.Yükselen Piyasa Ekonomileri

Vergi harcamalarının gelişimini temel alan çalışmamızın bu kısmında Türkiye'nin de dahil olduğu bir piyasa sınıflandırması olan Yükselen Piyasa Ekonomilerinin (YPE) kavramsal gelişimi açıklanacaktır. Ülkeler ekonomik yapılarına göre benzer ve farklı yönleri doğrultusunda sınıflandırılmaktadır. Her ülkenin ekonomik yapısı ve uyguladığı politikaları birbiri ile aynı olmasa da küreselleşen dünya piyasasında ekonomileri birbirine yakınsak ülkelerin varlığı söz konusu olduğu için uyguladıkları maliye ve para politikaları benzerlik gösterebilmektedir. Yükselen piyasa ülkelerinde ekonomik büyümenin hızlı olmasının yanı sıra gelir dağılımında adalet düşüktür. Vergi harcamaları ülkemizde ve seçmiş olduğumuz diğer yükselen piyasa ülkelerinde gelir dağılımında adaletin sağlanması amacı ile uygulanmakla birlikte ekonomideki büyümenin ve yatırımların yönlendirilmesi amacı ile de uygulanmaktadır. Çalışmamızda yer alan yükselen piyasa ekonomileri Türkiye'nin piyasa yapısına yakın olan ülkelerin sınıflandırılması dolayısı ile tercih edilmiştir.

Ülkeler, dünya ekonomisindeki yerlerine ve gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılmaktadır (İspiroğlu ve Taş, 2017, s.225-242). Ekonomik, sosyal vb. pek çok farklı parametreye göre sınıflandırılan ülkelerin en genel sınıflandırma yöntemi kişi başı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'a göre sınıflandırmadır. Ülkeler genel olarak gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ve verisi olmayan ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Dünya üzerinde yoğunluğu en fazla olan ülke grubu gelişmekte olan ülkelerdir. Bu ülkeler gelişmiş ülkelere göre ekonomik ve hukuki açıdan daha geride ve yaşam standardının daha düşük olduğu ülkelerdir (Arnold ve Quelch, 1998, s. 7-9).

Zamanın değişim ve dönüşüm etkisi ülkelere ve ekonomilerine de yansımaktadır. 20. yy.'ın sonlarına doğru ekonomik performansı düşük, dışa kapalı ekonomiye sahip gelişmekte olan ülkeler, finansal serbestleşmenin etkisi ile planlı ekonomi politikalarını terk ederek piyasa ekonomisi modeline geçiş yapmıştır. Bunun sonucunda küreselleşen ülke ekonomileri yükselişe geçmiştir. Gelişme gösteren bu ülkelerin piyasa performanslarına göre yeni gruplandırma ve tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin içerisinde yer alan ancak sosyal ve ekonomik açıdan farklı özelliklere sahip bu ülkeler 'yükselen piyasa ekonomileri' (Emerging Market Economy) olarak ayrıca gruplandırılmaktadır (İspiroğlu ve Taş, 2017, s.225-242).

Yükselen piyasa ekonomisi (YPE) kavramı birden fazla tanıma sahiptir ancak tanımlanması için belirlenen ortak nitelikler bulunmaktadır. Genel olarak üç temel nitelik YPE kavramının tanımlanmasında kullanılmaktadır. Bunlar; ekonominin mutlak seviyesi olarak kişi başına düşen GSYİH, GSYİH büyüme oranı ile ekonomik kalkınmanın nispi hızı, piyasa yönetimi ve serbest piyasa sisteminin hacmi ve istikrarı olarak sıralanabilir (Arnold ve Quelch, 1998, s. 7-9).

YPE ülkeleri gelir dağılımı adaleti düşük, zayıf sanayileşme ve sosyal altyapıya sahip, yoğun nüfuslu ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkeler olumsuz faktörlerin ortadan kalkması için ekonomilerini ve gelişmişlik düzeylerini ileriye taşımak istemektedir. Bu yüzden konuyla ilgili uzun dönemli planlarla ekonomik reforma

² Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu

yönelen ülkelerin GSYİH düzeylerinde artış görülmekte ve YPE ülkeleri olarak değerlendirilmektedir (Çivi ve Çavuşgil, 2001, s.117-118)

Gelişmekte olan ülkelerin içerisinde nispi olarak ekonomik büyüme konusunda daha fazla gelişim gösteren ülkeleri temsil eden YPE iktisadi bir kavram olarak ilk defa 1981 yılında “Dünya Bankası” kuruluşu olan “Uluslararası Finans Kurumu” (IFC- International Finance Corporation) aracılığı ile Antoine W. Vvan Agtmael tarafından ekonomi literatürüne kazandırılmıştır (Sever vd., 2010, s.45-64). Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik açıdan yeni bir performans sergilemeleri ile oluşan bu kavram temel olarak beklenen performanstan daha fazlasını sergileyen ve göreceli olarak düşük veya orta düzeyde kişi başı gelire sahip ülkeleri ifade etmektedir (İspiroğlu ve Taş, 2017, s.225-242).

1990’larda özelleştirme, liberalleşme gibi mali disiplinlerle ilgili yeni düşünceler içeren “Washington Uzlaşısı” ile gelişmekte olan ülkelerin çoğu ekonomik reformlar yapmıştır. Gelişmekte olan ülkelere genç nüfusun yoğun olması, üretim ve tüketimin sürdürülebilir hale gelmesi için küresel olarak stratejiler doğrultusunda piyasaların mobilizasyonu sağlanmış ve bu ülkelere piyasalar yükselişe geçmiştir. Dönemsel olarak Asya ülkeleri, yükselen ekonomiler olarak göze çarptığı için bu ülkeler Asya Kaplanları olarak da anılmıştır. Ancak Asya ve Afrika’nın bazı bölgelerine ek olarak özellikle Latin Amerika (LA), piyasaların reformu konusunda daha büyük bir rol üstlenmiştir. Gelişmiş ülkelere oranla daha az avantaja sahip olan gelişmekte olan ülkelerin içerisindeki YPE küresel pazarda önemli rekabetçiler haline gelmiştir (Arnold ve Quelch, 1998, s. 7-9).

2.2.Yükselen Piyasa Ekonomilerinin Özellikleri ve Sınıflandırılması

YPE’nin genel karakteristik özellikleri, ekonomik açıdan istikrarlı ve güvenilir olmaları, yüksek büyüme hızına sahip olmaları, kişi başına düşen gelirdeki hızlı artış gibi unsurları içerir. Emeğin yanı sıra ekonomide sermaye odaklı yaklaşım ve uzun vadede gelişme stratejisiyle devletin ekonomide teşvik edici bir rol alması da bu özellikler içerisinde sayılmaktadır. YPE küresel piyasalar açısından da bazı temel unsurlara sahiptir. Doğrudan yabancı yatırımların ilgi odağı olması sonucu küresel ticaret hacmi içerisindeki yerinin artması, yüksek dışa açılma oranı ile daha bütünlük bir ekonomiye sahip olması gibi özellikler bu ekonomileri diğerlerinden ayıran özelliklerdir. Endüstriyel açıdan ise YPE sanayi sektöründe dünya enerji miktarının yarısından fazlasını tüketmektedir. Bu ekonomileri diğer gelişmekte olan ekonomilerden ayıran diğer temel unsurlar ise toplumlarının üretimde artışı sağlayacak değerlere sahip olması, bilim ve teknolojinin gelişimine yönelik yatırımların artması ve dünya döviz rezervlerinin %75’ine sahip olmaları olarak ifade edilebilir (Karataş ve Deviren, 2007, s.165-166).

Dünya ülkeleri arasında önemi artan YPE ülkeleri büyük pazar özelliği sayesinde siyasi, ekonomik ve sosyal alanda da öne çıkmaktadır. Ekonomik büyümenin lokomotifi niteliği taşımakta olan bu ülkeler özelleştirme ve yabancı yatırımlara yönelik açık politikalar uygulamaktadır (İspiroğlu ve Taş, 2017, s.225-242). Literatürde gelişmiş ve gelişmekte olan yükselen piyasa ekonomisine sahip ülkelerin sanayileşme, rekabet, ticaret hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticari sınırlamalar gibi faktörler konusunda gelişmiş ülkelerin ekonomilerini yakınsadıkları görülmektedir. Yükselen piyasalarda en gelişmiş sektör bilişim teknolojileridir. Ekonomik büyüme ve gelişen teknoloji küresel anlamda yükselen piyasa ülkelerinin gücünü artırmaktadır. Sermaye piyasalarındaki liberalizasyon ve ulaşılabilir piyasa, yatırımların geleceğini şekillendirmektedir (MSCI, 2019).

YPE ülkelerinin olumlu özellikleri olmakla birlikte olumsuz özellikleri de bulunmaktadır. Bu ülkeler hızla büyüme sağladığı için bir dengeye ve istikrara sahip olmakta zorlanırlar yani hızlı büyüme aynı zamanda riski beraberinde getirmektedir. Sosyal, ekonomik ve siyasi pek çok açıdan istikrarsızlık piyasa riskini artırmaktadır. Örneğin YPE ülkelerini emeklemeden koşturmuş bebeklere benzetebiliriz. Bu ülkeler, henüz tam olarak gelişmiş hukuki ve sosyal altyapıya sahip olmadığı halde ekonomide büyük reformlar ile kendini geliştiren piyasalardır. Ancak tüm bu risklere rağmen küresel çapta söz sahibi olma niteliğindedir.

Hammadde açısından zengin olan ve dünyanın yarısından fazlasını oluşturan YPE ülkeleri yabancı sermayelerin gözdesidir (İspiroğlu ve Taş, 2017, s.225-242). Risklere rağmen yükseliş gösteren inovatif ve rekabetçi bu ülkeler diğer gelişmekte olan ülkelere bu nedenle ayrıcalıklıdır.

Ülkelerin piyasa performanslarına göre sınıflandırılması, ulusal ve uluslararası yatırımlara yön veren bir nitelik taşımakta ve ülkelerin ekonomik yatırım alma oranlarını etkileyerek ekonomik kalkınma ve büyüme oranlarında önem arz etmektedir. Yükselen piyasa ekonomileri sınıflandırma olarak gelişmekte olan ülkelerin içerisinde yer almakta ancak ekonomik performans bazında diğer gelişmekte olan ülkelere ilerde olmaları sebebiyle farklı kategoride değerlendirilmektedir. Yükselen piyasa ekonomilerinin kavramında olduğu gibi sınıflandırılmasında da genel kabul gören tek bir endeks bulunmamaktadır. Ancak çalışmamızda baz aldığımız endekse göre ilk gruptandırılma 1988 yılına uzanmaktadır. Amerikan uluslararası finans şirketi olan MSCI³(Morgan Stanley Capital International) tarafından oluşturulan ACWI (All Country World Index) içerisinde %0,9'luk bir oranda 10 ülkeyi kapsayan 'Yükselen Piyasa Ekonomisi' sınıflandırması ilk olarak 1988 yılında başlatılmıştır. Günümüzde dünya genelinde 25 ülke, güncel MSCI Küresel Pazar Endeksine göre bu sınıflandırma içerisinde yer almaktadır (MSCI,2022).

Farklı kurum ve kuruluşlar farklı nitelikleri göz önüne alarak farklı sınıflandırmalar oluşturmuşlardır. S&P Global Geniş Piyasa Endeksi (The S&P Global BMI)'inde yer alan 19 ülke (Brezilya, Şili, Çin, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Malezya, Mısır, Meksika, Fas, Peru, Filipinler, Polonya, Rusya, Güney Afrika, Türkiye, Tayvan, Tayland) bulunmaktayken, yükselen ekonomileri gelişmiş ve ikincil düzeyde yükselen ekonomiler olarak kategorize eden FTSE Küresel Borsa Endeksi (FTSE Global Equity Index Series, Country Classification)'inde ise 22 (Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Malezya, Meksika, Güney Afrika, Tayvan, Polonya ve Türkiye; İkincil Düzeyde Yükselen: Çin, Şili, Kolombiya, Mısır, Hindistan, Endonezya, Fas, Pakistan, Peru, Filipinler, Rusya, Tayland ve Birleşik Arap Emirliği) ülke yer almaktadır (Elmas vd., 2011, s.223-224).

Çalışmada baz aldığımız sınıflandırma endeksi olan MSCI' de ise Yükselen piyasa ekonomileri 'Küresel Pazar Erişilebilirlik Endeksine' göre güncel olarak bölgesel bazda üç temel ayrıma tabi tutulmakta ve 25 ülkeyi kapsamaktadır. Bölge ayrımı Amerika, Avrupa& Orta Doğu& Afrika ve Asya'dan oluşmaktadır. Amerika yükselen ekonomi ülkeleri Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika ve Peru olmak üzere beş Latin Amerika ülkesinden oluşmaktadır. Avrupa-Orta Doğu-Afrika bölgesi ise Çek Cumhuriyeti, Mısır, Yunanistan, Macaristan, Kuveyt, Polonya, Katar, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere on iki ülkeyi kapsamaktadır. Asya bölgesi ise Çin, Hindistan, Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler, Tayvan ve Tayland olmak üzere sekiz ülkeden oluşmaktadır (MSCI, 2022). MSCI 'Küresel Pazar Erişilebilirlik Endeksine' göre bir tablo yardımı ile gösterilmektedir.

³MSCI: Uluslararası sermaye performanslarını ölçmek için küresel anlamda geçerliliğe sahip endeksler oluşturan Amerikan bir finans şirketidir.

Tablo 2. Yükselen Piyasa Ekonomisi Ülkelerinin Sınıflandırılması

YÜKSELEN PİYASA EKONOMİSİ ÜLKELERİ		
Amerika	Avrupa-Orta Doğu- Afrika	Asya
<ul style="list-style-type: none"> • Brezilya • Şili • Kolombiya • Meksika • Peru 	<ul style="list-style-type: none"> • Çek Cumhuriyeti • Mısır • Yunanistan • Macaristan • Kuveyt • Polonya • Katar • Suudi Arabistan • Güney Afrika • Türkiye • Birleşik Arap Emirlikleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Çin • Hindistan • Endonezya • Kore • Malezya • Filipinler • Tayvan • Tayland

(MSCI, 2022).

2.3. Yükselen Piyasalarda Vergi Harcaması Uygulamaları ve Önemi

Vergi harcaması türleri; vergi indirimleri, vergi kredisi, eğitim ya da sağlık yardımları vb. her ülke için spesifik olarak bütçede adlandırılması değişiklik gösterebilir nitelikte olsa da temel anlamda vergi harcama uygulamaları 6 başlıkta sınıflandırılmaktadır. Uygulamada türleri başlığı altında da bahsettiğimiz gibi genel kabul görmüş uygulamalar vergi istisnaları, muafiyetleri, indirimleri, ertelemeleri ve indirimli vergi oranları olarak uygulanabilmektedir (Tax Foundation, 2017; Elmas vd., 2011, s.223-224).

Gelişmekte olan ülkeler kalkınma açısından karşılaştırıldığında önemli makroekonomik göstergelerden birisi yoksulluk ve gelir dağılımıdır (Alıy ve İzgi, 2018, s.987-996). Yükselen piyasa ekonomileri her ne kadar aynı sınıflandırmada yer alıyor olsa da farklı gelir gruplarına sahiptir. Farklı gelirleri olan ülkeler, gelir dağılımı adaleti ve gelişmişlik konusunda da spesifik farkları bünyesinde barındırmaktadır. Ülkelerin kalkınması yalnızca ekonomik büyümenin olması değil gelir dağılımında adaletin sağlanması koşulunu da sağlamalıdır. Bu yüzden yatırım odaklı politika uygulayan ülkeler daha çok kurumsal vergi harcaması olarak nitelendirilen üretim ve yatırımlara teşvik niteliğindeki konularda uygulama yaparken, gelir dağılımı adaletini sağlama politikası uygulayan ülkeler ise bireysel vergi harcaması olarak yardım ve muafiyet gibi uygulamalara ağırlık verebilmektedir (İspiroğlu ve Taş, 2017, s.225-242).

Dünyada değişen bu ekonomik düzenin yanı sıra insanların yaşam standartlarını iyileştirmek adına sosyal devlet ülkeleri, kamu harcamalarının yanı sıra ekstra vergilerin ikincil gelir dağılımı etkisi niteliği ile gelirleri düşük kişi grup ya da sektörler için örtülü bir şekilde sübvans etmek amacıyla vergilerde, indirim, muafiyet gibi vergi harcamalarına başvurmaktadır. Yükselen piyasa ülkeleri genel anlamda ekonomik kalkınma odaklı ülkelerdir. Bu durum ülkelerin mali politikalarında da yatırıma yönelik vergi harcama uygulamaları yapmasına neden olmaktadır. Ancak yüksek gelir eşitsizliğine sahip bu ülkelerde yatırım odaklı vergi harcamasının yanı sıra sosyal amaçlı vergi harcamaları da yapılmaktadır (Tax Foundation, 2017).

Çalışmamızın son bölümünde ekonomik açıdan Türkiye ile benzerlik göstermesi ve çalışılmamış bir konu olması nedeni ile Latin Amerika Yükselen piyasalarındaki vergi harcamaları ile Türkiye'deki vergi harcamalarının karşılaştırmasını yapacağız.

3.Yükselen Piyasalarda Vergi Harcaması Uygulamaları: Türkiye ve Latin Amerika Ülkeleri

3.1.Türkiye'de Vergi Harcamaları ve Uygulaması

2000 yılında 8. Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlık çalışması içerisinde vergi harcamaları bütçe kapsamının dışında kalan dolaylı kamusal harcamalar olarak nitelendirilmiştir. Bir vergi politikası aracı olarak yaygın biçimde kullanılmasına rağmen bütçede yer almayan vergi harcamalarının, kamuoyunun bilgi alma hakkı ve devletin bütçe hesaplamalarının daha sağlıklı olabilmesi için şeffaflık ile raporlanması ve bütçe içerisinde gösterilmesi gerekmektedir. Bu yüzden vergi harcamaları uygulanacak politikalar doğrultusunda düzenlenecek ve bu kapsamda vazgeçilen gelir yöntemi ile tahmini yapılan tutarlar bütçeye ek liste olarak yayınlanacaktır. Türk Vergi Sistemi içerisinde vergi yasalarının içerisinde muafiyet, istisna, indirim gibi maddeler halinde vergi harcamaları belirtilmektedir. Buna ek olarak bazı vergi harcamaları da geçici maddeler halinde yer almaktadır (Buhur, 2019, s.68-75).

Vergi harcamaları kavramının varlığı ve uygulanmaya başlaması dünya genelinde daha eski yıllara dayanan bir tarihe sahip olsa da ülkemizde vergi harcaması kavramının kullanılmaya başlaması 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda geçen "...Merkezî yönetim bütçe kanununda; yılı ve izleyen iki yılın gelir ve gider tahminleri, varsa bütçe açığının veya fazlasının tutarı, açığın nasıl kapatılacağı veya fazlanın nasıl kullanılacağı, vergi muafiyeti, istisnası ve indirimleri ile benzeri uygulamalar nedeniyle vazgeçilen vergi gelirleri, borçlanma ve garanti sınırları, bütçelerin uygulanmasında tanınacak yetkiler, bağlı cetveller, malî yıl içinde gelir ve giderlere yönelik olarak uygulanacak ve kısmen veya tamamen uygulanmayacak hükümler yer alır..." hükmü ile vazgeçilen vergi gelirleri olarak ilk defa 10.12.2003 tarihinde. Vergi harcamalarının bütçede yeri ise tahmini tutarlarının yer aldığı vergi harcama listesi olarak ilk defa 2006 yılında yayınlanmıştır. Çalışmamızda 2006-2022 yılları arası vergi harcama tutarları kullanılacaktır (Maliye Bakanlığı, 2007).

Vergi harcamalarının tahmini tutarlarına ek amaç ve ayrıntılarının da yer aldığı bir içerik olarak hazırlanan vergi harcama raporunun ilki "Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü" tarafından 08.10.2007 tarihinde yayınlanmıştır. Literatürdeki bazı kaynaklarda ilk vergi raporu olarak 2001 yılında yayınlanan vergi harcama raporunun bahsedilmiş ancak yetersiz olması sebebiyle resmi olarak değerlendirilmemiştir. Ülkemizde resmi ve güncel olarak ulaşılabilen ilk vergi harcama raporu 2007 yılına aittir. İlk rapordan sonra ikinci vergi harcama raporu 2016 yılında, üçüncüsü 2017 ve güncel olarak en son 2018 yılında vergi harcama raporu yayınlanmıştır. Vergi harcamaları rapor olarak her yıl yayınlanmamış olsa da tutar tahmini olarak bütçeye her yıl ek olarak yer almaktadır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018).

Ülkemizde vergi harcamalarının bütçede yer aldığı tarihten bu yana bütçeye ek listelerde tahminleme yöntemi olarak vazgeçilen gelir yöntemi kullanılmaktadır. Herhangi bir veri temin edilmeyen ve savunma harcamalarının dahil edilmediği belirtilmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı," Vergi Harcama Raporu",2018).

Genel olarak altı türden oluşan vergi harcama uygulamaları ülkemizde muafiyet, istisna ve indirimlerden oluşur (Maliye Bakanlığı, 2007). 2006 yılından bu yana bütçeye ekli listede vergi harcama uygulamaları yer aldığı kanun adına ve numarasına göre maddeler halinde yer almakta ve içerik olarak detayı belirtilmektedir. Vergi harcamaları ile ilgili bilgilere, 2006 sonrasında her yıl yayınlanan vergi harcama listelerine ve vergi harcama raporlarına ek olarak devlet faaliyet raporları, kalkınma planları vb. belgelerde de yer verilmiştir. Strateji ve Bütçe Başkanlığının yayınladığı "On Birinci Kalkınma Planı" içerisinde vergi harcamalarının yeniden değerlendirilerek ekonomik ve sosyal etkilerine göre, etkisi olmayanların kademeli bir şekilde

kaldırılması hedeflenmiştir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022). Aynı politika orta vadeli programda da madde olarak yer almaktadır; vergisel teşvik ve istisnaların etkinliğine göre yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu programda diğer bir madde olan vergi mevzuatının güncel ihtiyaçlara yönelik kolay anlaşılabilir, uygulanabilir ve sade bir hale getirilmesi de amaçlanmaktadır. Vergi mevzuatının daha sade hale getirilmesi vergi harcamalarının da sadeleşmesi olarak algılanabilmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022).

Standart vergi sistemi ve vergi harcamalarının tanımlama unsurları devlet politikaları, amaçları ve zaman gibi çeşitli etkenler dolayısıyla değişebileceği varsayılmaktadır. Güncel olarak standart vergi sistemi ve vergi harcaması tanımına göre bazı muafiyet, istisna gibi uygulamalar standart vergi sistemi içerisine dahil edildiğinden vergi harcaması dışında tutulabilmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018).

Vergi harcama uygulamaları ülkemizde diğer ülkelerdeki gibi ekonomik tercihlerin yönlendirilmesi, dezavantajlı alan ya da grupların teşvik edilmesi amacı ile yıllara göre toplumun ihtiyaçlarına yönelik, ekonomik gelişim ve sosyal adalet odaklı bir amaçla neredeyse vergi sistemimizdeki tüm vergi türleri içerisinde uygulanmaktadır. Savunma ve askeri amaçlarla yapılan istisnalar vergi harcaması içerisine dahil edilmemektedir. Dolayısıyla vergi harcamalarının amacı içerisinde savunma ve askeri amaçlar bulunmamaktadır (Maliye Bakanlığı, 2007). 2006 yılında ilk uygulaması yapılan vergi harcamaları yıllara göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içerisinde kademeli olarak bir artış halindedir. Oransal olarak artış eğiliminde olması dolayısı ile bu uygulamanın amaçlarına yönelik etkin ve sürdürülebilir olduğunu varsayabiliriz. Vergi sistemimiz içerisinde tek bir parça olarak değil her vergi türü ve vergi kanunu için gerek yıllara göre gerek amaçlarına göre maddeler halinde listelenmiştir.

Ülkemizde yıllara göre toplam bütçe gelirleri, toplam vergi gelirleri, toplam bütçe harcamaları ve GSYH içerisinde vergi harcamalarının yüzdelik oranı tablo halinde aşağıda gösterilmektedir. Bu yıllar arasında vergi harcamalarının, GSYH içerisinde en fazla paya sahip olduğu yıl 2019 yılıdır. Tahmin edileceği gibi 2019 yılı dünya genelinde meydana gelen pandeminin ülkemizdeki ekonomik ve sosyal etkileri bu yükselmeye büyük bir paya sahiptir. 2019 yılında kamu harcamaları da arttığı için toplam harcama içerisinde vergi harcamalarının artış oranı da aynı düzeyde artmıştır. Bunun sebebi olarak vergi harcamalarının etkisinin kamu harcamasından daha hızlı gerçekleştiğini varsayabiliriz.

Tablo 3. Türkiye’de Vergi Harcamalarının Bazı Ekonomik Göstergeler İçindeki Payı (%)

YILLAR	Vergi Harcamaları /Bütçe Gelirleri (%)	Vergi Harcamaları /Vergi Gelirleri (%)	Vergi Harcamaları/ Bütçe Giderleri (%)	Vergi Harcamaları/ GSYH (%)
2006	4,95	6,25	4,82	1,13
2007	6,28	7,82	5,86	1,42
2008	5,94	7,40	5,48	1,31
2009	6,82	8,52	5,47	1,54
2010	5,65	6,82	4,88	1,24
2011	5,92	6,92	5,58	1,26
2012	5,78	6,90	5,31	1,23
2013	5,75	6,87	5,49	1,24

2014	5,62	6,78	5,32	1,17
2015	5,41	6,40	5,16	1,12
2016	5,41	6,53	5,13	1,15
2017	16,21	19,05	15,07	3,29
2018	17,43	21,26	15,91	3,55
2019	20,42	26,52	17,87	4,17
2020	19,02	23,47	16,25	3,88
2021	20,96	19,81	17,14	3,20
2022	10,10	11,80	17,51	2,53

(T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı; EVDS,2022).

GSYH içerisinde en yüksek olduğu yıl %4,17 oranı ile 2019 yılıdır. 2019 yılında diğer yıllara göre maksimum orana ulaşan vergi harcamaları sonrasında kademeli olarak azalış göstermiştir. GSYH'mizin içerisinde 2006-2016 yıllarında genel olarak %1-1,3 oranlarında iken 2017 yılında vergi harcamalarının oranında bir artış gözlenmektedir. Her ne kadar en yüksek oran 2019 yılına ait olsa da oranların sıçrama gösterdiği ilk yıl 2017'dir. Vergi harcamalarının artması alt gelir gruplarına ve yatırıma teşvik olarak uygulanması doğrultusunda ekonomik gelişim ve gelir dağılımı adaletine olumlu bir katkı sağlayabileceği gibi, Özel Tüketim Vergisi ya da Katma Değer Vergisi içerisinde uygulamasının artması genel tüketime dayalı bir harcama olması dolayısı ile katkı sağlamayabilir.

3.2. Türkiye'de Vergi Türlerine Göre Vergi Harcamaları

Türk Vergi Sisteminde, vergiler; gelir, kurumlar, katma değer, özel tüketim, motorlu taşıtlar, emlak ve damga vergileri olarak sınıflandırılmaktadır. Pek çok parametreye göre sınıflandırılarak toplanan vergiler çalışmamızda gelir, kurumlar, katma değer, özel tüketim vergileri ve diğer kanunlar olarak ele alınmaktadır. Vergi harcamaları da bu ayrıma göre uygulandığı vergi türü içerisinde sınıflandırılarak raporlanmaktadır. Vergi kanunları içerisinde muafiyet, istisna ve indirim olarak yer alan maddeler, amaçlarına yönelik etkin olup olmamalarına göre yıllar içerisinde değişiklik gösterebilmekte ya da aynı kalabilmektedir.

2006-2007 yıllarında 8,5-12 Milyon TL olarak gözüken toplam vergi harcamaları diğer yıllarda kademeli olarak yükselmiştir. 2017 yılında ise daha büyük bir oranla artış göstererek GSYH içerisinde de artmıştır. Vergi harcama türleri arasında da 2017 yılında oranlarına paralel olarak her vergi türünde artış görülmüştür.

Ülkemizde vergi harcamalarının dağılımı oransal olarak 2006-2021 yılları arasında en çok Gelir Vergisi Kanunu içerisinde istihdam, ücret ve işgücü piyasasının gelişimine olumlu katkı sağlama amacı ile uygulanmaktadır. Sonrasında en çok uygulanan iş dünyası ve yatırımların geliştirilerek ekonomik kalkınmayı sağlama amacı ile Kurumlar Vergisi başta olmak üzere diğer vergi türlerinde harcamalar yer almaktadır (Eriçok, 2019, s. 321-352). Genel olarak en fazla orana sahip olan vergi harcama türü Gelir vergisidir, ikinci olarak ise Kurumlar Vergisi yer almaktadır. Bu sıralama diğer kanunlardaki vergi harcamaları, Özel Tüketim Vergisi ve Katma Değer Vergisi olarak devam etmektedir. Yıllara göre dalgalanmalar söz konusu olsa da genel dağılım bu şekildedir.

Türkiye'de vergi harcamalarının fonksiyonel dağılımında %24,5 ile "işgücü piyasasının geliştirilmesi, ücretler ve istihdam" ilk sırada yer alırken, ikinci sırada %20,7 ile "iş dünyasının geliştirilmesi ve yatırımların artırılması", üçüncü sırada %18,5 ile "altyapı, enerji ve ulaştırma", dördüncü sırada %14,7 ile "yurtiçi tasarrufların artırılması ve finansal piyasaların derinleşmesi" bulunmaktadır. Bu alanları %9,9 ile "tarıma

yönelik vergi kolaylıkları”, %9 ile “sağlık ve sosyal amaçlı vergi harcamaları”, %2,4 ile “Ar-Ge, yenilik ve tasarım faaliyetleri”, %0,4 ile “eğitim, kültür, spor ve sanat” alanındaki harcamalar takip etmektedir.

“Vergiden Muaf Esnaf” vb. muafiyet, istisna ve indirimler 1980’li yıllarda bütçede yer alan bir hüküm olmasına rağmen vergi harcaması olarak nitelendirilmediğini görebiliriz. Muafiyet, istisna ve indirimlerin vergi harcaması olarak nitelendirilmesi daha sonraki yıllara dayanmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin gelişimi ve ülkenin kalkınması amacı ile belli iktisadi etkinlikler, belli bölgeler ya da belli mükelleflere kalkındırma amaçlı destek niteliği taşımaktadır. Mevzuatımızda 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ile yer almış ve çeşitli vergi kanunları içerisinde ayrı maddeler halinde sınıflandırılan vergi harcama uygulamaları ülkemizde ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan amaçlarını; istisna, muafiyet ve indirim uygulamalarını kullanarak sağlamaktadır (Kişioğlu vd., 2019, s.380-393).

Türk Vergi Sisteminde yer alan vergi harcamalarının incelenmesi sonucunda genel olarak bu uygulamaların amacının ekonomik olduğu görülmektedir. Ancak yalnızca ekonomik amacın varlığı söz konusu değildir. Temel olarak ekonomik kalkınma amacı ile yatırım ve üretime yönelik harcamalar bulunsun da dezavantajlı gruplara (düşük gelirli, engelli, mücbir sebeplere maruz kalmış bireyler) ya da toplumun refahının gelişimi açısından eğitim sağlık, spor gibi alanlara yapılan harcamalar da sosyal amacın varlığını göstermektedir. Ayrıca kamu kurumlarına ve diplomatik niteliğe sahip harcamalarda bulunmaktadır (Gülmez, 2003, s.94-96).

Tablo 4. Türkiye’de Vergi Türleri İtibarıyla Vergi Harcamaları Tahminleri (%)

YILLAR	GVK VH/Toplam VH	KVK VH/Toplam VH	KDV VH/Toplam VH	ÖTV VH/Toplam VH	Diğer Kanunlarda VH/Toplam VH
2006	29,48	29,48	5,08	2,68	0,00
2007	23,42	23,42	4,04	2,13	8,96
2008	62,52	62,52	3,42	1,72	9,38
2009	66,26	66,26	5,84	1,77	9,51
2010	63,76	63,76	5,59	1,71	9,09
2011	61,59	61,59	5,40	1,65	8,78
2012	62,16	62,16	5,45	1,66	8,87
2013	62,53	62,53	5,54	1,68	8,94
2014	68,30	68,30	5,22	1,72	6,71
2015	69,30	69,30	6,91	1,77	6,19
2016	68,40	68,40	7,61	1,75	7,39
2017	36,90	36,90	22,98	14,39	10,94
2018	41,05	41,05	24,84	14,27	6,47
2019	38,20	38,20	27,87	13,94	4,31
2020	39,33	39,33	25,19	11,54	3,41
2021	39,51	39,51	25,24	8,89	4,94
2022	39,48	39,48	25,25	8,89	4,94

(T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022).

Ekonomiye aktif katılımı ve doğrudan bir vergi olan gelir vergileri içerisindeki vergi harcamaları büyük bir paya sahiptir (Rakıcı, 2004, s.115-129). Türk Vergi Sistemi içerisinde Gelir Vergisi Kanunu'nda vergi harcamaları "193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu" ikinci kısmı "muaflik ve istisnalar" başlığı altında yedi bölüm halinde yer almaktadır (193 sayılı GVK Metni).

2006 ve 2007 yıllarında %20lerde olan oranı 2008 ve 2016 yılları arasında vergi harcamaları içerisinde %60 üzerinde bir oranla en fazla vergi harcaması uygulanan vergi türü gelir vergileri olduğunu görebilmekteyiz. 2017 yılından itibaren ise bu oran azalmaktadır. 2018 yılında yayınlanan raporda da belirtildiği üzere etkin ve verimli olmayan vergi harcamalarının kaldırılması gerektiği söylemine göre Gelir Vergisi Kanunu içerisindeki vergi harcamalarının kaldırılarak Katma Değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi ve diğer kanunlar içerisinde vergi harcama uygulamalarına ağırlık verildiği görülmektedir. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu içerisinde yer alan muafiyet, indirim ve istisnalardan oluşan bu vergi harcamaları aynı adlı kanunun içeriğinde yer almaktadır.

Vergi harcama listesinin ilk yayınlandığı yıl olan 2006 yılında %60 oranında iken 2007 ve sonrasında bu oran azalmış ve kurumlar vergisinde yapılan harcamalar yerine gelir vergisinde yapılan harcamalara ağırlık verilmiştir.

Ekonomide bir ekonomik varlığın (bu ürün ya da hizmet olabilir) üretiminden tüketimine kadar her aşamasında kazandığı artı değer üzerinden alınan pozitif fark olarak nitelendirilen Katma Değer Vergisinin amacı tüketicinin vergilendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Devrim, 2002, s.267-270).

Bu vergi türü içerisinde en çok yapılan uygulama muafiyet ve indirimlerden ziyade istisnadır. İstisnalar daha çok sosyal amaçla yapılmakta olsa da dolaylı olarak ekonomik amaç da taşımaktadır. Geliri düşük mükellef gruplarına uygulanan istisna gelir dağılımı adaletini dengelemeye çalışmakla sosyal bir amaç ve düşük gelirli mükellefin de tüketime teşvik ederek, tüketimde artış ile ekonomik bir amaca hizmet ettiğini söyleyebiliriz (Pedük, 2006, s.3-6).

Toplam vergi harcamaları içerisinde 2006-2016 yılları arası on yıllık bir dönemde ortalama olarak Katma Değer Vergileri içerisindeki harcama oranı, 5,46 iken 2017 de vergi harcamalarında yaşanan genel artış burada da görülmekte ve toplam harcama içerisinde 2017-2022 yılları arasındaki dönemde ortalama 25,22 gibi bir yüzde ile büyük bir artış göstermektedir. Bu oran değişimi ile gelir vergisi harcamalarından sonra toplam vergi harcamaları içerisinde en büyük paya Katma Değer Vergisi harcamalarının sahip olduğu görülmektedir.

Lüks tüketim ürünleri üzerinden alınan Özel Tüketim Vergisi içerisinde de vergi harcama uygulamaları mevcuttur. Genel olarak istisna türünde uygulama kullanılmaktadır. Ekonomik amaçtan ziyade sosyal amaçlara yönelik toplumda zararlı olabilecek tüketicinin azaltılması gibi amaçlarla uygulanmaktadır. En çok rastlanan kalemler ise diplomat istisnası, ihracat istisnası vb. uygulamalardır. Özel Tüketim Vergisi içerisinde uygulanan vergi harcama türleri arasında genel olarak muafiyet bulunmamaktadır. Lüks bir tüketim olduğu için teşvik edilmesi için muafiyet ya da indirim yapılma durumu söz konusu olmamaktadır. Bu yüzden zararlı olabilecek erdemsiz malların lüks tüketimini azaltmak amacıyla bu gruptaki ürünlerin maliyetini artırmak amacıyla genel vergi tarifesine ek olarak daha yüksek bir oranla tarife uygulanması negatif vergi harcaması olarak literatürde yer almaktadır (Pedük, 2006, s.4-7).

Diğer kanunlar olarak MTV, damga vergisi, harçlar kanunu, veraset ve intikal vergisi ve vergi sistemi dışında özel olarak oluşturulmuş maddeler bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak MTV, harçlar ve damga vergisi gibi vergi sistemi içerisinde yer alan kanunlarda uygulanıyor olsa da yıllara göre çeşitli ek madde ve kanunlarla uygulaması da bulunmaktadır. Detaylı olarak çalışmamızın ek belgesinde "diğer kanunlar içerisinde yer alan vergi harcamaları" başlığı altında yer alan tablolarda kanun maddeleri halinde yer almaktadır. 2006 ve 2007 yıllarında da uygulanmış uygulamaları bulunsu da vergi harcama listelerinde tutar tahmini bu iki yıl için

bulunmamaktadır. Toplam vergi harcamaları içerisinde %10 civarı bir paya sahip olan ÖTV'deki harcamaların 2017 sonrasında kademeli olarak toplam vergi harcamasına oranı azalış göstermektedir.

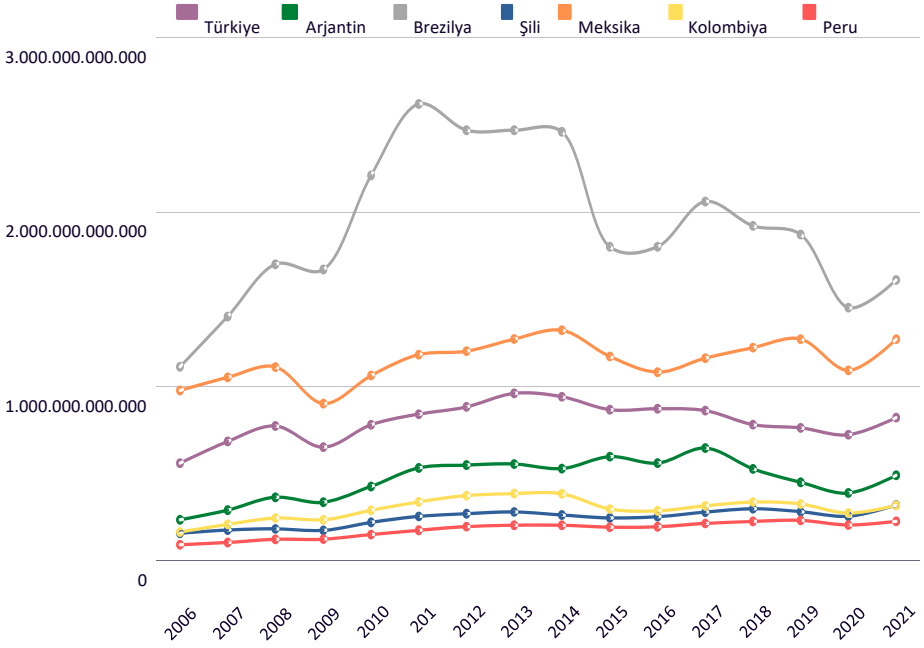
3.4. Türkiye ve Latin Amerika Karşılaştırması

Çalışmamızda karşılaştırılan Latin Amerika ülkeleri piyasa sınıflandırması olarak ülkemizle aynı piyasa içerisinde yer alması, Brezilya ekonomisindeki GSYH oranı ve Meksika dışında diğer ülkelerin ekonomik durumlarının yakınsak olması ve literatürde daha önce ele alınmaması sebebi ile tercih edilmiştir. 2006-2021 yılları GSYH tutarları ve tablodan yararlanarak oluşturulan grafikte aralarındaki benzerlik ve farklılıkların görülmesi amaçlanmaktadır. Karşılaştırılan yedi ülke içerisinde en yüksek üçüncü GSYH büyüklüğü ülkemize aittir. Karşılaştırılan ülkelerin ekonomileri içerisinde ortalama olabilecek ekonomik göstergelere sahip ülkemizin ekonomisine oranla daha ilerde olan ve daha geride olan ancak benzerlikler gösteren ülkeler aralarında farklar olsa da birbirlerine yakınsak ekonomik büyüklüklere sahip olmaları dolayısı ile uygulama gelişimi karşılaştırılacaktır. Bu ülkelerdeki vergi harcama uygulamalarının oranları ve gelişimini incelenerek tutarlı ya da etkin bir uygulama olup olmadığını ülkelerin birbirine yakın ekonomik seviyelerine göre nasıl değiştiği analiz edilmektedir.

Tablo 5. Türkiye ve Latin Amerika Ülkelerinde GSYH İçerisinde Vergi Harcama Oranları (2006-2021) (000.000)

	Türkiye	Arjantin	Brezilya	Şili	Meksika	Kolombiya	Peru
2006	557,060	232,560	1,110,000	153,840	975,390	161,620	88,640
2007	681,340	287,530	1,400,000	172,570	1,050,000	206,180	102,170
2008	770,460	361,560	1,700,000	179,660	1,110,000	242,190	120,550
2009	649,270	332,980	1,670,000	171,410	900,050	232,400	120,820
2010	776,990	423,630	2,210,000	217,110	1,060,000	286,560	147,530
2011	838,760	530,160	2,620,000	251,220	1,180,000	334,940	171,760
2012	880,560	545,980	2,470,000	267,180	1,200,000	370,920	192,650
2013	957,780	552,030	2,470,000	277,240	1,270,000	382,120	201,180
2014	938,950	526,320	2,460,000	259,410	1,320,000	381,110	200,790
2015	864,320	594,750	1,800,000	242,500	1,170,000	293,480	189,810
2016	869,690	557,530	1,800,000	249,300	1,080,000	282,830	191,900
2017	859,000	643,630	2,060,000	276,360	1,160,000	311,880	211,010
2018	778,470	524,820	1,920,000	295,400	1,220,000	334,200	222,600
2019	759,940	447,750	1,870,000	278,580	1,270,000	323,110	228,320
2020	720,290	385,540	1,450,000	252,730	1,090,000	270,300	201,710
2021	819,040	487,230	1,610,000	317,060	1,270,000	314,460	223,250

(Dünya Bankası, 2022).

(Dünya Bankası, 2022).

Grafik 2. Ülkelerin GSYH Tutarları (2006-2021).

3.5. Latin Amerika Ülkeleri Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Vergi Harcama Uygulamaları

Dünya ülkelerinde olduğu gibi Latin Amerika ülkelerinde de vergi harcamaları, vergi sistemlerindeki istisnaların iktisadi bir sonucudur. Vergi sistemleri; genel olarak vergi konusu, vergiyi doğuran olay, vergi matrahı, vergi oranları, yapısı, uygulanan muhasebe uygulamaları, yapılan harcama kesintilerinin koşulları ve vergi yönetimini kolaylaştıracak birtakım kurallar barındırmaktadır. Vergi harcamaları muafiyet, istisna, sübvansiyon, kredi, tercihli vergi oranları, vergi ertelemeleri ve benzeri uygulamalar olarak literatürde yer almaktadır. Vergi harcama raporları önceden belirlenmiş bahsettiğimiz kurallar çerçevesinde standart vergi sisteminden sapma gösteren uygulamaların tanımlanması ölçülmesi sonucu oluşturulmaktadır. Daha önceden kullanılan vergi harcama uygulamalarına ve tahminleme yöntemlerine atıfta bulunularak kullanılan uygulamaların niteliği ve niceliği hakkında raporlar aracılığı ile değerlendirme sağlanmaktadır (Longinotti, 2019, s. 9-45)

Çalışmada yer alan seçili Latin Amerika ülkeleri için TEDLAC (Latin Amerika ve Karayipler Vergi Harcamaları Veri Tabanı)'ı, her ülkenin vergi harcaması ile GSYH ilişkisini incelemekte ve vergi harcamalarının incelenen ülkelerde hangi vergi türlerinde uygulandığı konusunda bilgi vermektedir. Vergi harcamaları genel olarak tüm vergi türleri içerisine dahil edilebilir bir uygulamadır ama spesifik olarak seçili ülkelerde KDV, ticari ve kişisel vergiler, tüketim vergileri, dış ticaret vergisi, emlak vergisi gibi türlerde uygulanmaktadır (Longinotti, 2021, s. 9-45).

Genel olarak dünya ülkelerinde benzer tanımlamaya sahip olsa da vergi harcamaları sosyal bilim kavramı olması dolayısı ile her ülke için çeşitli nüans farklılıkları taşıyabilmektedir. Vergi harcamasının seçtiğimiz yükselen piyasa ülkeleri için tanımlanmasında baz alınan dört unsurdan hangilerinin geçerli olduğunu

aşağıdaki tabloda görebiliriz. Ülkemizde vergi harcama kalemleri vergi kanunları içerisinde yer alıyor olsa da bütçeleme açısından vergi sistemi içerisinde sayılmayacağı için standart vergi sisteminden sapma unsuru ülkemiz içinde geçerlidir.

Vergi harcamaları, ekonomik ve sosyal amaçlar doğrultusunda vergi sistemi aracılığıyla yapılan dolaylı devlet harcamalarıdır. Bunlar vergi düzenlemelerinde açıkça yer almakta olup, standart vergi sistemine bir istisna teşkil etmektedir. Vergi harcamaları devletin bütçesi için potansiyel geliri azaltmakta ve sonuç olarak mükellefin ekonomik kapasitesini artırmaktadır. Hükümet kamu hizmetlerini yeterince sağlayamadığında ya da bir bölgeyi, sektörü geliştirmeyi amaçladığında bir teşvik niteliğinde telafi edici bir uygulama olarak vergi harcamaları uygulamasına yönelebilmektedir (Handbook of Best Practices on Tax Expenditure Measurements,2011).

Tablo 6. Seçili Ülkelerde Vergi Harcaması Tanımlama Unsurları

	Gelir Kaybı Oluşturma	Standart Vergi Sisteminden Sapma	Ekonomik ya da Sosyal Politika Hedefi	Mükellefin Ekonomik Kapasitesini Artırmak
Türkiye	✓	✓	✓	✓
Arjantin	✓	✓		
Brezilya	✓	✓	✓	✓
Şili	✓	✓	✓	
Meksika	✓	✓		
Peru	✓	✓	✓	✓

(Handbook of Best Practices on Tax Expenditure Measurements,2011).

Baz alınan çalışmada Kolombiya verilerine yer verilmemiştir. Aynı karşılaştırma içerisinde ele alınmayacağı için bu tabloda Kolombiya vergi harcama tanımlaması yer almamaktadır ancak Kolombiya da vergi harcama tanımı da genel anlamda standart vergi sisteminden sapma gösteren gelir kaybına yol açan bir maliye politikası olarak tanımlanabilmektedir (Handbook of Best Practices on Tax Expenditure Measurements, 2011).

Ülkeler temel olarak elde edecekleri gelir kaybını ölçmektedirler. İstisnasız incelenen tüm ülkelerde ölçümlerin amacı, vergi harcamalarının uygulanmasından dolayı devletin uğradığı gelir kaybını ölçülmesi olmakla birlikte, bazı ülkelerin ulusal bütçeye dahil edilecek maliyetlerin tahminini yapmak yerine, geçmiş vergi harcamalarının sonradan değerlendirme yaptıklarını da görebilmekteyiz. Gelir kayıpları ülkemizde vazgeçilen gelir yöntemi ile hesaplanarak bütçeye ekli olarak yer almaktadır. Arjantin’de vergi ertelemeleri vergi harcaması olarak değerlendirilmezken ülkemizde bazı uygulamalarda ertelenen vergiler bulunmaktadır. Seçili ülkeler içerisinde yasal olarak vergi harcamalarının ölçülme zorunluluğu yalnızca Arjantin için bulunmamaktadır. (Handbook of Best Practices on Tax Expenditure Measurements, 2011).

Tablo 7. Ölçüm Türleri

	Gerçekleşme	Tahmin
Türkiye		✓
Arjantin		✓
Brezilya	✓	✓
Şili		✓
Meksika	✓	✓
Kolombiya ⁴	(-)	(-)
Peru		✓

(Handbook of Best Practices on Tax Expenditure Measurements, 2011).

Tabloda yer alan ülkeler içerisinde Meksika ve Brezilya hem tahmin hem de gerçekleşme tutarlarını ölçmekte ve yayınlamaktadır. Türkiye, Arjantin, Şili ve Peru ise yalnızca tahmini veriler ile rapor hazırlamaktadır.

Tablo 8. Vergi Harcamalarının Tahmini İçin Dirk-Jan Kraan Tarafından Önerilen Üç Yöntem

Yöntem Adı	Vazgeçilen Gelir Yöntemi	Kazanılan Gelir Yöntemi	Eşdeğer Kazanç Yöntemi
Yöntem İçeriği	Yöntem, vergi harcama uygulamasının yürürlükte olduğu, geçmiş bir dönemde oluşan gelir kaybını tespit eder.	Vergi harcamasına izin veren uygulamanın kaldırılması ile elde edilecek olan ek geliri tahmin etmeye çalışır.	Vergi harcamalarını, bütçe harcamalarıyla karşılaştırarak tahmin etmeye çalışır.
Uygulanışı	Bu yöntem beyannamenin tescilinden sonra tahsil edilmeyen vergi miktarını belirlemeye çalıştığı için vergi mükellefi davranışlarındaki değişiklikleri dikkate almaz.	Önceki yöntemden temel farkı, tahminlerin vergi mükelleflerinin davranış değişikliklerini dikkate almasıdır.	Devletin vergi mükellefine yapması gereken eşdeğer transferi tahmin etmeye çalışır, böylece vergi düşüldükten sonra elde edilen geliri, vergi harcamasının varlığıyla oluşana benzer olabilir.

(Longinotti, 2019).

Vergi harcama tahminleri ülkelere göre yıllık ya da çok yıllık olarak yapılmakta ve yayınlamaktadır. Ülkemizde tek yıllık olarak da çok yıllık olarak da hesaplanmakta ve her yıl listeler halinde yayınlamaktadır. Listelerde üç senenin tahmini tutarları vergi türlerine göre verilmektedir.

⁴ Kolombiya verilerine ulaşamamıştır.

Tablo 9. Vergi Harcama Tahminleri Yıllık-Çok Yıllık

	Tek Yıllık	Çok Yıllık
Türkiye	✓	✓
Arjantin		✓
Brezilya	✓	
Şili		✓
Meksika	✓	✓
Kolombiya		
Peru	✓	

(Handbook of Best Practices on Tax Expenditure Measurements, 2011).

Ülkemizde vergi harcamalarının tahmini tutarlarının yayımlandığı listeler her yıl yayınlanmaktadır ancak 2006 yılından bu yana 4 adet rapor yayınlanmıştır ve çok yıllık olarak da bu raporlarda veriler yer almaktadır. Ülkemiz ile benzerlik gösteren hem tek yıllık hem de çok yıllık tahmin yayınlayan diğer ülke ise Meksika'dır. Brezilya ve Peru'da ise tek yıllık olarak veri tahmini ve yayınlanması gerçekleştirilmesi söz konusudur. Arjantin için ise bu durum çok yıllık tahminlerin yayınlanması olarak tabloda yer almaktadır.

Tablo 10. Seçili Ülkelerde Vergi Harcama İlk Uygulama, İlk Raporlama Tarihleri ve Yayınlayan Kuruluşlar

	Resmi Olarak İlk Uygulama Yılı	İlk Yayınlanma Yılı	Yayınlayan Kurum
Türkiye	2006	2006	Maliye Bakanlığı (Hazine ve Maliye Bakanlığı)
Arjantin	1999	1999	National Directorate for Tax Research and analysis / Ministry of Finance
Brezilya	1989	1989	The Federal Revenue of Brazil (Receita Federal do Brasil - RFB)
Şili	2001	2003	The internal Tax Service, + Budget Directorate of the Ministry of Finance
Meksika	2002	2002	The Secretariat of Finance and Public Credit
Kolombiya	2003	2003	Special Administrative unit Directorate of Taxes and National Customs - DIAN, / Ministry of Finance and Public Credit
Peru	2002	2000	Superintendency for National Customs and Tax Administration (SUNAT)

(Handbook of Best Practices on Tax Expenditure Measurements, 2011 ve Longinotti, 2019).

Federal gelir yasası ve vergi sorumluluğu yasası ile vergi harcamaları bu ülkeler için bildirilmesi zorunlu hale gelmiştir (Handbook of Best Practices on Tax Expenditure Measurements, 2011). Tablo 18'de Vergi Harcama ilk uygulandığı, yayımlandığı yıllar ve yayınlayan kurumlar yer almaktadır. Hazırladığımız tabloya dayanarak vergi harcama uygulamalarının seçtiğimiz ülkeler içerisinde genel olarak resmi ilk uygulama tarihleri 2000

sonrası olarak görülmektedir. Ancak Brezilya ve Arjantin bu benzerlikten farklı olarak 1989-ve 1999 yıllarında uygulamaya diğer ülkelerden daha önce başlamışlardır.

Türkiye, Arjantin, Brezilya, Meksika ve Kolombiya'da yayınlanma ve uygulama yılları aynıdır, ancak Şili'de 2001 yılında uygulandıktan iki yıl sonra yayınlanmıştır. Peru'da ise 2000 yılında yayınlanan vergi harcamaları ile ilgili veriler ya da tahminler 2002 yılında uygulamaya konulmuştur. Şili ve Peru çalışmadaki ülkeler içerisinde daha düşük bir ekonomiye sahip olması dolayısı ile uygulanan politikanın istikrarlı ve şeffaf olması da ekonomik yapının zayıflığı dolayısı ile biraz daha zayıf kalmaktadır.

3.6. Latin Amerika Ülkelerinde Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Vergi Harcama Gelişimi ve Türkiye ile Karşılaştırılması

Bu başlıkta, ikinci bölümde yer alan ülkelerin piyasa yapılarına göre sınıflandırılması dolayısı ile aynı sınıflandırmada yer alan yükselen piyasa ekonomileri olarak sınıflandırılan ülkemiz ve ülkemizle benzerlik gösteren Latin Amerika yükselen piyasa ülkeleri olan Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Kolombiya ve Peru ülkelerinin vergi harcamaları gelişimlerini inceleyeceğiz. Devletin kullandığı mali bir aracın, benzer ekonomik sınıflandırma içerisinde yer alan ülkelerdeki durumunu değerlendirmek amacı ile bu ülkeler seçilmiştir.

Tablo 11. Seçili Latin Amerika Ülkelerinde GSYH İçerisinde Vergi Harcama Oranları

	Türkiye VH/GSYH	Arjantin VH/GSYH	Brezilya VH/GSYH	Şili VH/GSYH	Meksika VH/GSYH	Kolombiya VH/GSYH	Peru VH/GSYH
2006	1,13	-	2,0	4,1	4,0	5,6	2,2
2007	1,42	-	2,3	4,9	3,5	5,4	2,2
2008	1,31	2,11	2,77	5,3	3,2	5,7	2,1
2009	1,54	1,98	3,2	5,1	3,2	3,9	1,8
2010	1,24	2,33	3,4	5,0	3,2	4,3	2,1
2011	1,26	2,46	3,0	5,1	3,7	5,1	2,0
2012	1,23	2,59	3,2	4,5	3,4	5,9	1,9
2013	1,24	-	3,4	4,9	-	3,9	-
2014	1,17	-	4,5	4,3	-	3,3	2,2
2015	1,12	2,6	4,8	4,5	-	2,9	2,3
2016	1,15	2,7	4,4	4,3	-	8,2	2,2
2017	3,29	3,0	4,3	-	-	8,0	-
2018	3,55	-	-	-	-	8,0	-
2019	4,17	3,0	4,2	3,0	3,7	8,0	2,2
2020	3,88	-	4,3	-	-	-	-
2021	3,20	-	-	-	-	-	-
2022	2,53	-	-	-	-	-	-

(Longinotti, 2019-2021).

GSYH içerisinde ülke olarak en fazla vergi harcaması oranına sahip olan Kolombiya 2006-2012 yıllarında altı yıllık bir dönem içerisinde %5 civarı oranla tablodaki ülkeler arasında en yüksek vergi harcaması yapmıştır ancak sonraki yıllarda kademeli olarak azalış göstermektedir.

Ekonomik açıdan benzerlik gösteren ve aynı piyasa sınıflandırması içerisinde yer alan ülkelerin ulaşılabilen verileri 2006'dan 2012'ye dek GSYH içerisindeki vergi harcama yüzdesinin seçili ülkelerde, ülkemizden daha fazla orana sahip olduğunu görebiliriz. 6 yıllık bu süreçte vergi harcamasını en az uygulayan ülkenin Türkiye olduğunu görmekteyiz. 2012 yılı sonrası her ülkenin her yıl için veri temini sağlanamaması dolayısıyla 2019'da tüm ülkelerin GSYH içerisindeki oranına ilişkin veriler doğrultusunda bir karşılaştırma yapılacaktır. Türkiye'nin vergi harcama oranı zamanla kademeli bir şekilde artarak yedi ülke içerisinde en son sırada yer alırken üçüncü sıraya yükselmiştir. Buradan yola çıkarak vergi harcama uygulamalarının etkin bir şekilde ülkemizdeki politikalara yönelik amacını gerçekleştirme ve beklenen faydayı sağlama dolayısıyla artış eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Seçtiğimiz ülkelerin 2006-2022 ulaşılabilen verileri doğrultusunda da genel anlamda seyrini inceleyecek olursak; Arjantin yıllara göre artış eğilimindedir. Bu durum Arjantin'in ülkemizle benzerlik gösterdiğini ve vergi harcama uygulamalarının amaçlarına yönelik etkin ve verimli olması sonucu bu uygulamanın artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Brezilya da aynı şekilde artışı eğilimindedir. Şili ise bu süreç içerisinde önce minimum düzeylerde artış ve tekrar aynı şekilde düşüş göstermiştir bu durumda Şili'de istenen amaçlara yönelik beklenen faydanın sağlanamaması sonucunda azaltılmış ancak sonrasında tekrar minimum düzeyde bir artış gözlemlenmiştir. Meksika'da ise 3. en yüksek oran olarak başlangıç yapan Meksika zamanla azalış göstermiş ancak beklenen faydanın sağlanabilmesi amacıyla tekrardan minimum düzeyde bir artışa gidilmiştir.

Kolombiya 2006 yılında GSYH içerisinde en yüksek oranla uygulama yaparken süreç içerisinde azalış göstermiş ve sonrasında artarak tekrar bu ülkeler içerisindeki en yüksek orana sahip olmuştur. Peru da ise yüzdelik oranı genel olarak süreç içerisinde minimum düzeyde değişim göstermiş dalgalanmalar halinde olsa da genel seyri %2'lik bir oran civarında seyretmiştir. Karşılaştırma için baz alınan 2019 yılında GSYH içerisinde en yüksek orana sahip ilk üç ülke Kolombiya, Brezilya ve Türkiye iken en düşük orana sahip ülke ise Peru'dur.

Kısa vadede etkisi görülen vergi harcama uygulamaları her yıl piyasanın ya da toplumun koşullarına yönelik değişim gösterebilmesi nedeniyle genel bir istikrara sahip değildir. Ancak ülkemizde, Arjantin ve Brezilya'da 2006 yılı ve günümüze dek ulaşılan veriler ışığında istikrarlı ve kademeli olarak artış eğilimindedir. Bu durumda diğer ülkelere nazaran vergi harcama uygulamaları Türkiye, Brezilya ve Arjantin'de beklenen amaçlara yönelik etkin ve verimli olarak görülebilir.

Vergi harcama uygulamaları her yılın bütçe sürecinde liste halinde yeniden belirlenen maddelerden oluşmaktadır. Etkin olan maddeler her yıl uygulanabilmektedir. Örneğin esnaf muafıği ülkemizde 2006 yılından günümüze kadar her yıl istisnasız uygulanan ve ekonomik bir amaca hizmet eden bir muafiyettir buradan hareketle belirlenen amaçlara yönelik uygulanan harcamaların uygulama alanları değişebilse de istikrarlı bir şekilde bu maliye politikası aracının amaçlarını gerçekleştirmesi dolayısıyla artış eğiliminde olduğunu görebiliriz.

3.7. Vergi Harcamalarının Vergi Kategorileri İtibari ile Ülkeler Bazında Değerlendirilmesi

Günümüzde pek çok ülkede vergi harcamaları ile ilgili önemin artması ve Vergi Harcamaları Raporlarının yayımlanarak saydamlığın artırılması önemli olsa da ülkelerin vergi uygulamaları farkı, metodoloji ve uygulama farklılıkları sebebiyle karşılaştırma yapma imkânı kısıtlı bir hal almaktadır. Ancak güncel olarak çalışmamızdaki ülkelerin vergi türleri itibari ile GSYH içerisinde uygulanan vergi harcama oranları ile 2019 yılı için bir karşılaştırma yapılabilmektedir.

Tablo 12. Vergi Kategorisine Göre GSYH İçerisinde Vergi Harcamaları 2019 (%)

	KDV	GV	KV	ÖTV	Diğer Kanunlar	Toplam
Türkiye	1,16	1,59	0,65	0,58	0,18	4,16
Arjantin	1,4	0,3	0,4	0,4	0,5	3,0
Brezilya	1,5	0,7	0,9	0,0	1,2	4,2
Şili	0,8	1,2	1,0	s/e ⁵	s/e	3,0
Meksika	1,4	1,0	0,5	0,0	0,8	3,7
Kolombiya	6,6	0,6	0,7	0,0	s/e	8,0
Peru	1,7	0,2	0,2	0,0	0,1	2,2

(Longinotti, 2019).⁶

Seçili ülkelerde genel olarak vergi harcaması yapılan vergi türünde en yüksek oranla Katma Değer Vergisi olduğu görülmektedir. Arjantin, Brezilya, Meksika, Kolombiya ve Peru farklı vergi harcama oranlarına sahip olsalar da toplamda oransal olarak en çok pay ayırdıkları tür Katma Değer Vergisi içerisinde yapılan vergi harcamalarıdır. Seçili ülkeler içerisinde en çok payı Katma Değer Vergisi harici başka bir vergi türüne ayıran iki ülke vardır bunlar ise; Gelir Vergisi ile Türkiye ve Şili'dir. Türkiye ve Şili için ikinci olarak en çok orana sahip vergi türü ülkemizde Katma Değer Vergisi, Şili'de ise Kurumlar Vergisidir. GSYH içerisinde en yüksek vergi harcama oranı 2019 verilerine göre toplam da en yüksek Kolombiya'ya aittir.

Genel olarak Katma Değer Vergisinde yapılan vergi harcamalarının tüketime teşvik amaçlı vergi tabanının tamamına yayılı bir şekilde gelir dağılımından bağımsız olarak yapıldığını varsayacak olursak, dezavantajlı grupları teşvikten ziyade genel anlamda tüm mükelleflerin üzerinde tüketime dayalı oluşan vergi yükünün azaltılması amaçlanmaktadır. Gelir vergisi içerisinde yapılan uygulamalarda ise daha çok seçili muamele şeklinde tabanın daralarak belli bir kesimin harcanabilir gelirindeki yükü azaltarak, gelir dağılımının dengelenmesi amacı ile yine tüketime teşvik olarak uygulandığını söyleyebiliriz.

Sonuç

Vergi harcama uygulamaları bir maliye politikası aracı olarak ekonomik ve sosyal pek çok amaca hizmet etmektedir. Bu fonksiyonun yanı sıra vergi adaleti açısından olumlu olabileceği kadar olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Ekonomik açıdan kamu harcamalarına kıyasla daha hızlı ve etkin bir çözüm sunabilmektedir. Ancak belirli kişi ya da gruplara ayrıcalık olarak uygulanması nedeniyle verginin genellik ve eşitlik ilkeleri ile bağdaşmamaktadır. Vergi harcamaları bir toplumda bireylere ekonomik açıdan tercihli bir muamele seçeneği sunması dolayısı ile vergi kanununun genellik ve tarafsızlık ilkelerine ters düşmekte ve vergi tabanını daraltarak vergi adaletinde azalmaya sebep olmaktadır. Bu ayrıcalık her ne kadar adil bir uygulama olarak görülmesi de sosyal adalet açısından pozitif ayrımcılık gibi düşünülebilmektedir. Vergi sisteminin şeffaf ve kolay anlaşılır olma gerekliliği vergi harcamaları için de geçerlidir. Vergi sisteminin standardı içerisinde bulunmaması nedeniyle vergi harcamalarının gerçekleşme tutarlarını kesin bir şekilde hesaplanması daha zordur. Vergi harcamaları genel olarak tahmini tutarlar şeklinde listelenmekte olup kesinliği ve şeffaflığı konusunda da vergi sistemi ilkeleri ile çatışmaktadır.

Ülkemizde ilk uygulama yılında en çok KV kapsamında vergi harcaması yapıldığı görülmektedir. Ancak zaman içerisinde KV yerine GV içerisinde yapılan vergi harcamaları artış göstermektedir. Kurumlar vergisi

⁵ s/e: veri bulunmamaktadır.

⁶ Güncel veri temini 2019 yılında yayınlanan CIAT verileri olduğu için ülkemizde de 2019 yılı verileri baz alınmıştır.

içerisinde yapılan harcamalar belirli bir alanın teşviki için ekonomide yatırım ve sermaye odaklı bir yaklaşımla ekonomik gelişim amaçlı bir uygulama olarak değerlendirilebilir. GV içerisinde yapılan harcamalar ise bireylerin elde ettikleri gelirlerin üzerindeki vergi yükünü azaltarak harcanabilir gelirin artırılması ve tüketime dolaylı yoldan kazandırılması amacıyla hizmet etmektedir. Bu doğrultuda gelir vergisi kapsamındaki vergi harcamalarının alana değil gruba yönelik olduğunu, temel olarak sosyal adaletin sağlanması ve dolaylı olarak da ekonomik kalkınma amaçlı olduğunu söyleyebiliriz.

Latin Amerika ülkelerinde Arjantin ve Şili dışında diğer ülkelerde 2019 yılı verilerine göre en çok vergi harcaması yapılan vergi türü KDV'dir. Buradan yola çıkarak vergi harcamasının belirli grup ya da alana yönelik yapılmasından ziyade genel tüketime yönelik yapılmış olduğu ifade edilebilir. Tabana yayılan vergi harcamaları belirli amaçlara yönelik uygulanmaması dolayısı ile belirli bir ekonomik alanı teşvik amaçlı ya da alt gelir gruplarına yönelik olmaktan ziyade genel bir harcama niteliğindedir. ÖTV kapsamında vergi harcaması yapan ülkeler yalnızca Türkiye ve Arjantin'dir. ÖTV içerisinde yapılacak olan harcama genele yayılı bir şekilde KDV'deki harcamalardaki gibi yalnızca tüketime dayalı olduğunda alt gelir gruplarına bir destek ya da istihdam ve yatırım gibi ekonomik girişimlere bir teşvik olarak yansımamaktadır. Bu durum da gelir dağılımı adaletine ya da ekonomik kalkınmaya bir katkı sağlamayabilir. Latin Amerika ülkelerinden Brezilya ve Arjantin hariç diğer ülkelerdeki vergi harcamalarının istikrarsız bir şekilde yıllara göre artış ve azalış eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu istikrarsız gelişim nedeniyle genele yönelik yapılan vergi harcamalarının belli amaçları gerçekleştirme konusunda devlet politikalarına sağladığı fayda oranları da yıllar içinde istikrarsız bir eğilim sergilemiştir.

Çalışma kapsamında yükselen piyasa ekonomileri içerisinde yer alan ülkemizle aynı sınıflandırmada yer alan seçili Latin Amerika ülkelerinin vergi harcamaları değerlendirilerek 2006 yılı ve sonrası vergi harcama oranları kıyaslanmıştır. GSYH oranları içerisindeki payı olarak vergi harcama miktarlarının Latin Amerika ülkelerinde Türkiye'ye oranla yüzde 1-4 daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Latin Amerika ülkelerinde vergi harcamalarına ülkemizden daha fazla ağırlık verildiği görülmektedir. Her ülke gelişmişlik düzeyine göre vergi harcama uygulamasına bütçede yer vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler bütçesinde daha çok ekonomik kalkınma amaçlı vergi harcamalarına öncelik göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde ise toplumun refah seviyesini artırmaya yönelik sosyal harcamalar daha ön plandadır. Ülkemizde ve Latin Amerika ülkelerinde bu durum daha çok ekonomik kalkınmayı sağlamak ve sosyal ve mali açıdan toplumun dezavantajlı kesimlerine teşvik sağlayarak, gelir adaletinin sağlanması amacıyla yönelik uygulanmaktadır. Vergi harcamaları seçili bir muamele yapması nedeniyle uygulamanın tercih edildiği ekonomik faaliyet, bölge ve gruplar politikaların amacına ulaşması konusunda büyük önem arz etmektedir. Uygulama ağırlıklı olarak yatırımlara teşvik olarak sermayesi yüksek kesimlere uygulandığı takdirde ülkedeki gelir dağılımı adaleti olumsuz etkilenecek ve kalkınma amaçlarken sosyal bir çöküş meydana gelebilecektir. Ancak tek yönlü adalet sağlamak ve dezavantajlı kesime teşvik amacıyla uygulanması da doğru olmayacaktır. Yalnızca gelir dağılımı adaletine yönelik harcama yapıldığı takdirde kısa vadede gelir dağılımında düzelme gözlemlenebileceği varsayımı yapılabilmekle birlikte devlet bütçesindeki azalma ekonomik kalkınma olmadan telafi edilemeyecektir. Vergi harcamaları dolaysız olarak mükellefe katkı sağlayan ve dolaylı olarak mükellefin ekonomik faaliyetlerinde (üretim ve tüketimde) aktifleşmesini sağlayarak GV, KV, KDV vb. vergi türlerinde tahsilatı artırabilme kapasitesi ile dolaylı yoldan devlet bütçesine de yarar sağlamaktadır. Ekonomiye müdahale ederek dengesizliğin önlenmesi sorumluluğunu taşıyan devlet vergi harcaması politikalarını da şeffaf bir şekilde stratejik olarak kullanarak hem sosyal adaleti hem de ülke ekonomisinin kalkınmasını teşvik açısından yarar sağlayacaktır.

Vergi harcamaları bütçede bir harcama olarak gözükmemesi ve mükelleflere fayda sağlaması sebebiyle siyasi açıdan tercih edilebilir bir maliye politikası aracı olarak görülmektedir. Vergi harcamalarının kamu harcaması olarak bütçede gözükmemesi bir politika aracı olarak hükümet için daha kullanılabilir hale gelmesine neden olmaktadır. Mükelleflerin vergi yükünü ve kamunun elde edeceği geliri azalttığı halde kamu harcaması olarak gözükmediği için halk tarafından bütçe dengesine zarar vermediği düşünülebilir.

Ancak vergi harcamaları bütçede var olması gereken gelirlerden bir vazgeçştirir ve bu sebeple esasen bütçe dengesini bozucu bir etkisi vardır. Görünürde gider olarak gözükmeyen ve aynı zamanda mükellefin yükünü hafifleten bir uygulama olması siyasi olarak da daha çok tercih edilmesine sebep olabilmektedir. Bu nedenle etkinliği ve vergilemede adalete olan etkisi ciddi şekilde incelenerek bu uygulamalar yapılmalıdır.

Ekonomik açıdan benzerlik göstermesi ve piyasa sınıflandırmasında aynı sınıflandırma içerisinde yer alması dolayısıyla çalışma kapsamında seçilmiş olan Latin Amerika'nın yükselen piyasa ülkeleri olan Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Kolombiya ve Peru genel anlamda ülkemizde uygulanmaya başladığı tarih itibari ile Türkiye'ye oranla daha yüksek oranda vergi harcaması yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde vergi harcamalarının genel amacı kalkınma ağırlıklı olsa da sosyal adaletsizliği azaltmaya yönelik dezavantajlı alan ve gruplara teşvik amacı da büyük bir yer kaplamaktadır. Çalışma kapsamında vergi harcamalarının ülkemizde ve yükselen piyasalarda istikrarlı ya da istikrarsız değişimler sergilediği gözlemlenmiştir. Bu uygulamanın uzun vadeli sonuca odaklı olmaması uygulamanın değişim hızını artırmakta ve her yıl farklı oranlarda vergi harcamalarının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Söz konusu farklılıklara karşın uygulama kapsamında ülkemiz ile Brezilya ve Arjantin'in benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu ülkelerde amaca yönelik içerikler değişse bile oranın istikrarlı ve kademeli bir artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir.

Şili, Meksika, Peru ve Kolombiya'da ise dalgalı ve istikrarsız değişimler dikkat çekmektedir. Sonuç olarak Türkiye'de ve uygulama konusunda benzer gelişim gösteren diğer iki ülkede vergi harcamalarının amaçlarına yönelik etkin ve verimli olması dolayısı ile uygulamanın sürdürülebilirliğinin sağlandığını ifade edilebilir.

Vergi harcama uygulamaları kısa vadede hızlı bir etki sağlaması ve bütçede bir harcama olarak bütçe dengesini sarsmaması gibi nedenlerle uygulanması basit ve cazip bir araç haline gelmektedir. Bununla birlikte uygulanan alanın ve grubun yanlış seçilmesi durumunda fayda sağlamak yerine ekonomik dengeyi zarara uğratabilecektir. Bu noktada uygulanacak her kalemin itinayla seçilmesi önemlidir. Yalnızca sermayeyi güçlendirme odaklı vergi harcaması uygulamaları bireysel gelir adaletsizliğinde artışa neden olacaktır. Benzer şekilde tek yönlü bir uygulama yalnızca dezavantajlı gruplara yönelik yardım niteliğinde olduğunda da devletin elde edeceği gelirin kısa vadede ekonomiye dönüşümü yavaşlayacağı için ülke ekonomisinde gerilemeye yol açabilecektir. Bu çerçevede dengeli ve amaçlarına yönelik uygulanan bir vergi harcama politikasının daha etkin bir ekonomiye ve refah toplumuna katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alyu, E. ve İzgi, B. (2018). Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: OECD ve AB Ülkeleri Panel Veri Analizi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (3), 987-996.
- Arnold, D. J. ve Quelch, J. A. (1998). "New Strategies in Emerging Markets", Sloan Management Review, 40(1), 7-20.
- Balkaya Akça, F.N. (2000). Gelir Vergisindeki Vergi Harcamaları ve Türk Gelir Vergisindeki Vergi Harcamalarının Değerlendirilmesi, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buhur, S. (2019). "Vergi Harcaması Kavramı ve Türkiye'deki Durumunun Analizi", Vergi Dünyası Dergisi, 1(453), 68-75.
- Cinel E. A. (2021). Dünyada ve Türkiye'de Toplam Vergi Yükü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, The Journal of International Scientific Researches, 6(2), 182-203.
- Coşkun, Z. (2010). Tax Expenditures In The European Union And Turkey, Ankara: Middle East

- Technical University The Graduate School of Social Sciences.
- Çavuşgil, S.T. ve Çivi, E. (2001), Yeni Dünya Düzeninde Güç Kazanan Ülkeler: Yükselen Ekonomiler, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 7(1), 113- 128.
- Çelebi, A. K., Muter, B. N. ve Sakınç, S. (2012). Kamu Maliyesi, Manisa: Emek Matbaası.
- Çelikay, F. ve Kurt, M. (2020). Vergi Harcamaları ile Gelir Eşitsizliği Arasındaki Nedensellik Üzerine Bir İnceleme, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 16(2), 511-522.
- Devrim, F. (2002). Kamu Maliyesine Giriş, İzmir: İlkem Basımevi.
- Doğanalp, N. (2020). “Vergi Harcamalarının Ekonomik Açından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (18), 201-205.
- Dünya Bankası,
https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2021&locations=AR-TR-BR-CL-MX-PE-CO&most_recent_year_desc=true&start=2006 , Erişim Tarihi: 25.12.2022.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2018). Kamu Maliyesi, 9. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Elmas, B., Esen, Ö., Ve Yurttançıkılmaz, Z. Ç., 2011. Yeni Dünya Düzeniyle Başlayan Değişim; Yükselen Ekonomilerin Çağı, https://www.researchgate.net/publication/292775147_Yeni_Dunya_Duzeniyle_Baslayan_Degisim_Yukselen_Ekonomilerin_Cagi , Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Eriçok, R. E. (2019). Türkiye’de Vergi Harcamalarının Gelişimi: 2015-2021, İktisat Dergisi, 69(2), 321-355.
- Gelirler Genel Müdürlüğü, (2001). Vergi Harcamaları 2001, Ankara: Gelirler Genel Müdürlüğü.
- Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı,
https://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm , Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- Giray, F. (2002). Vergi Harcamaları: Harcama Vergileri Açısından Analizi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XXI (1), 27- 52.
- GİB,
https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_18.xls.htm, Erişim Tarihi:10.06.2021.
- GİB, https://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm, Erişim Tarihi:10.06.2021.
- GİB, https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_2.xls.htm, Erişim Tarihi:12.06.2021.
- Göze Kaya, D. (2020). “Türkiye’de Vergi Harcamalarının Gelişimi ve Seçilmiş Kamu Mali Göstergeleri İçerisinde Yeri”, Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(3), 8-29.
- Gülmez, B. (2003). Vergi Harcaması Kavramı, Türk Vergi Sistemine Dâhil Vergi Kanunlarının Değerlendirilmesi, Hesap Uzmanları Kurulu Bilim Raporu, İstanbul.
- Gürçam Sökmen, Ö. ve Tekin, A. (2015). Vergi Harcamaları: Seçilmiş Bazı OECD Ülke Uygulamaları, AKÜ İİBF Dergisi, 17(2), 139-158.
- Gümüş, Ö. ve Tekin, A. (2014). 1982 Anayasası’nda Yer Alan Vergileme İlkelerinin Felsefi

- Temelleri, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ocak (39), 243-256.
- Haldenwang, C. and Redonda, A. (2020). A Lack Of Transparency. Do You Know About The Taxes Your Government Does Not Collect?, Council on Economic Policies, <https://www.cepweb.org/a-lack-of-transparency-do-you-know-about-the-taxes-your-government-does-not-collect/> , Erişim Tarihi: 25.07.2021.
- Handbook of Best Practices on Tax Expenditure Measurements (2011), Inter-American Center of Tax Administrations.
- İspiroğlu, F. ve Taş, S. (2017), Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Değerlendirme, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 225-242.
- Karakoç, Y. (2013). Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(Özel Sayı), (Basım Yılı:2014), 1259-1308.
- Karaş, E. ve Hayrullahoğlu, B. (2021), Türkiye’de Vergi Harcamalarının İncelenmesi ve Vergilemede Adalet Açısından Değerlendirilmesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (44), 91-105.
- Karataş, M. ve Deviren, N. V., 2007. Dünya Ekonomisine Yön Veren Yükselen Ekonomiler ve Yakın Gelecekte Türkiye'nin Konumu, Akademik Araştırmalar Dergisi, (35), s. 164-207.
- Kavaklıdere, Y. ve Özcan, A. M. (2012). “Gelir Vergisi Açısından Vergi Harcamalarının Analizi: Türkiye ve Bazı OECD Ülke Örnekleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1),341-366.
- Kişioğlu, Ö. F., Özdemir D. ve Topçuoğlu, Ö. (2019). Vergi Harcamalarının Vergi Gelirleri Açısından Etkinliği: 2006-2018 Döneminin Değerlendirilmesi, Maliye Dergisi, 176, 380-405.
- Longinotti, F. P. (2019). Tax Expenditures in the CIAT Member Countries, Working Papers, Inter-American Center of Tax Administrations- CIAT, WP-06-2019, ISSN 2219-780X, 9-45.
- Longinotti, F. P. (2021). Dimensions of Tax Expenditures A second-level exploration in the CIAT Tax Expenditure Database, Working Papers, Inter-American Center of Tax Administrations- CIAT, WP-01-2021, ISSN 2219-780X, 9-45.
- Merkezi Yönetim Gelirleri (2006-2020) (Bin TL), https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/V1/GBG/Tablo_18.xls.htm , Erişim Tarihi: 10.06.2021.
- Mevzuat, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.193.pdf> , Erişim Tarihi: 26.12.2022.
- MSCI, <https://www.msci.com/our-solutions/indexes/emerging-markets> , Erişim Tarihi: 25.10.2022.
- MSCI, <https://www.msci.com/www/blog-posts/looking-to-the-futures-of/01665711407> , Erişim Tarihi: 25.10.2022.
- MSCI, <https://www.msci.com/our-solutions/indexes/market-classification> , Erişim Tarihi: 25.10.2022.
- Öztürk, İ. (2016), “Bütçe Kanununa Ekli Vergi Harcamaları Listesinin Mevzuatla Ücret Gelirlerine İlişkin Getirilen Muafiyet, İstisna ve İndirimler Bağlamında Analizi”,

- Sosyoekonomi, 24(27), 57-83.
- Öztürk, Z. (2011). Türkiye’de Vergi Harcamalarının Gelişimi ve Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pedük, T. (2005). Dünya’ da ve Türkiye’de Vergi Harcamaları, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pedük, T. (2006). Vergi Harcamaları, İstanbul: Yaklaşım Yayıncılık.
- Rakıcı, C. (2004). “Türk Gelir Vergisi Sisteminde Yer Alan Bazı Muafiyet, İstisna ve İndirimlerin Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları, 190, 115-129.
- Saraç, Ö. (2010). Vergi Harcamaları ve İktisadi Etkileri. Maliye Dergisi, (159), 262- 277.
- Sever, E. vd. (2010). “Finansal Globalleşme, Krizler ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri Örneğinde Bir İnceleme”. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 2(3), 45-64.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/MYB_GerceklesmeleriveBeklentilerRaporu_2018.pdf , Erişim Tarihi: 20.10.2022.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/2022-Yili-Merkezi-Yonetim-Butce-Gerceklesmeleri-ve-Beklentiler-Raporu-30072022.pdf> , Erişim Tarihi: 21.10.2022.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf , Erişim Tarihi: 25.11.2022.
- Şanlı, F. ve Tekin, A. (2023). “Vergi Harcamalarının Gelişimi (Fransa, İsveç, Meksika, Avustralya, 2016-2023)”, Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi, (11), 41-62.
- Tax Foundation, <https://taxfoundation.org/corporate-individual-tax-expenditures-2017/> , Erişim Tarihi: 21.11.2022.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2018). Vergi Harcamaları Raporu 2018, Ankara: Gelir Düzenlemeleri Genel Müdürlüğü.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-merkezi-yonetim-butce-kanunu-ve-ekleri> , Erişim Tarihi: 20.12.2022.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://www.hmb.gov.tr/aralik-2021-butce-gerceklesmeleri> , Erişim Tarihi: 26.12.2022.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri%202.%20b%C3%B6l%C3%BCm%20b%C3%BCT%C3%A7e%20giderleri> , Erişim Tarihi: 20.12.2022.
- TÜİK, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_21/6001/DataGroup/turkish/bie_gsyhhycf/ , Erişim Tarihi: 24.12.2022.
- Türkay, İ. (2018). Vergi Harcamaları ve 2016 Vergi Harcamaları Raporu, <https://vergialgi.net/vergi-harcamaları-ve-2016-vergi-harcamaları-raporu>., Erişim

Tarihi: 24.07.2021.

Yücedoğru, R. vd. (2018). “Mükellefler Vergi Artışına Nasıl Tepki Gösterir?: Motivasyon Kaynaklarına İlişkin Nitel Bir Analizi”, *International Journal of Public Finance*, 3 (2), 161-192.

Yüksel, C. ve Kargı, V. (2010). Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerine Etkileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, (54), 24-41.